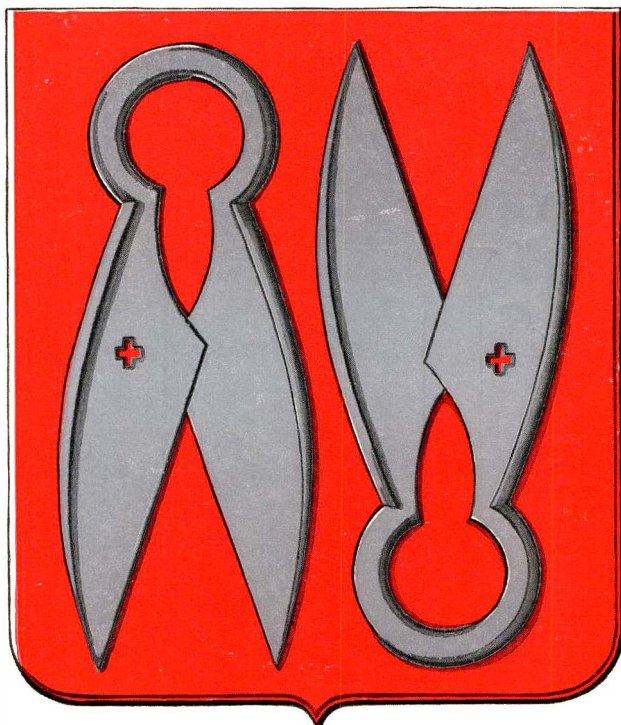

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1954

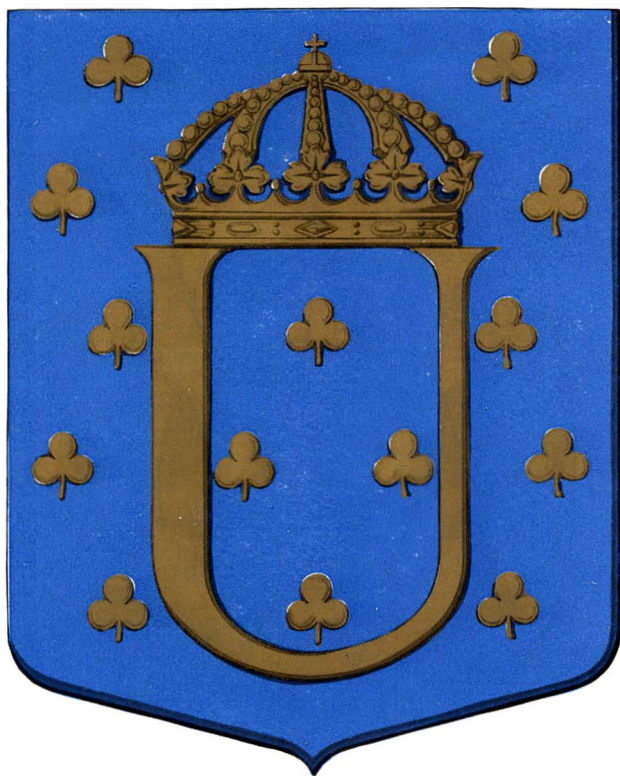
KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

BORÅS

FASTSTÄLLT 1622, I NUVARANDE FORM 1939

I rött fält två ullsaxar, den högra störtad.

ULRICEHAMN

FASTSTÄLLT 1741, I NUVARANDE FORM 1949

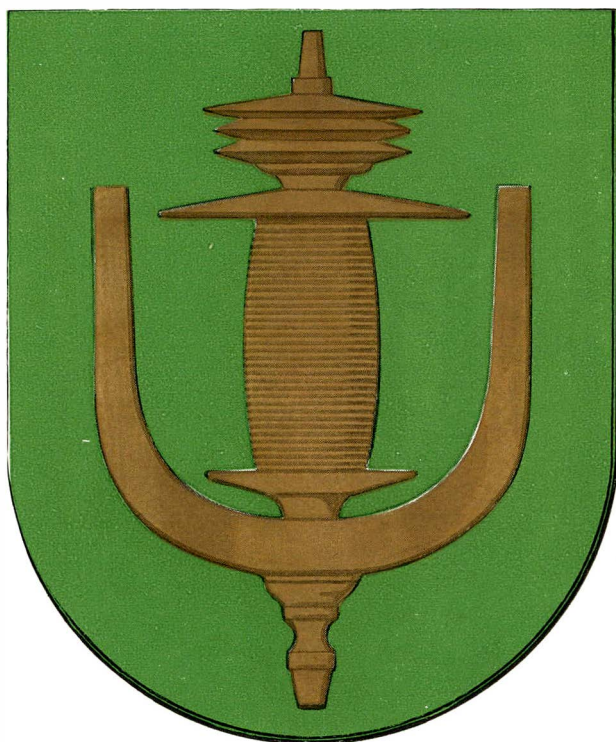
I blått fält, bestrött med klöverblad, ett med kunglig krona
krönt U, allt av guld.

KINNA

FASTSTÄLLT 1934

En tre gånger delad sköld av guld och svart med tre svarta kulor i vart och ett av guldfälten och en vävskyttel av guld i vart och ett av de svarta fälten.

KINNARUMMA

FASTSTÄLLT 1952

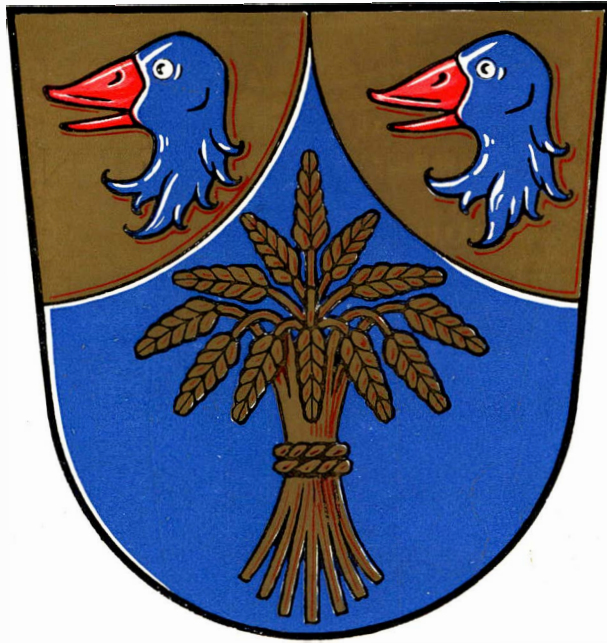
I grönt fält ett vingdon av guld.

TOARP

FASTSTÄLLT 1946

I blått fält en ginstam av guld, belagd med en blå skyttel, och förenad med en stolpe av guld, åtföljd till höger av en skräddarsax och till vänster av en kärve, allt av guld.

VÅRGÅRDA

FASTSTÄLLT 1953

I fält av guld ett inböjt blått mandelsnitt, belagt med en sådeskärve av guld åtföljt på vardera sidan av ett avslitet blått gåshuvud med röd näbb.

FRÅN BORÅS OCH
DE SJU HÄRADERNA
1954

ÅRGÅNG 9

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN

Redaktör:
INGEGÄRD VALLIN

Redaktionskommitté:
ALEX. ENGBLOM
IVAR MOBERG
MILES STENSTRÖM
INGEGÄRD VALLIN

Författarna äro ensamt ansvariga
för innehållet i sina uppsatser.

Sjuhäradsbygdens Tryckeriaktiebolag
Borås 1954

Klichéerna från AB Klichécentralen Elit, Borås

DET FÖRFLUTNAS RÖST

FÖREDRAGEN VID DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA
FÖRENING 50-ÅRSJUBILEUM

AV

NILS SVENSSON

Min vän steg upp på tunets krön,
där gräsets brodd stod vårligt grön
och darrade i morgonvinden sval;
lät blicken svepa runt omkring
längs kyrkans mur och husens ring
och sjön, som blänkte bakom strandens al.

Han stod och tänkte tyst en stund
vid labyrintens gråstensrund
och talte sedan — lugn flöt ordens ström.
— Betrakta dessa vittnens rad,
som lägrats under barr och blad
att minna oss om fädrens dåd och dröm.

De timrades med hopp och tro
att bli ett hem, ett värvat bo
för mödrars flit och barnafötters tramp.
De restes på en bergfast grund
ej blott av sten, nej, ett förbund
med högre ting gav kraft åt släggans kamp.

Om du har tid att lyssna blott,
då skall en sång, som få förstått,
ur läkt och sparrar ljuda dig emot.
En ton, en mystisk melodi
kringsvärmar varje bjälkparti,
var väderbiten stock från ås till fot.

Den nötta spinnrock, som du ser,
inför din fantasi blir mer
än blott ett svarvat hjul på trästativ.
Visst hör du åter spindelns gång
och ekot av den slummersång,
som nynnades för vaggans nya liv.

En såningsskäppa, grå som sand,
en gång i bruk på svedjeland,
på gropig rullstensgrund — betrakta den!
Än smattrar sädens regn i takt,
och likt en rit, en helig akt
kan odlarmödans lott förnimmas än.

En slaga, stum sen sjutti år,
som aldrig mer mot kärven slår
och ingen luftfärd gör med vresigt sus,
berättar än om strävsamt id
i stunder före gryningstid,
vid ladulyktans matta lysmaskljus.

Så tala tingen ur sin vrå
ett språk, om blott man vill förstå,
som öppnar nya fält för tankens flykt.
Man känner mera fast och klart
det arv, det band, som oslitbart
förbinder oss med allt, som fädren byggt.

Kulturens träd med grenig stam
i yvig fägring stiger fram.
Dess krona prisas högt av lekt och lärd.
Men roten, som går tung och stark
djupt ned i det förflutnas mark,
är icke också den sin hyllning värd?

— Han teg, men stod på tunet kvar
och sökte vädjande ett svar,
men allt som kom, var blott en bifallsnick.
Ty varför ödsla ordens svall,
när allt är sagt, som sägas skall
uti ett rikt, förtätat ögonblick!

SJUHÄRADSBYGDEN

HÖGTIDSTAL DEN 20 MAJ 1953

AV

SVEN TUNBERG

De sju häradernas kulturhistoriska förening högtidlighåller i dag minnet av sin halvthundraåriga tillvaro.

Vi alla, som mött upp här på denna plats, vi må vara ortens barn eller från fjärran komma, kunna tillfullo betyga, att föreningen på sin femtioårsdag står inför oss och allt Sveriges folk med palmer i händerna.

Den har gjort sitt värv med den äran. Och omkring den samlar sig en stor skara smärre föreningar uti Sjuhäradsbygden, som delat dess gärning och förtjänstfullt burit upp liknande uppgifter och liknande berömvärt ansvar. Festföremålet är värdigt och kan med tillbörlig stolthet mottaga sitt pris. I vad mån på oss beror låt oss giva detta pris i uppriktig tacksamhet och djup erkänsla.

Föreningen representerar "De sju häraderna" eller som det också numera heter "Sjuhäradsbygden". Föreningen representerar denna bygds eniga samverkan på kulturminnesvårdens område. Det är tämligen givet, att man gärna frågar sig, vilken denna bygd rätteligen är och vad som konstituerar dess sålunda betygade inre sammanhållning. Är det en folkenhet, bevarad i förvaltning och styrelse genom tiderna, eller har den något annat speciellt upphov? Svaret på den frågan är icke utan sitt stora intresse.

Det gamla Götland, götarnas rike, hade sitt centrum i Västergötland. Om Götlands och Västergötlands tidigare inre konstruktion känna vi tyvärr synnerligen litet. Det förefaller emellertid, som om vi åtminstone i Västergötland en gång haft en indelning i *bon*: "Vads-bo", "Gudhems bo", "Vartofta bo", o. s. v. I västgötarnas särskilda lag skymta dessa bon och ställas i relation till en senare indelning i "häradar". De bon, som intaga Sjuhäradsbygdens plats, innefatta för visso de sju häraderna men dock icke uteslutande dem utan även vissa grannhäradar. På samma sätt är förhållandet med senare medeltida *länsbildningar*, av dessa kan icke någon, så vitt jag kan finna, identifieras med Sjuhäradsbygden. Under nyare tid påträffa vi *fögderiindelningen*; den är av ganska skiftande natur och ej relevant i detta sammanhang. Stadigvarande statlig indelning möter först med Gustav II Adolfs *länsindelning*, varvid Västergötland i huvudsak delas på Älvsborgs och Skaraborgs län: Sjuhäradsbygden faller härvid inom Älvsborgs län, men sida vid sida med andra områden. Nils Forssell har i sin intressanta bok, *Staden Borås historia* (1952), kunnat påvisa de sju häraderna som militärt rekryteringsdistrikt på 1600-talet och ett århundrade senare såsom i något fall ingående i den civila administrationens språkbruk. Först i våra dagar har bygden i viss mån framträtt som enhet nämligen som territoriellt underlag för *södra hushållningssällskapet inom Älvsborgs län*, konstituerat år 1844.

Vi kunna således icke i Sjuhäradsbygdens äldre historia uppvisa något visst offentligt - rättsligt samband, som kan för oss förklara bygdens inre enhetlighet. Vi ha tydligen att angripa detta historiska problem på ett annat sätt och från andra utgångspunkter.

Den huvudsakliga utvecklingsgången av Sveriges bebyggelse synes ligga i tämligen öppen dag. I den vikande isens spår drogo de invandrande människoskarorna så småningom från söder mot

norr. Bebyggelseströmmen har väl redan från början delat sig i tvenne huvudfåror, en västlig och en östlig, vilka fåror sedermera kommit i kontakt med varandra och fått sammanbindande linjer. På vissa orter, vilka härför erbjödo särskilda betingelser, nådde bebyggelsen en starkare koncentration; dylika orter sammanknötos, då omständigheterna i avseende å kommunikationsmedel det tilläto, till sammanhängande grupper. Mera stadigvarande, särskiljande gränser mellan de olika bebyggelsecentra blevo sjöar, skogar och ödemarker. Det är likvisst att märka, att i äldre tid vattnet mer var en förbindande länk än en skiljande, enär möjligheterna att å detsamma komma fram under primitiva tidsåldrar voro jämförelsevis större än till lands. Proceduren i sin helhet skapade under århundradenas och årtusendenas gång de stora konturerna av Sveriges odling, såsom vi nu äga dem. Vi ha fått Sveriges olika land, landskap, med deras mångfaldiga underliggande mindre bygdeenheter av växlande art och syftning. Vi ha också i tidens fullbordan fått ett enhetligt *Sveriges rike* med dess alltmera rationellt genomtänkta och genomförda administrativa underbyggnad. Ett utvecklingsförlopp av 15.000 till 20.000 år har härvid gått till ända.

I stort sett kan denna svenska bebyggelse- och odlingsrörelse måhända ej innebära några svårare problem. Situationen blir likvisst, det måste villigt erkännas, en annan, då vi komma till utvecklingens enskildheter. Huru ha de och de bygderna framväxt? Huru ha just de och de bygderna förenat sig med varandra? Vad har sammanbundit här och vad har skilt där? Huru ha de olika kulturströmmarna gått och på vad sätt ha de förhållit sig till varandra? Komma så härtill alla de spørsmål, som sammanhånga med själva statssamhällets medvetna liv: politiska och administrativa indelningar, gruppbildningar för olika offentliga ändamål m. m.

Vi stå nu åter igen inför vårt intresses närmaste föremål:

Sjuhäradsbygden. De sista frågorna på vårt angivna forskningsprogram hava vi i själva verket redan besvarat och i negativ riktning. Vi hava då att vända vår uppmärksamhet till de föregående frågorna, de med själva bebyggelse- och kolonisationsgången sammanhängande. Vi vilja se, huruvida de kunna i någon mån besvaras och sålunda ge någon väsentlig upplysning för vårt syfte.

Till vår lycka erbjuder Sjuhäradsbygdens äldsta såväl som dess yngsta bebyggelsehistoria inga som helst vanskligheter att i väsentliga drag urskilja. Redan en blick på kartan ger oss en pålitlig ledning, och den senaste tidens geologiska, geografiska och arkeologiska undersökningar, bedrivna framför allt av Stockholmsforskarna professorerna v. Post och De Geer samt dr Sahlström, bekräfta till fullo det första intrycket. Sjuhäradsbygden har vuxit upp i Viskans och Ätrans med omgivande vattendrag dalgångar och företer rent lokalt bilden av en sällsynt homogen skapelse. Befolkningsrörelsen har gått i huvudsak från nord och sydväst, från Västergötlands äldsta centrum i Falbygden och från det nordliga Halland. Det är tydligen Västgötrastråket, som haft ledningen och representerat det inre sammanhanget, men sedermera ha vissa bidrag från Halland slutit sig till. I det hela är *Sjuhäradsbygden* att karakterisera som ett gräns- och genomfärdsområde, omslutande förbindelselinjerna mellan Västergötland och norra Halland. I "Redvägs", "Ridvägens", häradsnamn ha vi ett direkt minne av dessa förhållanden.

Det är emellertid en viktig omständighet, som i detta sammanhang bör särskilt understrykas.

En vida spridd uppfattning, ofta synlig ännu i dag i den historiska litteraturen, gör gällande, att det mänskliga samhället uppkommit genom växt så att säga nedifrån: smärre enheter, från man - kvinna, d. v. s. familj, upp till större samhällsgrupper, ha

slagit sig samman till vidsträcktare förband och till sist nått det sista målet, staten - riket. Uppfattningen, vars gamla anor vi genast igenkänna, ligger ju synnerligen nära till hands, den anknyter till talrika företeelser ur den mänskliga erfarenhetens värld.

Och dock reser sig frågan: är denna åskådning historiskt riktig?

Den man, som i Sverige först på allvar historiskt - sociologiskt upptog spörsmål av denna djupgående natur till granskning, var vår store historieforskare *Erik Gustaf Geijer*. Det är av intresse att konstatera, att Geijer — otvivelaktigt i viss anslutning till samtida utländsk vetenskaps tankegångar — i skilda sammanhang återkommer till helheten såsom samhällets, statens, grundval. Till helheten hörde de olika människorna vare sig de ville det eller ej. På ett ställe hävdar han sammanfattande sålunda, ”att varken det blott enskilda eller det blott allmänna någonstädes finnes, men däremot staten i sitt ämne allestädes, att människan därför aldrig börjat såsom ett rent individuum eller människorna såsom en hop av individer, utan själva början alltid är, redan genom de mänskliga banden, ett mänskligt helt, att detta hela genom arbetets fördelning söndrar sig i flera av varandra nödvändigt beroende hela, att den utbildade staten sålunda är ett helt av mindre hela”.

Geijer uttrycker sig på sin tids filosofiska sätt, som måhända för en och annan modern människa är tämligen dunkelt. I själva verket är dock hans mening klar och skarpt inträngande i det mänskliga livets natur. Uppfattningen är helt motsatt den förut angivna, låt oss kalla den den populära. Geijers tankar skulle kunna helt kort uttryckas så: samhället är människans förutsättning, utan samhället ingen verklig människa. Inom fackmännens krets har denna uppfattning, stödd på ingående antropologiska forskningar, under det senaste århundradet alltmer

vunnit erkännande. Man är ense om att det mänskliga samhället är det som gör människan till människa och utvecklar de egenskaper och behov, som konstituera det mänskliga. Av mänskliga samhällen kunna finnas en mångfald skiftande slag. Men det samhälle, vars auktoritet för den enskilda människan överskuggar alla de andras, kalla vi statssamhället eller helt enkelt *staten*.

Från rent historisk synpunkt förefaller en åskådning som denna synnerligen övertygande. Människan är ett "animal sociale", ett sällskapsväsen, en sällskapsvarelse, vars särskilda utveckling sammanhänger just med dess sällskapliga liv. Människans vad vi kallar dygder och värdefulla egenskaper måste så gott som alla refereras till samhälleliga uppgifter. Om vi närmare granska vår inre uppbyggnad — kanske också den yttre — finna vi detta sammanhang på ett slående sätt bekräftat. Även det religiöst mänskliga i dess praktiska inriktning visar sig här vara fast förankrat. De högsta dygder hos människor, som vi enligt vår inre övertygelse måste ge primatet i tillvaron såsom uttryck för livets högsta värden, dessa dygder hava sin enda mening i samband med ett bärande mänskligt samhälleligt liv.

Människan är sålunda och måste vara en samhällsvarelse, eljest förlorar hon de uppgifter, som av högre makter blivit henne anförtrodda. Men jag vill här göra ett tillägg för att ej bliva på ett för mig ledsamt sätt missförstådd. Människan är till också för sin egen skull, för att utveckla sig, nå själslig självständighet, bliva en individ i bästa mening. Hon skall följa sitt samvetes bud och som ansvarsmedveten medborgare spela sin roll i livet. Endast på så sätt kan hon påverka helheten omkring sig och göra den medveten om sin rätta plikt och hållning. Staten och samhället måste humaniseras även de, de inre bud, som individen bär inom sig, måste i bästa mening bli bestämmande också för samhället. Ej minst vi i våra tider böra vara medvetna om vårt oerhörda ansvar på den punkten.

Men det är nu tid att återvända till vårt utgångsläge. På vad sätt kunna dessa tankar visa sig vara av någon betydelse för vår syn på vårt lands äldsta odling och bebyggelse?

På ett ställe i vårt land, nämligen *Uppland*, kunna vi med en påtaglighet och säkerhet, som är för oss helt övertygande, följa odlingens fortgång genom århundraden. Detta sammanhänger med Upplands geografiskt - geologiska förhållanden. Från en medelpunkt på gränsen mot Västmanland har kolonisationen solfjädersformigt brett ut sig åt söder och sydost, öster och nordost. Frammarschriktningen har huvudsakligen bestämts av de naturliga markförhållandena, i det att landet successivt höjt sig upp ur havet och endast så småningom fått den omfattning och konfiguration, som det för närvarande äger. Någon mera sammanhängande mänsklig bebyggelse kan i Upplands södra och östra kusttrakter först ha kommit till stånd under århundradena närmast före och efter Kristi födelse. Det är den östsvenska landhöjningen det här är fråga om, denna landhöjning som är en produkt av den stora skandinaviska nedisningen och som fortgått och ännu ehuru i minskad mån fortgår: landet "hämtar sig" så att säga så småningom efter den fruktansvärda nedpressning genom isbergens tyngd, som det varit utsatt för. Med andra ord, vi kunna i detalj överblicka och datera hela södra och östra Upplands odlingsgång och framväxt ur det rena intet.

Det befinnes nu, att Upplands tidigare bebyggda delar, det egentliga "Uppland", äro administrativt fördelade på tre folkland Tiundaland, Attundaland och Fjärdhundraland, under det att de yngre södra och östra kusttrakterna, kallade *Roden* (= "Roddlandet", "Sjölandet"), ha sin egen administrativa organisation. Vid ett närmare studium av förhållandet mellan de olika områdena visar det sig, att de yngre områdena så att säga växt fram organiskt ur de äldre. Till en början har den nya kolonisationen haft administrativt sammanhang med de gamla byg-

der, ur vilka kolonisationen framgått. Men sedermera, då kolonisationen växt sig stark, har den på rättslig väg erhållit viss rättslig självständighet, men dock förblivit bevarad inom det högre landskapssammanhanget. Roden har på detta sätt ingått i landet Uppland såsom en jämnställd del vid de gamla folklandens sida.

Denna sålunda i källorna fullt klart konstaterade process kan synas enkel och naturlig nog. Men i själva verket har den en i förevarande sammanhang meningsfull innebörd. Den samhällsliga framväxten har icke ägt rum genom individuell lösgöring och senare individuell sammanfogning, utan den har skett organiskt i anslutning till det tidigare samfundsbandet och inom dess ram. Samhällsauktoriteten har icke någon gång principiellt upphört, den har levat kvar såväl subjektivt som objektivt och bestämt människans sociala handlande. Vi se oss i direkt kontakt med samhällsliga grundföreteelser av den art, som vi just velat förutsätta.

Kanske uttrycker jag mig här litet väl abstrakt. Låt oss åskådliggöra tanken på ett mera omedelbart sätt.

En kolonisation i primitiva tider har man väl i allmänhet att tänka sig sålunda: Ett mindre antal personer har tillsammans dragit upp i vildmarken för att bryta bygd och skaffa sig nya hem. Därvid avskäres ej all förbindelse med den gamla hembygden utan då och då knytes an till denna i och för ombesörjande av viktigare angelägenheter särskilt av rättslig och religiös natur. Nybyggarna skilja sig icke ut ur det gamla mänskliga samhället, utan föra i själva verket detta samhälle vidare. I sådana fall är det samhället självt, som utvidgar sig — det är ett mänskligt behov, såväl själsligt som kroppsligt att så att säga alltid kvarbli inom det ärvda mänsklighetens samfund, underkasta sig dess regler, åtnjuta dess skydd och ledning.

Den skildring, som jag nyss konstruerat, gäller, som vi lätt

anar, den normala, organiskt tillkomna bebyggelsen. Naturligtvis ha ej sällan förekommit splittrade bebyggelserörelser, utgående från olika håll och på skiftande sätt sammanstötande. Bilden har då blivit delvis en annan och slutresultaten ha kunnat bli i olika riktningar modifierade.

I Sjuhäradsbygden med dess klara och enhetliga uppbyggnad se vi tydliga tecken på en harmonisk framväxt, på en mänsklig odling, som hållits samman, bevarats samlad eller rättare sagt bevarats i levande kontakt med alla sina delar. Den har varit i all sin topografiska utsträckning en för sig levande bygd genom århundraden, ja, genom årtusenden.

Vad hava vi sålunda genom vår lilla historiska granskning trott oss kunna konstatera?

Sjuhäradsbygden är ett *gränsområde*, ett *genomfärdsland*. Det är därtill tydligen en *organiskt, enhetligt uppbyggd landsdel*. En dylik bygd skapar ett potentierat sammanhang mellan sina olika delar, skapar vakenhet och intresse för rörligheten i livet och befrämjandet av de särskilda näringsfång, som befordra just denna rörlighet, detta i speciell mening verksamma liv. Men — då stiger fram som en uppenbarelse för vår inre syn: *Sjuhäradsbygdens karakteristiska näringsliv: hantverk och handaslöjder!* Visserligen har Borås skicklige och sakkunnige historiker funnit endast spridda vittnesbörd om detta näringsliv ur de tidigare hävderna. Dock vad han funnit är likvisst *omisskännliga* antydningar om ett sådant näringslivs tillvaro. De medeltida källornas sprödhet ha hittills förhindrat oss att komma längre; kanske skall en fortsatt forskning kunna bringa oss nya tidender. *Knallebygden* ligger i klar belysning för våra ögon. Det har omdiskuterats vad ordet "Knalle" innebär. Efter vad vi tillsammans nu begrundat, kan väl knappast något tvivel råda. "Knallen" är den som "knallar och går", för visso ej på löslighetens hala och dunkla stigar utan på arbetets och pliktens strävsamma vägar,

utstakade av de anlag och de instinkter, som hans stams och hans bygds särpräglade historia givit honom genom århundraden. Den moderna tidens handels- och industrimän vandra i anda och sanning i den gamla knallens spår.

Jag slutar här, uttalande min förhoppning, att vi tillsammans i fantasi och känsla kanske kunnat *gripa något av själen i vår bygd*.

Sjuhäradsbygden och de sju häradernas kulturhistoriska förening, som inom denna bygd har sitt hem och sin gärning, hyllas i dag. Må de tillsammans blomstra och beskåras all lycka och framgång i tider, som komma! Ske alltså!

BORÅS GAMLA BEBYGGELSE

AV

JOHN ÅKERLUND

Envar, som från pojkåren har kvar bilden av födelsestaden från 1890-talet, frågar sig vid varje nytt besök, skall den gamla vackra Karl Johansstaden totalt försvinna utan att någon enda av dess sköna empiribyggnader räddas från förgängelsen. Enbart *en* gård ger emellertid ej den bild av enastående arkitektonisk samverkan, som fanns husen emellan vid en gata eller ett torg i det Borås som byggdes upp efter 1827 års brand. Ingen annan stad i Sverige har uppförts så enhetligt i denna tidsstil. Därför är det högst önskvärt att det som ännu finnes kvar bevaras. Huru detta bäst kan och bör ske måste omedelbart klarläggas. Med den snabbhet nytt har skapats i stället för det gamla och med den entusiasm därvid allt förskönande ekonomiskt understöts, vågar man räkna med att framskapandet av en bild utav det i förra hälften av 1800-talet nya Borås, kan ske med samma intresse, raskhet och offervilja från staden och enskilda. Det gäller ju intet mindre än resandet av ett förnämligt monument över samma framåtanda, som byggde staden för över 100 år sedan och nu skapar den nya. Framför allt är detta ett tack till fäderna.

Varför skall det då framdanas en bild av staden i Karl-Johansstil? Jo, därför, att från den tiden finnas ännu kvar så pass många karakteristiska byggnader, att det är möjligt bevara och samla dem till en tidsbild. Däremot återstår knappast några av värde från tiden före 1827 mer än Nymanska gården ("Gabriellis" omkring år 1900) och Brännerigården. Den förra är re-

dan förnämligt räddad till museet i Ramnaparken. Den senare må bevaras väl på sin nuvarande plats tills den tjänat ut där. Då må den varligt nedplockas och märkas för återuppbyggnad på lämpligt område. Den kan väl försvara sig som hittills bland senare gårdar.

När staden nu genomsynats, om ock blott ytligt och hastigt, men vid flera tillfällen, står det till slut klart, att ingenstädes finnes kvar en samlad grupp byggnader, som visa en bit gata eller ett litet torg från den gamla staden. Ombyggnader och nybyggnader som stuckits in här och var ha spolierat sådana bilder.

För några år sedan fanns ju kring nuvarande Södra torget bevarade byggnader av den tidstyp man skulle önska ha alla kvar. Utfallska gården, som äges av staden (för att konserveras?) liksom den Flaménska finnas ju ännu, ävenså Strömkvist-ska, om ock åtskilligt ändrad, men de övriga vid torghörnorna äro för få år sedan ersatta med nya höga affärshus. Torgets fina gamla byggnadsomramning är därmed sprängd och helhetens bevarande omöjliggjord. Det skulle eljest, när platsen kanske ej blir busstorg längre, ha varit trevligt att då få det åter som "Ballebotorget", som det hette, när de snickarskickliga bönderna från Bollebygd sålde sina möbler etc. där. Det har tydligen ej gått att hindra tidens nya krav och uppfattning om allt gammalt som oanvändbart. Dock är det glädjande så länge de tre nämnda gårdarna stå kvar på sina platser och finna användning. När de måste bort från denna stadens centrala storplats, att den må omges av höga hus i den stil, som då anses allena saliggörande, böra dock åtminstone Utfallska och Flaménska gårdarna återuppstå på annan plats.

I många av våra städer, gamla bruk och andra samhällen har den materiella utvecklingen farit fram med de vackra kulturbilder de ägt på likadant sätt som i Borås. För sent har den stadsplanetanke vuxit fram, som för den stora trafiken vid

Stora Brogatan med Tekniska skolan.

sidan av ett koncentrerat samhällscentrum och därmed rädda detta. Nybyggandet kan under god ledning därmed också föras åt sidan. Till och med nya affärs- och förvaltningscentra ordnas härvid utan raserande av den gamla stadskärnan.

Nyköping torde vara en av de städer som genom en förutseende god kommunalledning står som förebild, när det gäller att bevara sitt centrum och i tid reglera ny- och ombyggnad. Eksjö har en gammal bevarad medeltida stadskärna, som ser ut att kunna räddas genom det stadsplanearbete som gjorts och pågår, för att leda trafiken åt sidan. Så synes även Sigtuna kunna bevara sin särkaraktär. Grännas långa Brahegata med mycket gammal fin särpräglad bebyggelse har hotats bli förstörd genom breddning, för den stora, tunga genomgångstrafiken Stockholm—Malmö. Nu lär stadsbilden bli bevarad genom autostradans förläggning på berget ovan staden, om intet annat utvecklingsöde drabbar. Så ha de nämnda och flera andra samhällen ”i sista stund” räddat något av den gamla samhällsbilden.

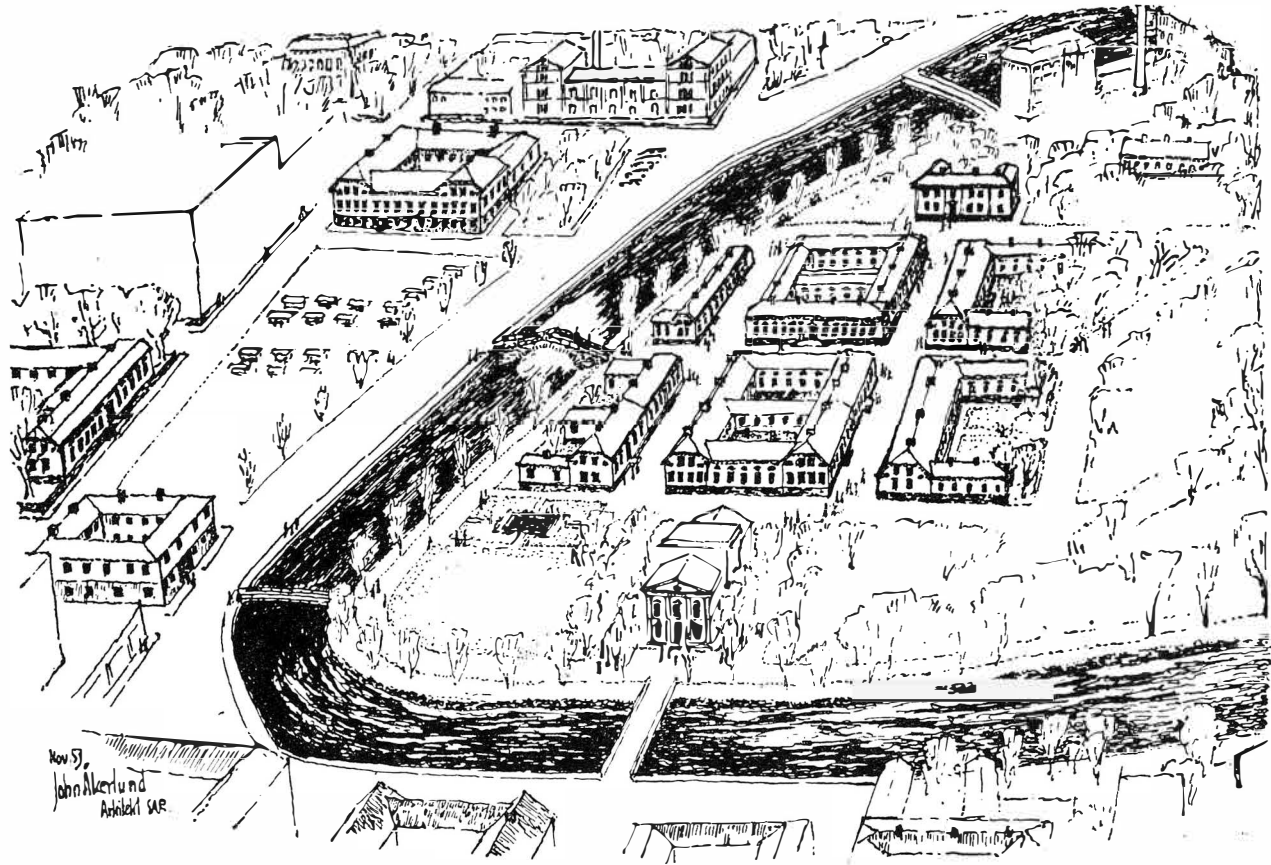
En viktig detalj härvid är att utvägar nu finnas till modernisering av byggnadernas inre, så att där erhålles bekväma lägenheter och andra lokaler med all önskvärd nutida utrustning. Genom de gamla husens ofta fina rumsproportioner, blir det bostäder av sällsynt stor trevnad. Deras yttre skall givetvis pietetsfullt restaureras.

Men huru förfara, där ej ens en liten del av den gamla staden kan bevaras för att ge oss en föreställning om dess skapnad och trevnad. Det finnes säkerligen ingen annan utväg än att förvärva varje gammalt stilhus, som skall rivas och bygga upp en ny "gamla stan" av dem. En början har gjorts, när Nymanska gården flyttades till museiområdet vid Ramnaparken. I förstone tänker man att dit bör de andra efter hand förläggas. Där finnes tyvärr ej utrymme för mer än något enstaka hus till, t. ex. Brännerigården, som väl är från ungefär samma tid. Gärna förläggas gamla byggnader såsom "friluftsmuseum" i en park. När Ramnaparken knappast kan ge rum åt dem, går tankarna till Annelundsparken. Det kan vara riktigt, att såsom Hazelius i Stockholm skapade Skansen på Djurgården i dess parknatur, av lantliga byggnader, ta detta som förebild. Där har ju t. o. m. plockats in en liten stadsbit av gamla Stockholms hus. Men de ha förlagts i en terräng, som ger mycket av naturen på söder och norr i Stockholm, där de legat. Och huvudsakligen består Skansen av lantgårdar och stugor.

Stadskärnan i Borås byggdes dock ej på någon av de skogklädda kullarna, utan på den plana mark Viskan under tidernas lopp hade slammat upp i en av sina många slingor. Skall man söka återuppväcka bilden av gamla staden så karakteristiskt som möjligt, bör detta ske på möjligast liknande mark. Följes Viskan's lopp finnas visserligen ett par ännu obebyggda uddar både norr och sönder om staden. De äro dock föga lämpliga, då de ligga mycket sankt. Vägen dit är även lång från stadens cent-

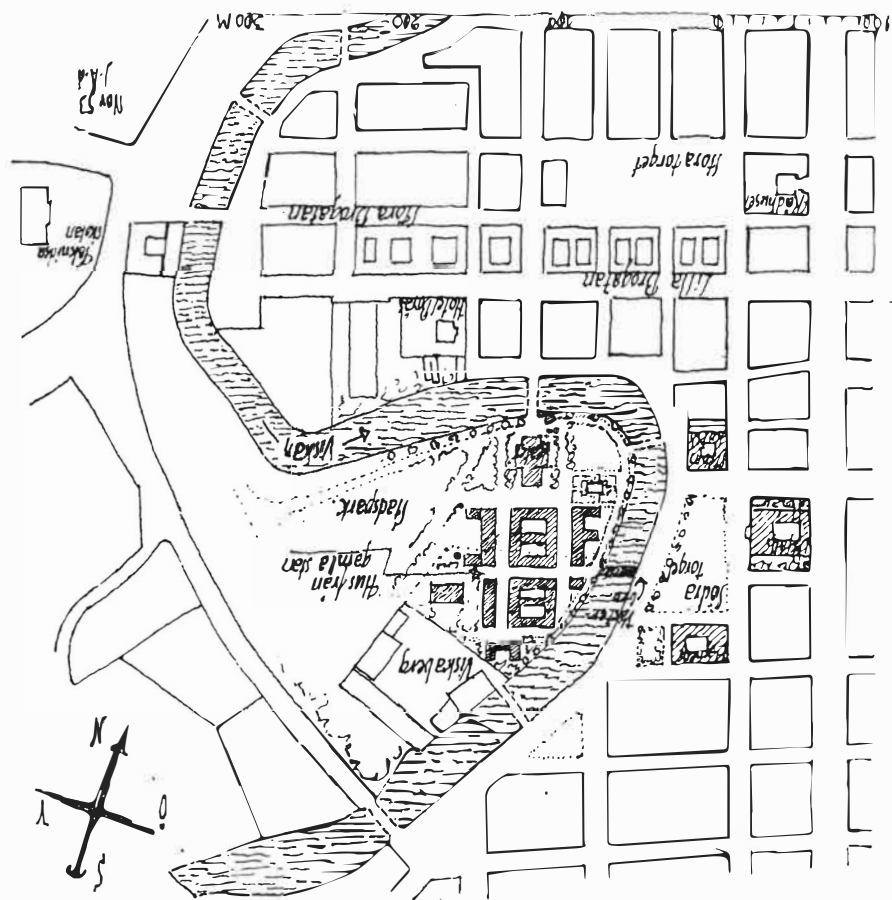
rum. Dessutom komma de att beröras av stadsplaneåtgärder, så att de förlora sin karaktär av att ligga i en åsväng. Det finns emellertid en plats mitt i staden, som har de önskade egenskaperna, nämligen området mitt emot Södra torget å Viskans västra åstrand, alltså stadsparkens östra del vid nuvarande teatern. Det ifrågasättes att bygga en ny större teater på annan plats. Kanske den nuvarande då rives bort. Dessutom har det berättats att en del av Viskabergs område erbjudits staden. Med detta senare markutrymme, skulle t. o. m. teatern kunna behållas kvar. Den kommer väl ej att slopas i första taget för sin efterträdare, då den i fortsättningen kan tjäna flera ändamål. Dessutom är särskilt des norra fasad redan historisk och hör på sitt sätt ihop med gamla staden. Det torde ej heller bli fler gårdar och hus som kunna samlas till ett par gatubilder, än att de rymmas på den yta, som det nämnda markområdet erbjuder. En planidé, bilderna sid. 30-31, illustrerar möjligheten. Kan den förverkligas, blir det att sedan i detalj utarbeta närmare plan för byggnadernas placering. Den blir också beroende av vilka gårdar som kunna förvärvas för ändamålet.

Givetvis tar det år att förverkliga här framlagda museitanke. Inför nybyggande, för vilket gamla typiska gårdar från Karl Johanstiden skola rivas, är det önskvärt att omedelbart förvärva byggnadsstommarna med alla deras värdefulla detaljer i inredning och ytterklädsel. De byggandes givmildhet och intresse hoppas man ju alltid kunna räkna med. Dock bör det finnas medel för uppmätning, nedmärkning etc. och omsorgsfull lagring av husen. Platsen för deras återuppförande bör snabbt bestämmas, så att gårdarna ej behöva forslas flera gånger. Det krävs givetvis beslut av stadens myndigheter härför, liksom om de medel som man vågar räkna med att staden för sådant ändamål stöder minnesgärningen med. Enskildas ekonomiska bistånd kräves säkerligen dessutom för att den nödvändiga byggnads-

Borås nya "gamla stad" i stadsparkens östra del. Flygidéskiss. Till vänster Södra torget med Utfallska och Flaménska gårdarna samt den Strömkvistiska längst ned.

Kartskiss visande en möjlighet att samla gamla Boråshus till en stadsbild i östra delen av stadsparken. Utfalls, Flaméns, Strömkvists gårdar markerade vid Södra torget, liksom gamla "Väster bro" från detta till parken.

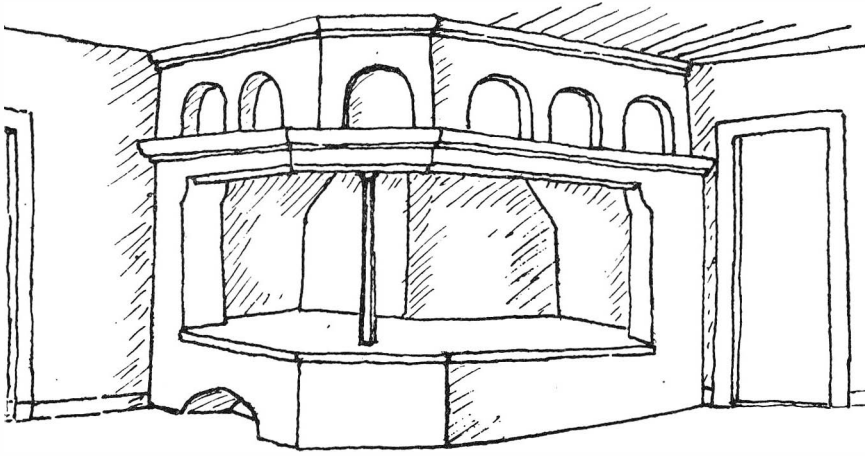

kulturforskningen skall kunna planera ett rätt återuppbyggande med alla dess inredningsdetaljer. Det finns åtskilliga sådana av kulturhistoriskt intresse.

Av särskilt stort värde är att få någon gård ordnad som flera gamla voro mellan Stora och Lilla Brogatorna liksom mellan den förra och Torggatan. Utmed stora gatan låg huvudbyggnaden med yttertrappa på gatan och ingångsdörren ofta mitt på fasaden. Vanligen gick en förstu genom huset till gården. Från denna kom man på ena sidan till affären och mitt emot till våningen. Till affären hörande kontor och lager voro förlagda i en flygellänga utmed ena gårdssidan, medan på motsatta sidan bostadsvåningens rum fyllde en liknande långsmal gårdslänga. Vid andra gatan var inkörsport till gården och därinvid ofta stall, vagnbod, höskulle eller andra förråd. Ännu lever i minnet den trevna bostaden i sådan köpmansgård med bl. a. långsmalt musikrum med franska tapeter på väggarna, visande landskap fyllda av liv.

För att fortsätta med önskedrömmarna må påpekas att Utfallska gårdens kvarliggande och lämpliga restaurering liksom den Flaménska och ev. Strömkvistska, skulle utöka intrycket av en bit gamla Borås på ömse sidor om Viskan. Dess strandkant i stadsparken har en slänt mot vattnet, krönt med träd utmed strandvägen. Däri återges den vackra bilden från förr innan stenkajer kom till. Jag vet ej om stenarna i gamla Västerbro, stenpållarna för skutornas angöring, finns kvar eller bron anorledes kan återuppstå. Kunde så ske, bleve den med sitt stora valv, en vacker historisk förbindelse mellan Södra torget och Stadsparken. Stadsbilden är fullkomnad. Måste de nämnda två gårdarna en gång bort är det önskvärt att samla dem till de övriga på andra sidan ån.

Det gamla Hotell Borås är en bra restaurerad tidstypisk gård väl värd att bevara för framtiden. Där den nu ligger vid Lilla

Utfallska gårdens spismur i stora köket. Ett exempel på de många intressanta, vackra detaljer som finnas i stadens gamla gårdar.

Brogatan och på åns norra strand, med utsikt mot stadsparken och teatern snett emot, äger den viss anknytning till en blivande "gamla sta'n" och skall helst ligga kvar välskött som hittills. Den rymmer fortfarande, trots viss nödvändig inre modernisering, väl bevarande den festsal med veranda, "gräddsnipan", och andra smårum som flera generationer minnas från barnårens första danssteg i trettondags- och dansskolebalerna till Par Bricols fester, teknologföreningsmöten och allehanda andra glada och högtidliga, stora och små samkväm intill nu. Kräves en gång i framtiden att detta gamla hotell undanflyttas för något nytt borde det hela varsamt lyftas över ån till andra stranden och ställas intill de andra fina minnena där. Ty även yngre och nya generationer synas redan vara och bli så knutna till minneskedjan i denna gamla kulturkrog, att de även då komma att avnjuta Hotell Borås på dess nya plats. Det kan t. o. m. bli en lockelse att vandra kring i fädernas gamla stad och avnjuta dess skönhet.

En närliggande fin utländsk förebild till ett handlande som ovan antyddas finns, nämligen Aarhus "Den gamle By" i stadens Botaniska Have, nära stadens centrum. Början gjordes 1909 då gamla borgmästaregården i korsvirke, återuppfördes till landsutställningen och invigdes 1914. Under årens lopp ha sedan tillkommit 48 större och mindre byggnader, alla med stöd från privata, staten och icke minst från Aarhus kommun.

Att här i större omfattning än som gjorts ange vilka gårdar och byggnader, som äro önskvärda att samla till "gamla Borås" är ogörligt, då detta är beroende av åtkomstmöjligheterna och tiderna härför, liksom det hela kräver bestämd plats och därmed planeringsmöjligheter, samt först och sist medel. Helst bör också de gamla gårdarna bli icke enbart museum. Liv av skilda slag är önskvärt i åtskilliga rum. Där kan vävas, slöjdas och kanske bos. Gärna bör visas hur hus stegvis fått butiksfönster, först små sedan allt större. Innanför dem må ordnas försäljning. Borås skulle i stadens mitt få en attraktion för såväl egna innevånare, som resenärer, kanske mer liv i stadsparken och en bild av "gamla sta'ns" arkitektur, som ingen annan svensk stad kan visa maken till från Karl Johanstiden.

”HUDA STRÖM” OCH KVARNAR

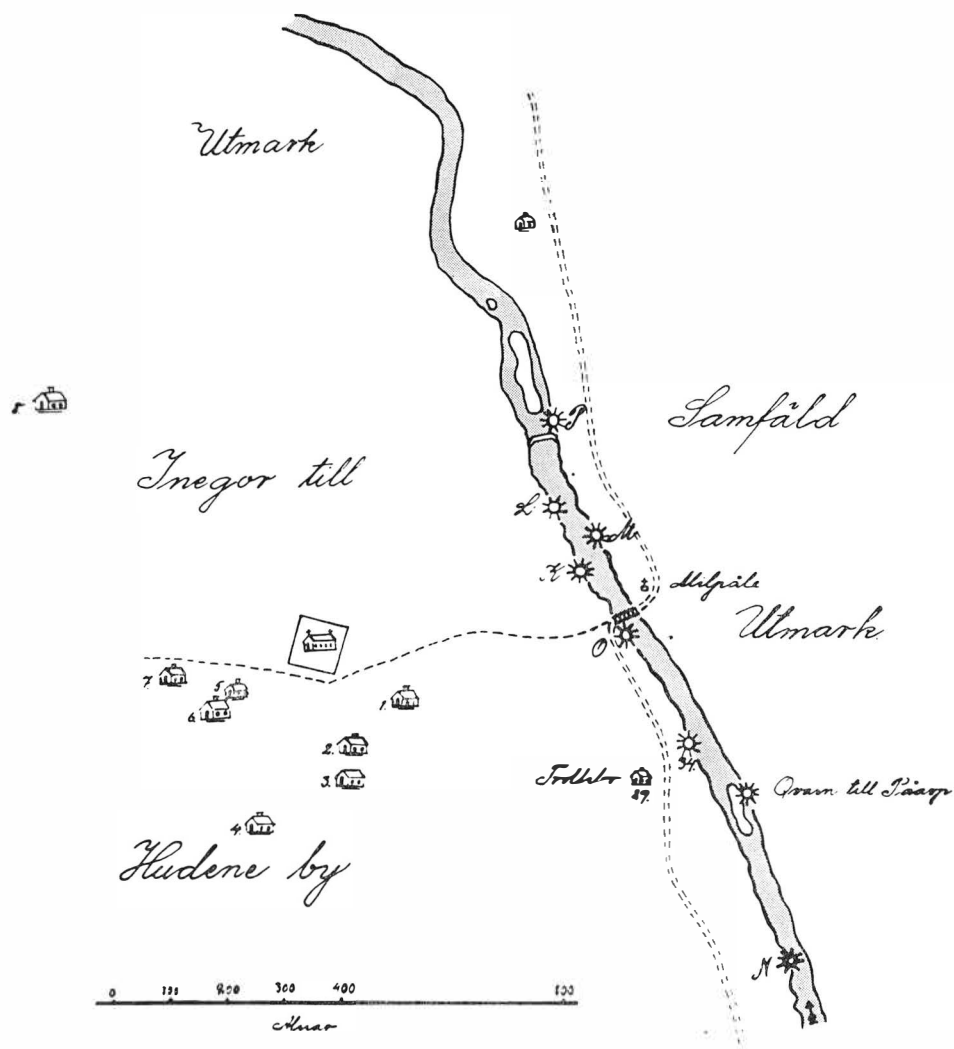
AV

LINNAR LINNARSSON

Gäsenebygdens största och mest betydande vattendrag är Nossan. I Hudene socken förenar den sig med Sämsjöns avlopp och bildar kort efter denna förstärkning en rad forsar och fall, vilka enligt ett äldre namn kallas ”Huda ström”. Under en sträcka av föga mer än en km sänker sig Nossan 26,5 meter. Fallen togs redan tidigt i bruk för drivande av kvarnar; hur tidigt torde vara svårt att avgöra, men ett flertal kvarnar omnämnes i handlingar från 1500- och 1600-talen.

Enligt en karta över Hudene by från år 1731 var kvarnarnas antal åtta. Av dessa hörde två till Mellomgården, detta enligt den till kartan hörande beskrivningen, men enligt jordeboken liksom flera andra handlingar har Hudene-Östergården ägt en kvarn här i närheten, och av Mellomgårdens två kvarnar torde en få betraktas såsom Östergårdens. Vidare ägde Boatorp och Lunnagården var sin kvarn. Dessa båda kvarnar är ej upptagna på kartan men var belägna strax söder om de till byn hörande. Ej heller återfinnes Västergårdens kvarn, antagligen var även den belägen söder om det kartlagda området. Kvarnarnas antal utmed Strömmen var alltså tio. Härtill kom två kvarnar, vilka hörde till Stenunga byalag och var belägna omkring två km nordväst om kyrkbyn.

Herman Möller, som var kyrkoherde i Södra Björke pastorat åren 1763—1793 och som författat en rätt utförlig beskrivning över detta pastorat, redogör även för kvarnarna i Hudene och

Utdrag af kartan öfver Hudene by. Upprättad år 1731 af Jöran Hooff.

”Ån Nos”. Han stöder sin uppgift på 1755 års jordebruk, varför den kan anses tillförlitlig¹. Ursprungligen hade kvarnarna namn efter de bönder i byn, som låtit uppföra desamma, såsom *Gurmeskvarna* (Gudmunds kvarn), *Jonsakvarna* (Jons kvarn) etc. I 1755 års jordebok omnämnes kvarnarna med gårdens namn, alltså:

Hudene Mellomgårds, Jonstorps, Hudene Östergårds, Västergårds, Stommens, Hudene en mjölkvarn, Stenunga Spånggård, Trollabos, Holmens, Knutses, ännu oskattlagd, Lunnagårds och Boatorps; alltså summa tolv kvarnar.

Av nämnda kvarnar tillhörde de tio gårdarna i Hudene by. Boatorps kvarn tillhörde byalaget med samma namn och Stenunga-Spånggårdens kvarn tillhörde Stenunga byalag. Vilken kvarn som åsyftas med ”Hudene en mjölkvarn” är ovisst. Att kvarnarna varit många framgår även av muntliga berättelser. ”Det var kvarn intill kvarn, så långt strömmen räckte”, berättas det. Men kvarnarna var små och obetydliga enligt våra dagars begrepp.

Om Stommens kvarn lämnar Herman Möller följande uppgift: ”Prästgårdens eller Stoms kvarn ligger belägen uti Ån Nos vid Huda bro, är i försvarligt tillstånd åter uppbyggd, sedan kvarnhuset genom de malandes vårdslöshet 1771 lades i aska. Kyrkoherden Pet. Hedenius upptog henne av öde, och fick privat besittningsrätt därå; men dess successor kyrkoherde And. Friberg återvann henne till prästgården Horn i förmågo av Kungl. kvarnkomm. dom av den 9 juni 1699, varandes hon indeld såsom augment under rustningsstommen Hjertorp i Odhs församling, dit hon ger 6 skäppor årligen. Uti fulla fem år hade jag en mycket vidlyftig och kostsam process om henne, då min

¹) Herman Möllers pastoratsbeskrivning författades 1774 och ingår i de s. k. Sundholmska samlingarna, vilka förvaras i Stifts- och landsbiblioteket, Skara. Samma beskrivning ingår i Harald Schillers ”Med göter genom göternas rike”, andra delen.

Parti från Hudene med "gamla bron" i förgrunden. Byggnaden längst till vänster är Brons kvarn, förr Stommens kvarn.

Trollabo kvarn med magasin till höger.

mjölhnare Lars Jonsson ville lösa henne till skatte, men medelst höga landshövdingeämbetets utslag den 7 september 1770 är hon ånyo kyrkoherdarna i Björke för evärdeliga tider tillerkänd, så länge de fullgöra de skyldigheter, som med innehavandet därav förknippade äro.”

Av ett syneprotokoll från år 1782, vilket grundar sig på kvarnkommissionens utlåtande av år 1694, framgår att samtliga kvarnar utom en var s. k. fot- eller skvaltkvarnar med en eller två ”ganska små stenar”. Storleken varierade något, berättade en av 1800-talets mjölhnare, nämligen Carl Johansson i Knutse (1848—1935), men mången gång var kvarnstenarna föga större än de, som förekom i gamla handkvarnar.

Beträffande samtliga kvarnar anmärkes i syneprotokollet: ”fallet lamt, går sällan mer än i floder”. I de fall två stenar förekom meddelas: ”går ej mer än en i sänder”. Vidare heter det:

”Tillförseln av spannmål är så ringa, att då de (kvarnarna) kunna mala, stå de ofta av brist på säd, vartill orsaken är såväl svag ort som kvarnarnas myckenhet. Ej heller har någon kunskap kunnat inhämtas huruvida något par stenar varit tillökt emot som det varit i förra tider, utan säges i allmänhet, att ingen minns det varit mindre eller flera än som det nu på varje ställe befinnes.”

Den enda kvarn, som vid detta tillfälle skilde sig från de övriga, var Knutse kvarn. Beträffande densamma heter det: ”Varit inrättad till underfalls hjulkvarn men är nu allmänt öde”. Som framgår av beskrivningen till den år 1731 upprättade kartan var kvarnen då ”nyligen uppbyggd” av ingen mindre än Högvälborne Herr Baron och Assessorn Georg von Knorring, ägare till Ollestads säteri m. fl. gårdar. Det var alltså en herreman, som lät bygga den första hjulkvarnen i Hudene. Vid kvarnkommissionens syneförrättning år 1782 var den emellertid, som nämnts, åter öde. Av vilken orsak den blivit öde omförmäles ej.

men antagligen var det på grund av brist på mäld. Bönderna hade intet intresse av att gynna en inkräktare i deras byalag. Hans höga titlar och adliga namn imponerade föga. De var fria bönder, och det var adel nog. Som stöd för ett dylikt antagande kan anföras, att kvarnen några år senare inlöstes av bonden Sven Andersson från Hudene-Jonstorp. Samtidigt ändrades kvarnen från krono till skatte, men trots detta blev den snart en av ortens allra bästa kvarnar.

Holmens kvarn, som tillhörde Lilla Påarp (?), var frälse. Hudene-Stommens kvarn disponerades av Pastoris i Södra Björke. Lunnagårdens kvarn var frälse-skatte, och de övriga krono-skatte.

Enligt kvarnkommissionens rapport var Hudene mjölkvarnar inte mycket att hurra för, men Herman Möller var av annan mening. I sin pastoratsbeskrivning år 1774 skriver han, att dessa kvarnar mala året igenom, en del med två par stenar, och ha sällan brist på mäld, om icke på högsta sommaren, då ock vatt-net gärna tryter.

År 1858 hölls en ny syneförrättning med anledning av att det kommit till höga vederbörandes kännedom, att samtliga kvarnar blivit omändrade till hjulkvarnar, detta utan att vederbörligt tillstånd till en dylik förändring blivit visat eller förnyad skatt-läggning efter omändring blivit verkställd. Till följd härav blev Gäsene häradsrätt av Advokat-Fiskals-Embetet anmodad att verkställa ny besiktning av Hudene mjölkvarnar i och för ny beskattning. Av kvarnarna hade Västergårdens kvarn undergått den största förändringen. Här hade nämligen ett tredje par stenar blivit inlagda för siktmäld, vilket ansågs vara en oerhörd lyx och kom under särskild beskattning. Övriga kvarnar hade ett eller två par stenar för grov mäld.

Vad skatten beträffar växlade den i någon mån. Om Västergårdens kvarn heter det: "som från äldsta tider varit åsatt en

Interiör från kvarnen i Knutse, omkring 1900.

ränta av 8 öre s:mt, vilken kvarnkommissionen 1699 förhöjt med 1 skäppa eller 1 fjärding $2 \frac{2}{5}$ kappar spannmål". Även Jonstorps kvarn var från äldsta tider skattlagd med 8 öre s:mt men fick sin ränta ovannämnda år förhöjd till $1 \frac{1}{2}$ skäppa eller 2 fjärdingar $1 \frac{3}{5}$ kappar spannmål. I de fall ingen ränta utgick

i penningar var naturaskatten givetvis större. För Mellomgårdens liksom tvenne andra kvarnar utgick den med 4 skäppor eller 6 fjärdingar $1\frac{3}{5}$ kappar spannmål. Vilken skatt som kom att åvila kvarnarna efter den nya besiktningen 1858 saknas uppgift om.

Numera återstår endast två kvarnar i Hudene kyrkby, nämligen Hudene-Stommens och Trollabo kvarn, den förstnämnda går numera under namnet Brons kvarn, emedan den är belägen utmed vägen och bron över Nossan. Trollabo kvarn är belägen å nämnda gårds tomtplats. Härtill kommer en kvarn vid Stenunga. Samtliga kvarnar är ombyggda och moderniserade, och de båda förstnämnda torde kunna tävla med vilka kvarnar som helst i att framställa ett fint och gott mjöl. Vad som förr betraktades som lyx har i våra dagar blivit ett krav. Med ett rationellt tillvaratagande av fallen förfogar dessa kvarnar över helt andra kraftresurser än sina föregångare. En enda kvarn mal nu långt mer än vad Hudene-strömmens alla tolv på sin tid förmodde. Som följd härav har de flesta vattenfallen blivit disponibla för anläggningar av andra slag. Början gjordes 1887, då John Anjou, som även var ägare till Trollabo gård, lät anlägga en yllefabrik på platsen för Lilla Boatorps kvarn. Här framställdes yllegarn, filter och kostymtyger. Denna fabrik inköptes 1936 av ingenjören Bo Kampe, och som fabriken ej längre var beroende av vattenfallet i Nossan, lät han flytta den till en plats, som med hänsyn till kommunikationerna har ett förmånligare läge. Tillverkningen består numera av trikå- och hemslöjdsгарner samt vadd och flock. Även Bergets (= Jonstorps) och Knutse kvarnar inköptes under 1800-talet av ägaren till Trollabo. På platsen för den förstnämnda kvarnen anlades ett sågverk och Knutse kvarn ombyggdes till elektricitetsverk, vilket i anslutning till Trollhättans kraftverk bidrar till ortens förseende med ljus och kraft.

Utdrag af beskrifning till den år 1731
af Jöran Hooff upprättade kartan öfver
Hudene by, uti Elfsborgs län, Gäseneds
härad och Hudene socken.

1. Är Stommen i Hudene till tomteplats belägen, kronohemman 1 helt, pastoris tilldelnings stom.
2. Utvisar Skyttegården ibidem, krono augments hemman $\frac{1}{2}$.
3. Är Klockaregården i Hudene, krono augments $\frac{1}{4}$.
4. Bergsgården ibidem, kronan behållet $\frac{1}{4}$.
5. Östergården ibidem, $\frac{1}{2}$ krono augment.
6. Är mellangården i Hudene, skatte rustnings stom 1 helt.
7. Westergården, hemman 1, kronan behållet.
8. Är Jonstorp i Hudene, Skatte rusthåll 1 helt.

— — —

Rusthållet Mellangården har inhägnat till Ryttare boställe jemte landsvägen öster om ån.

- H. Är åker består av sandjord till $30\frac{1}{2}$ kappland.
- I. Utvisar ängsvall derjämte af mager skarpare hårdvall af 2 tunnlands innehåll, kan falla 1 parm.²
Följande qvarnar finnes till detta byalag, belägna i Hudene-strömmen, hvilka merändels hafva sin gång året öfver, undantagandes när stränga torkår eller svåra vintrar infalla, males till husbehof så väl som för tull, så ofta som mäld vankar.
- K. Utvisar rusthållet Mellangårdens qvarn, indelt på stommen.
- L. Är en annor till detta rusthåll lydande enfota qvarn, som nu merändels förfallen är.
- M. Är qvarn till rusthållet Jonstorp, äfven indelt.
- N. Utvisar till kronohemmanet Westergården en qvarn, skattlagd till 1 skäppa spannmål.

²) Äldre svenskt hömått.

- O. Är till kronohemmanet Stommen indelt qvarn.
- P. Utvisar Knutse qvarnställe, som äfven länge varit öde men nu nyligen uppbyggt; tillhörigt Högvälborne Herr Baron och Assessor Georg von Knorring.
- Q. Är jämte nästnämnda qvarnställe liten plan som med stenar omkring lagd är, och synes likt åker varit, dock ännu öde och för fäfat, men berättas vara tillhörigt Knutse, består av grund sandjord till 16 kappland, vidare egor kan intet skönjas varit öster om ån, der qvarnen belägen är, hvarken liknelse efter åker eller äng, utan onyttige mossar och ljung-hedar, undantagandes ryttarbostället till Mellangården i Hudene, för många år sedan uppodladt, och synes likt som der i förra tider varit egor till detta ödeshemman.
29. Är Trollabo till tomtställe beläget, frälse $\frac{1}{4}$.
34. En qvarn till hemmanet af ett par stenar.
Kartan upptager dessutom en qvarn tillhörig Påarp (= Holmens qvarn).
Tillägg till Q:
Uti kronans Jordeböcker finns ett hemman vid namn Knutse, som varit $\frac{1}{4}$ frälse och räntat 1 lispund smör, varit öde i många år, hvars rätta tomtställe intet igenfinnas kan, hvar det varit bebyggt.

NÅGOT OM INNEHÅLLET I PRÄSTBETYGEN PÅ 1800-TALET

AV

C. V. S.

I domböckerna förekomma ofta avskrifter av till domstolen ingivna prästbetyg. Av olika anledningar har det ålagts någon av parterna att förete dylikt betyg. Om en person blev häktad för brott, var det häktningsmyndighetens skyldighet att införskaffa prästbevis rörande personen i fråga. I vissa slag av mål, t. ex. äktenskapsmål, låg det i sakens natur att domstolen måste ha tillgång till prästbevis rörande endera eller båda parterna. Under den äldre rättegångsbalkens giltighetstid ådömdes part ofta värjemålsed. Ville parten avlägga eden, så måste han med sin själasörjares bevis styrka sin kristendomskunskap och sin insikt om edens betydelse och vådan av mened. Ett till domstol inkallat, å avlägsen ort boende vittne, som ej var bekant med någon av domstolens ledamöter, gjorde också klokt i att medföra frejdebevis, ty det ålåg domaren att noga undersöka att personer, som åberopades som vittnen, hade gott namn och rykte.

Under forskningar för annat ändamål i rådstuvurättens i Ulricehamn äldre domböcker har jag gjort en del anteckningar rörande innehållet i därvid påträffade prästbetyg, som synts mig äga ett visst intresse.

Prästbetygen avsågo oftast att styrka att vederbörande aningen ägde god frejd eller icke hade sådan, d. v. s. var vanfrejdad.

Vad som menades med att äga god frejd var emellertid mycket obestämt, ända tills genom 1864 års strafflag institutet ”förlust

av medborgerligt förtroende” infördes i lagstiftningen. Ett ådömande av denna brottspåföljd medförde för vederbörande vanfrejd för den tid påföljden varade. Den som icke ådömts förlust av medborgerligt förtroende, hade god frejd.

Före 1864 skedde intet ådömande av vanfrejd, och det rådde olika uppfattningar om innebörden av god frejd. Domstolarna ansågo förlust av god frejd utan vidare följa av att vederbörande begått brott av vissa slag, men prästerskapet ådagalade benägenhet att därutöver utsträcka vanfrejdspåföljden därhän att den som enbart i sin livsföring gjorde sig skyldig till mera väsentliga oregelbundenheter, t. ex. superi, osedligt leverne o. d., borde anses ha förlorat sin goda frejd.

Vad nu sagts i fråga om oklarheten av begreppet god frejd och om därvid rådande meningsmotsättningar mellan domstol och präst illustreras av följande episod:

Stadsfiskalen O. Björk hade 1823 vid rådstuvurätten åtalat trumslagaren Anders Arfvidsson för olovlig åtkomst av en rock. Uti infordrat prästbevis intygade kyrkoherden i Ulricehamn Johan Leonard Sundborg (kyrkoherde i Ulricehamns pastorat 1815—1827) bland annat:

”att Arfvidsson är, såvitt mig kunnigt är, av dålig frejd och han är, såsom frånvarande vid husförhör, icke anmärkt för mer eller mindre kristendomskunskap”.

Rådstuvurätten åtnöjde sig emellertid icke med detta bevis utan begärde förtydligande av Sundborg, ”då för att anses vara av dålig frejd det bör förutsättas att personen i fråga skall åtminstone hava varit tilltalad och blivit besvärad med brott”.

Som svar härpå skrev Sundborg: ”Med dålig frejd i avseende å trumslagaren Arfvidsson förstår jag hans begivenhet på starka drycker, lättja, försummelse av gudstjänst, nattvardsgång och husförhör.”

I ett annat mål mot samme Arfvidsson säger Sundborg i av-

givet prästbetyg, utan att direkt yttra sig om hans frejd, att "han säges driva omkring var som helst och ha det rykte om sig, att han är liderlig och begiven på att föra buller och oljud och så kallad krakel".

Uti intetdera av dessa bevis påstår alltså Sundborg att Arfvidsson begått något vanfrejdande brott, men anser honom likvisst icke ha god frejd.

Vad en annan präst, stadskomministern i Ulricehamn J. E. Forssblad (komminister i Ulricehamn 1816—1846) ansåg kunna inverka menligt på den goda frejden framgår av ett hans bevis rörande snickaredottern Maja Lisa Öberg, som uppgives vara välfrejdad, "oberäknat att hon framfött ett oäkta barn".

Ovannämnde Sundborgs son och efterträdare, kyrkoherden Gustaf Sundborg (kyrkoherde i Ulricehamns pastorat 1828—1885), synes ha tänkt sig en gradering av den goda frejden, i det han rörande handelsbetjanten Elias Hallgren intygar att han hade "ganska god frejd".

Innehållet i prästbevisen hämtades i första hand från husförhörsförteckningarna, vilka bland annat skulle innehålla upplysning om vederbörandes kristendomskunskap.

Numera betecknas kristendomskunskapen såsom god, godkänd, försvarlig eller svag. Samtliga dessa beteckningar hava påträffats i de äldre bevisen, men det finns också bevis, som innehålla att vederbörande saknar kristendomskunskap. Då komminister Forssblad intygar att skraddaren Peter Gillberg äger "hjälpelig" sådan kunskap, menar han kanske detsamma som kunde ha uttryckts med ordet "försvarlig". Måhända är förhållandet detsamma med kyrkoherden i Börstig Magn. Brisman, då han om soldaten Jonas Börtzells hustru intygar att hon har "någorlunda" kristendomskunskap. På samma sätt får man kanske tolka Gustaf Sundborgs mening, då han uppger att skraddarehustrun Anna Lisa Nygren har "något" kristendomskun-

skap. Svårare är att förstå vad vice pastorn i Blidsberg Andr. Tidner menar, då han om lantbonden Andreas Jacobsson vitsordar att han har "enfaldig" kristendomskunskap och vad kyrkoherden i Gällstad Peter A. Varenius avser, när han intygar att drängen Jonas Jonasson i Björkebacka har "mindre fullkomlig" kristendomskunskap.

Den omständigheten att "god frejd" utgjorde ett så diffust begrepp frestade prästen att i prästbeviset införa uppgifter om förhållanden, som ej sällan måste betecknas såsom i det föreliggande fallet skäligen ovidkommande. Då upplysningarna i husförhörlängden befunnos magra, kompletterades de under hand genom förfrågningar hos kyrkorådsledamöterna eller andra församlingsbor. Stundom erhöll nog prästen härvid till livs en del överdrifter, och det inträffade också att det helt ovederhäftiga skvallret fick utrymme.

Såsom vi redan nämnt, behövdes det ingalunda att personen i fråga dömts för vanfrejdande brott för att somliga präster skulle anse personen ha dålig frejd. Vi ha anført exempel på att ingen som helst brottslighet kunnat läggas vederbörande till last. Om personen varit åtalad men blivit frikänd, synes detta i regel ha omnämnts i prästbetyget för att göra den goda frejden misstänkt. Gustaf Sundborg skriver sålunda om hemmansåboen Anders Tholander från Källeberg, "men, vad frejden beträffar, har han länge varit misstänkt och till och med inför rätta intrasslad i tjuvsaker, varifrån han dock av bristande bevis blivit frikänd".

Samme Sundborg skriver rörande förre boktryckaren C. J. Dejrick "att han varit stämd till Redvägs härads domstol för stöld, men där på så sätt blivit frikänd, att han väl fått ersätta den omhänderhavda varan, men som den icke var anförtrödd och ej handgripligen åtkommen, så blev han ej åt saken annorlunda fälld. För övrigt har Dejrick ingalunda sedan den tiden upphjälpt sin illa rubbade kredit".

Prosten Reinhold Rabe i Gällstad yttrar om drängen Peter Andersson år 1856 "att han efter uppgift under år 1842 varit för brott häktad och var i juli månad 1847 inför Kinds Häradsrätt under tilltal för delaktighet i stöld, ansvarspåföljden mig obekant, och har gjort sig känd för mindre redligt och pålitligt uppförande". Såvitt Rabe kände, var Peter Andersson sålunda icke *dömd* för något brott.

Av ovanstående har framgått, hurusom åtskilliga präster i de av dem utfärdade bevisen stundom läto hörsägnen och lösa rykten av förklenlig innebörd inflyta. Särskilt Gustaf Sundborg gick härvid nog långt. I ett bevis år 1828, som förre handlanden Johan Carlsson begärt i anledning av honom i civilmål ådömd värjemålsed, passar Sundborg på att inflika: "Det är hos under-tecknad anmält, att Carlsson är i det allmänna levernet för trätgirighet känd." Om pigan Stina Andersdotter från Fredriksberg skriver Sundborg: "Hon är känd för otro i sin tjänst både här och hos gevaldiger Hultbom i Kind". Om gossen Laurentius Wilhelm Timell, 15 år gammal, åtalad för det han stulit frukt i landsfiskal L. Anderssons trädgård, skriver Sundborg "har illa begagnat fattigvårdens omsorg och anses för självspilling" (!). Om f. handelsbetjanten Sven Lundberg skriver Sundborg att "han är av ett högst lättsinnigt lynne, dock utan mig veterlig vanfrejd" och om kopparslagaregesällen Gustaf Högdahl "att han länge varit ansedd som köpare av stulet gods". Om skräddarehustrun Anna Lisa Nygren intygar Sundborg "att hon haft dåligt rykte om sig, länge varit ansedd att vara tjuv och nu äntligen, som bättre är, blivit gripen på bar gärning".

Man kan undra över att Sundborg inte blev åtalad för de grova ärekränkningar, vartill han oupphörligt gjorde sig skyldig. Det var tydligen vördnaden för hans ämbete som skyddade honom. Men en gång blev han verkligen stämd, nämligen år 1838, då han, såsom vi ovan omnämnt, intygat att Anders Tho-

lander varit intrasslad i tjuvsaker. Tholander yrkade då att Sundborg måtte föreläggas att med husförhörlängd och utslag visa att Tholanders frejd vore nedsatt. Sundborg framställde invändning mot rådstuvurättens behörighet. Han förmenade att målet hörde under domkapitlets bedömande, vilken mening rådstuvurätten också godkände, i följd varav målet icke upptogs till prövning.

Slutligen kan nämnas att det även en och annan gång i prästbevis förekommer ovidkommande uppgifter, som avsågo att rekommendera vederbörande. Så t. ex. säger Sundborg i prästbetyg för handelsbetjanten Johan Gustaf Svensson "är av god släkt". En lustig upplysning, som troligen också avsåg att vara rekommenderande, lämnar pastor Joh. Wetterling i Jönköping rörande glasmästaregesällen Thore Pettersson, som sökte burskap i Ulricehamn, då han säger att han "fört en anständig vandel samt är förlovad i Göteborg".

LANDSHÖVDINGEN I BORÅS

AV

TORGNÝ BONDESTAM

På ett par undantag när spela landshövdingarna en tämligen underordnad roll i Borås stads historia. Nils Stiernsköld intar givetvis en framträdande plats såsom kungamaktens företrädare vid Borås' tillkomst, även om den muntliga traditionen om hans initiativ vid valet av plats och namn för staden saknar historiskt värde. Ett annat stort namn bland länets hövdingar är Eric Sparre. Hans glödande intresse för sitt läns näringsliv och samfärdsel ger honom även en rangställning bland föregångsmännen till den industriella utvecklingen i Borås eller "Sveriges Manchester", som han kallade staden vid sitt första besök 1859.

Helt obekant i Borås' historia är icke heller den landshövding, vars ämbetsutövning i Älvsborgs län var intimt förknippad med den ofta dryftade frågan om Borås som residensstad. Hans namn var Henrik von Vicken. Namnet uttalades Ficken och skrevs även så någon gång. Några hittills icke utnyttjade uppgifter i Vickens ofta mycket svårlästa brev och ett par föga beaktade notiser i Borås' domböcker ha givit anledning till att här på nytt behandla Vickens samröre med Borås stad.

Vicken var preussare till börden men var i svensk tjänst i nära femtio år. På den militära banan, som han anträdde under trettioåriga krigets dagar, nådde han överstes rang. Under senare hälften av 1670-talet var han landshövding i Kalmar län, vilket då bl. a. hemsöktes av danskarna.

Hösten 1679 kallades Vicken att vara konungens befallningshavande i Älvsborgs län, vilket vid denna tid fick den omfattning det har än idag. Vicken betraktade kallelsen som en degradering och påstod, att han vid sitt dåvarande "slätta villkor" omöjligen kunde "transportera sitt husväsende". Han hade nämligen under Kalmar-tiden förlorat sina tillhörigheter vid en brand. Som gottgörelse för förlusten hade konungen lovat honom 400 tunnor spannmål, som Tjusts härad skulle leverera för år 1679. Vickens efterträdare i Kalmar lade emellertid beslag på denna leverans.

Först efter nyåret 1680 började Vicken fungera i sin nya värdighet, säkerligen utan gladare förväntningar. Hans första bekymmer blev att söka upp en lämplig residensort. Göteborg, som dittills varit sätet för älvsborgshövdingen, var nu föga lämpat, eftersom denna stad ej längre tillhörde länet. Detta hindrade emellertid icke, att den kamerala delen av länsförvaltningen under hela Vickens ämbetstid och långt därefter sköttes från Göteborg.

Inom sitt långsträckta län hade Vicken närmast att välja mellan städerna Vänersborg och Borås. Till Vänersborgs förmån talade, att denna stad var befäst och således ett värdigt säte för en gammal militär, som kunde väntas vara särskilt intresserad av landshövdingeämbetets krigiska uppgifter. Såsom en diskussion ett par årtionden senare visade, låg emellertid Vänersborg illa till ur kommunikationssynpunkt. Dels låg staden långt vid sidan av postvägen från huvudstaden, vilken gick över Jönköping, dels var det "en lång och elak väg" till de sydliga häraderna Redväg, Kind och Mark.

Med hänsyn till förbindelserna låg Borås bättre till. Men denna stad saknade befästningsanordningar, om man ej dit skall räkna det illa underhållna tullstaketet kring stadsbebyggelsen. En annan sak är att Borås tack vare sitt läge skulle visa sig vara

Henrik von Vicens vapensköld i Fänneslunda kyrka.
Nu i Borås museum.

mycket bättre skyddat än Vänersborg. Vad som väl mest låg Borås i fatet som residensstad var det redan tidigt ådagalagda, en smula nedlåtande föraktet för denna visserligen välmående men föga ståndsmässiga krämarestad.

Det finns ett uttalande av Vicken, som tyder på att han till en början helst sett Vänersborg som residensstad. När han på sommaren 1681 vidtog förberedelser att förvärva kungsgården

Alvhem i Skepplanda socken motiverade han detta för sin konung med att Alvhem "så mycket närmare till Vänersborg är beläget, som jag nu alltför långt därifrån avlägsen och mycket illa till dato accomoderad varit och uti Vänersborg intet hus är, varuti jag kan bliva, ehuru gärna jag ock önskade mig där att vara". Det avgörande hindret för hövdingesätets förläggande till Vänersborg har således varit bristen på lämpligt hus.

Under första hälften av år 1680 tycks Vicken icke någon gång ha hedrat Borås med sin närvaro. Stadens magistrat och borgerskap fick till en början nöja sig med att lära känna sin nye hövding brevledes. Det första av Vicken avfattade brev, som upplästes på rådstugan i Borås, är dagtecknat Stockholm den 17 mars 1680. Sannolikt hade Vicken då ännu ej hunnit skaffa sig någon tjänstebostad.

Men den 8 maj fick magistraten i Borås meddelande från landssekreteraren i Göteborg, att "Hans Nåde högvälborne Herr Landshövdingen oförtövat är hit till staden väntandes, jämväl begärer (landssekreteraren), det Magistraten ville göra vederbörlig disposition och anstalt så att uti Hans Nades förordnade logemente bliver reparerat och uppansat det som kan manquera".

I ett av de fyra kvarteren vid torget, som på den tiden endast var en liten kvadratisk plats vid Österlånggatan, fick landshövdingen hyra bostad närmast borgmästarens hus. Huset ägdes av en medlem av stadens mäktigaste släkt, hustru Brita Wijndruf, vilken tidvis även torde ha utnyttjat huset till stadskällare.

Snart efter landssekreterarens meddelande kom Vicken själv till Borås. Han kom upp på rådstugan den 9 juni för att delta i en diskussion om Tokarps ägor. Troligen hade han redan då installerat sig i det wijndrufska huset. Detta kom att bli hans tjänstebostad fram till kvällen den 12 december 1681, då huset blev ett av de först drabbade i den stora brand, som lade nästan hela Borås i aska.

Som landshövdingar för sed hava befann sig Vicken mycket på resande fot i länet och hans uppehåll i Borås tycks ha varit mycket sporadiska. Av adressorterna i Vickens skrivelser tycks framgå, att han före branden endast två gånger stannat i staden under längre tid. Det var på våren 1681 och tiden omedelbart före branden, då han bägge gångerna var hemma drygt en månad. Om Vickens normala uppehållsort varit Borås, skulle han säkerligen också ha infunnit sig oftare på magistratens sammanträden. I själva verket deltog han endast en eller annan gång under året vid sådana allmänna rådstugor, där landshövdingens närvaro brukade vara regel.

Landssekreteraren tycks däremot mera stadigt ha uppehållit sig i staden. Landskamreraren kom aldrig att bosätta sig i Borås.

Trots länsförvaltningens splittring har väl det wijndrufska huset fram till slutet av 1681 varit det enda hus, som Vicken kunnat kalla sitt residens, fastän ett provisoriskt sådant. Emellanåt höll han också till på sina säterier Alvhem och Fänneshunda. Frånsett att Alvhem lär ha varit fallfärdigt och Fänneshunda av Vicken själv ansågs vara en väl liten gård, kan Vicken i varje fall knappast ha betraktat dessa i lantlig avskildhet belägna gårdar som ämbetsbostäder.

Boråsarna själva tyckas ha betraktat sin stad som Vickens rätta vistelseort. Det talas bl. a. då och då om magistratens beslut att för något viktigare avgörande avvakta "Hans Nådes hemkomst."

Från Vickens första år i Borås ha kämnärsrättens protokoll några episoder att berätta.

Den 16 augusti 1680 uppvaktade stadskirurgen Mikael Freischmidt landshövdingen i hans bostad med en skriftlig begäran om exekution på en skuldfordran, som Freischmidt hade på rådmannen och vice borgmästaren Anders Larsson. Då rådmannen, vilken liksom landshövdingen hade sin bostad vid torget, tagit

del av skrivelsen, kom han två gånger in i landshövdingens hus, skällde ut Freischmidt ”i landshövdingens och andra hederliga cavalerers” närvaro och sade att kirurgen skrivit som en skälm. Säkerligen ha de båda antagonisternas gräl varit föga salongs-mässigt och tämligen vådligt för den nyinflyttade hövdingens auktoritet. Rådman Anders Larsson var till den grad uppretad, att han vid ett sammanträffande med Freischmidt dagen därpå utanför rådstugudörren skickade kirurgen en kula genom kroppen. Kirurgen lyckades plåstra om sina blesyrer men kulan satte punkt för rådmannens dittills lovande karriär.

I början av oktober 1680 var den i Borås bosatta änkan Gert-rud Andersdotter från Björkäng instämd till kämnärsrätten att stå till svars för att ha ”toucherat Hans Nåde till dess höga ämbete och respekt”. Detta hade tillgått på följande sätt:

Vickens två betjänter kommo en dag till en gård i staden, som tillhörde ankans son, i avsikt att plocka rönnbär. Änkan fick se deras förehavande och frågade: ”Vem har givit er lov att hämta bär här? Jag vet, att landshövdingen är kommen att göra rätt och icke orätt.” Då betjänterna uppmanade henne att tåga, gav hon till svar: ”Gud give jag finge tåga.” Hon skällde betjänterna för tjuvar och sade, att förrän landshövdingen skulle få några bär, ville hon själv slå ner dem. Varpå hon tog en stör och slog ner några bärklasar och gick bort med dem.

Åter hade landshövdingens värdighet varit utsatt för en svår påfrestning. Men änkan hade kämpat förgäves för sina rönnbär och fick plikta 80 marker för sin bristande respekt.

I oktober månad handlades ett annat ärende, vilket liksom rönnbärsmålet hade att skaffa med Vickens tjänstefolk. Hans Nåde hade begärt upplysning om en Carl Rävencloed, som en tid tjänat vid hans ”hov”. Märkligt nog kunde en artonårig son till Vickens värdinna hustru Brita ge besked. Rävencloed hade sistlidne vinter kommit med ett skepp från Köpenhamn till Mar-

strand, där hustru Britas son lärt känna honom på ett härbärge. Mannen kallade sig den gången Mikael Lycke. När skepparen skulle avsegla, märkte han, att en brädkista ombord hade blivit sönderskuren och kom underfund med att Lycke på detta sätt lagt sig till med 126 riksdaler i specier. Lycke blev satt i arrest på Marstrands rådhus och där fick han stanna, tills hans mor i Sjöland hade betalat tillbaka pengarna till skepparen.

Borås' stadsbrand, som utbröt den 12 december 1681, blev ett hårt slag för Vicken. Den dagen hade landshövdingen varit systerbarn med att skriva in knektar och hade just hunnit till den 112:e, då han fick se, att det börjat brinna i närmaste grannskapet. Länsresidenset brann ner till grunden och mycket av inventarierna kunde ej räddas. Ämbetshandlingarna blevo dock räddade, men de blevo så kastade kring varandra, att det behövdes 14 dagars arbete att få dem i ordning.

När Vicken hämtat sig en smula, satte han sig ner att på sin knaggliga tyska egenhändigt skriva en första rapport till Konungen.

Brevet återges här såväl i avskrift som i fri översättning:

"Hochleuchtigster und grossmechtigster allergnädigster König und Herre.

Ich kan nicht recht genug ohne seufzen und grossen Hertzens Wehe Ew Kongl. Maj:t den elenden Zustand dieser Stadt wie auch meiner eigenen Persohn klagen und in unterthenigkeit vortragen, welcher gestalt den 12 dieses auf abendt glocke fünfe ein feuer alhie und nuhr das dritte Haus von mier bei einem Rahtmanne Andres Larsson aus gekommen, welches in so geschwinder Eile überhandt genommen, dass des hiesigen Borgemeisters Haus so negst bei mier wohnte und darauf das meinige in dem brand gekommen, also dass man wenig retten oder bergen können, denn ob zwar in der erste ein grosser Zulauf von Leuten gewesen, welche auch fleissig hand angelegt, es entstandt aber ein so grawsahmer Windt, dass alle rettunge vergeblich war und hat das feuer dergestalt grausahm hausiret, dass fast die gantze Stat, die schöne Kirche und das neu aufgesetzete aber noch nicht völlig verfertigte Rahthaus zu Kohlen und Aschen gemachet, also dass ich nuhn mehro leider Gottes zum anderen mahl in einer miserabelen, elenden und kläglichchen Zustande gerahten bin, so kan ich den jamerlichen Zustand in welche diese Stadt und Burgerschaft gekommen nicht ohne seufzen und Tränen ansehen

meine Pretension und forderunge bezahlen lassen auch zu forderst mit allen Überrenten, so in diesen meinen Unterhabenden lehne zu finden sein, mier gratificiren und mit den Übrigen mier auf dieses negst kommende 1682 Jahres staat allergütigst führen lassen, so muss ich (Gott sei es im Himmel geklaget) den bettelstaab in die hand nehmen und mein brot anders wo suchen, weil ich dasselbige alhie nicht haben kan sondern vielmehr von vieler grosser Mühe und Arbeit (die ich doch von Hertzen gerne und auch mit allen fleisse thu und verrichte) zu drummern und zu scheiten gehe. Ich lebe aber gleich wohl der aller unterthenigsten zuversicht, Ew. Kongl. Maj:t werden nuhn mehro in die 42 jahre her erwiesene und getreue geleistete Dienste in allergnedigster Consideration ziehen und mier den gnaden reiche Hand also bieten und reichen, dass ich wieder in etwas auf die beine kommen kan, dahingegen ich mich hin wiederum mit leib, gut und Blut zu Ew. Kongl. Maj:t diensten mich verpflichte auch jeder Zeit willig und bereit mier werde finden lassen. Sobald ich nuhr weis, wo ich bleibe und unter dach kommen kan, will ich mich in Gottes nahmen auf die Reise machen und nicht alleine meine sondern auch dieser gutten statt elenden Zustand persöhnlich mitt gehorsambster aufwartungen geliebts Gott in diesen tagen zu erkennen geben, nicht zweifelnde, Ew. Kongl. Maj:t werden als ein Miltreicher Herr und König den armen leuten und unterthanen und mier als einen getreuen Diener (der ich wegen des vorhin erlittenen Brandeschadens die allergeringste hülfe nicht genossen, ob es mier zwar Ew. Kongl. Maj:t allergnedigst versprochen haben) mitt allergnedigsten augen ersehen und den hülfreichen Hand bieten und mittheilen, welcher der allerhöchste Gott tausendfeltig und reichlich wieder gesegnen wird und wie ich vor grosser betrübnisse vor, dieses mahl nicht mehr schreiben kan, also empfele ich Ew. Kongl. Maj:t Gottes des allerhögsten Protection mitt hertzlichen wünschen, dass derselbige Ew. Kongl. Maj:t in allen gnaden stercke, gute gesundheit und langen leben verleihen wolle. Verbleibend

Eurer Kongl. Maj:ts
 Aller unterthenigster und schultpflichtiger Diener
H. von Vicken

Boroos in grosser eile d 14 Decemb ao. 1681.”

”Högt upplyste och stormäktigste allernådigste Konung.

Det är icke utan suckan och stort hjärteve jag har att för Eders Kungl. Maj:t beklaga och i underdånighet föredraga det eländiga tillstånd som drabbat såväl denna stad som min egen person, huruledes den tolfte dennes om aftonen klockan fem en brand utbröt här och blott tredje huset från min bostad hos en rådman Anders Larsson. Branden tog i så våldsamt hast överhand, att det hus, som tillhörde härvarande borgmästare, vilken bodde närmast mig, och därpå mitt eget drabbades av elden, sålunda att man kunde rädda helt litet. Ty fastän det till en början var ett stort tillopp av människor, vilka också gick flitigt till verket, så uppstod emellertid en så förskräcklig storm, att all räddning var förgäves och elden huserade så fruktansvärt, att nästan hela staden, den vackra kyrkan och det nybyggda men ännu icke fullbordade rådhuset lades i kol och aska. Sålunda har jag nu, Gud bättna, för andra gången råkat i ett miserabelt, eländigt och

beklagligt tillstånd. Och jag kan icke utan suckan och tårar åse det jämmerliga tillstånd, i vilket denna stad och dess borgerskap har råkat. Härtill kommer, att de arma människorna måste med det lilla, som de lyckats rädda, ligga ute på fälten och vid gårdsgårdarna i det usla vådret och fara illa. Jag kan inte ens rida förbi utan att de anropa och bönfälla mig om hjälp. Men ack, tyvärr, jag kan inte hjälpa mig själv och Eders Kungl. Maj:t kommer också att lida en icke ringa skada därav. Nu är jag så trött och led vid livet, att jag t. o. m. skulle önska att — om Gud så ville — dö i denna dag, eftersom jag icke längre kan lämna någon mer hjälp till mina barn, vilka nu nästan måste gå omkring och tigga. Såvida Eders Kungl. Maj:t icke visar mig något förbarmande och hjälper mig på något sätt och i synnerhet låter betala mina fordringar och också med det snaraste gratificerar mig med alla öVERRÄNTOR, som äro till finnandes i mina underlydande län, samt tackes föra upp allt övrigt för mig på nästkommande 1682 års stat, så måste jag (Gud i himmelen vare det klagat) taga tiggargastaven i min hand och söka mitt bröd på annat håll, eftersom jag inte kan få detta härstädes utan fastmer av mycken stor möda och arbete (som jag dock utträttar hjärtans gärna och därjämte med all flit) går min ruin och undergång till mötes. Jag hyser likväl den allra underdånigaste tillförsikt, att Eders Kungl. Maj:t nu tager i allernådigaste betraktande den tjänst som jag troget förrättat i 42 år och räcker mig en nåderik hand, så att jag åter kan komma någorlunda på fötter igen. I gengäld skall jag allt framgent förplikta mig och alltid stå villig och beredd att tjäna Eders Kungl. Maj:t med liv, gods och blod. Så snart jag fått visshet om, var jag skall bo och komma under tak, vill jag i Guds namn bege mig på resa och personligen med hörsammaste uppvaktning med Guds hjälp giva tillkänna icke blott mitt utan också denna goda stads eländiga tillstånd. Ty jag betvivlar icke, att Eders Kungl. Maj:t såsom en mild herre och konung med de allernådigaste ögon skall se till dessa arma människor och undersåtar och till mig såsom en trogen tjänare (vilken för förut liden brandskada ej åtnjutit ringaste hjälp, trots att Eders Kungl. Maj:t allernådigast lovat mig det) och att Eders Kungl. Maj:t skall bjuda oss en hjälpende hand, vilket den allrahögste Guden skall vedergälla tusenfaldigt och rikligt. Emedan jag av stor bedrövelse denna gång icke kan skriva mer, befaller jag Eders Kungl. Maj:t i Guds den allra högstes beskydd med hjärtlig önskan, att Han i all nåd ville förläna Eders Kungl. Maj:t styrka, god hälsa och ett långt liv.

Förblivande Eders Kungl. Maj:ts aller underdånigaste och pliktskyldige tjänare

H. von Vicken

Borås i all hast den 14 december anno 1681.”

Den gamle krigsöversten hade avfattat ett föga heroiskt brev. Visst hade han stor medömkan med de stackars boråsarna, vilka han f. ö. sedermera med all flit stödde i återuppbyggnadsarbetet. Men för Vicken var den egna jämmerliga situationen det

allt överskuggande. Han ville helst dö på fläcken och sade sig vara tvungen att gripa till tiggärstaven, om hans ekonomi ej blev ordnad i 1682 års stat.

Visserligen ansågs vid denna tid nästan alla medel tillåtna för de vanligen fruktlösa försöken att pressa kronan på dess knappa tillgångar. Den för en nutida läsare häpnadsväckande ynkliga tonen var heller ingen ovanlighet ens bland stormaktstidens garvade krigsbussar. Men man kunde tycka, att Vicken inför anblicken av en hel stads tillintetgörelse skulle ha dämpat bekymren för sin egen framtid.

En vecka efter branden hade Vicken lyckats skaffa sig en ny bostad. Därom berättar han för Konungen i ett brev på tyska följande: ”... nu har jag i min nöd måst hyra en liten gård kallad Ryaås, strax utanför staden, av major Daniel Bånge, där jag bor mycket miserabelt, men jag får hjälpa mig fram och tacka Gud, att jag ändå kunde komma under tak. Gud hjälpe mig bara genom vintern och beskydde mig från svår sjukdom”.

Det blev allt bekymmersammare för Vicken. Ryaås kunde han visserligen lämna redan i januari följande år för att i fortsättningen endast uppehålla sig där sommartid eller för kortare perioder. I tjänsten och det egna hushållet råkade han emellertid ut för ytterligare trassel, uppenbarligen till stor del beroende på Vickens egen oförmåga att samsas med sina medmänniskor.

I februari 1682 kom hustru Brita Wijndruf inför magistraten och begärde hyran för Vickens f. d. bostad vid torget. Det dröjde långt över året innan den saken blev uppklarad. Under tiden fick hustru Brita tillfälle att visa, hur mycket hon ansåg Vickens redan skamfilade värdighet vara värd. Hon hade fått kunglig uppmaning att mot skäligt vederlag upplåta Nolby ägor ”till stadens utrymme”. Då landshövdingen på våren 1683 kom för att i konungens namn göra upp med hustru Brita om detta, uteblev hon från rådstugan. Vicken uppmanade henne då allvarli-

gen vid ett privat sammanträffande på Ryaås att infinna sig på rådstugan dagen därpå. Men hustru Brita stannade hemma. Så hade landshövdingen "fåfängt måst denna sin resa till Borås anträda", konstaterar domboken.

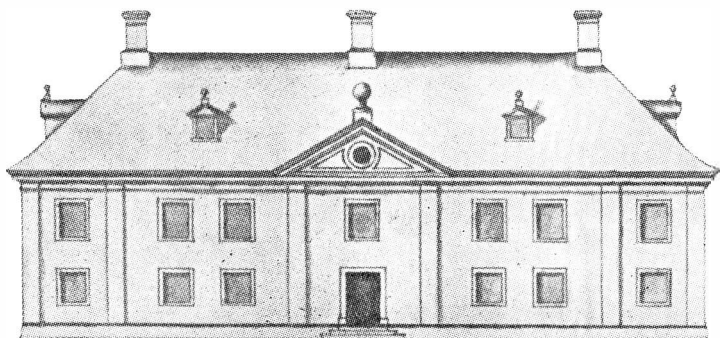
I december 1682 lyckades Vicken bättra på sin ekonomi genom att av Borås borgerskap låna 500 daler silvermynt, vilka togos av tullmedlen. Till en början hade borgerskapet ställt sig helt avvisande, men gick slutligen med på att låta lånet löpa till mars 1683. Med täta mellanrum påmindes Vicken sedan att betala igen dessa pengar. 1687 begärde han, att borgerskapet skulle behjärta hans lidna brandskada och efterskänka skulden. Denna begäran mötte ej någon förståelse. Först långt efter Vickens död blev skulden slutligen återbetald.

Under långa perioder var Vicken nu ej i tjänst, utan hans åligganden sköttes av vikarier. På våren 1683 blev han åtalad för att ha klistrat över en mening i ett kungligt brev. Vid ett annat tillfälle hotade Konungen att avsätta honom för hans obarmhärtiga framfart mot sina undersåtar i länet.

I april 1689 råkade Vicken ut för ett nytt missöde med sitt husfolk. Denna gång var det en snickare i hans tjänst som rymde och tog med sig åtskilliga saker, som Vicken misstänkte honom för att ha prånglat ut i Borås.

De bevarade uppgifterna från Vickens landshövdingetid i Borås och länet ge intryck av att Vicken varit en olycksfågeln med ständiga bekymmer för hushåll och bostad.

Bilden av Vicken saknar emellertid icke sina ljusa sidor. Under sina första år i Älvsborgs län ingrep han upprepade gånger mot den bondehandel, som alltid vållade boråsarna stor förargelse. Hans medverkan till stadens återuppbyggnad efter branden tycks även ha varit till borgerskapets belåtenhet. Ty det meddelas i oktober 1687, "att vad som herrar landshövdingarne (d. v. s. Vicken och hans vikarier) och flere (andra) av stadens

Henrik von Vickens efterlängtrade residens. Ritningen har varit bifogad Vickens skrivelse till Kungl. Maj:t den 24 dec. 1688 (Riksarkivet) och ligger till grund för det äldsta Vänersborgs-residenset.

medel till recognition och erkänsl för deras stora besvär och resekostnader för denna stadens uppkomst och välfärd åtnjutit, det är skett med deras (d. v. s. borgerskapets) samtycke”.

Vad som är viktigare och hittills icke beaktats till fullo är, att Vicken var initiativtagare till en för Borås mycket betydelsefull plan. Om denna plan hade lett till resultat, skulle säkerligen Henrik von Vicken ha förvärvat en lika framträdande plats i Borås’ hävder som Nils Stiernsköld och Eric Sparre.

Vickens plan var att förlägga landshövdingeresidenset till Borås. Som nämnts inriktade han sig till en början på att slå sig ner i Vänersborg. Om detta varit hans egen önskan eller ett kungligt direktiv lämna källorna icke upplysning om. De första Borås-åren få väl betraktas som ett provisorium i avvaktan på en lämplig byggnad i någon av länets städer. Efter branden deklarerade Vicken emellertid sin bestämda önskan att för framtiden förlägga länsresidenset till den återuppbyggda staden.

Härom skriver han i ett brev till Konungen den 20 maj 1683:

”Eders Kungl. Maj:t giver jag uti största underdånighet till förnimma, hurusåsom staden Borås numera begynner märkeligen uti dess bebyggande tilltaga . . . varandes ock en plats till ett krono- och residenshus för landshövdingarna avstuc-

ken, eftersom man för posten och andra Eders Kungl. Maj:ts beställningars skull nödvändigt uti staden residera måste, såframt allting med behörigt eftertryck eljest skall förrättat bliva. Och som jag gärna skulle se, att ett slikt hus bleve uppbyggt, vilket ock lätteligen kunde ske, om Eders Kungl. Maj:t allernådigst täcktes därtill samtycka, att var bondgård en timmerstock, 1 bräde och 10 st. takspån till samma byggning contribuerade. Så haver Borås sig tillbudit till underdånigst tacksägelse för den stora nåd och välgärning, som Eders Kungl. Maj:t dem allernådigst bevist, att vilja samma hus uppbygga låta . . .”

Även om Vicken icke ensam legat bakom planen att göra Borås till residensstad, var dock hans vistelse i hustru Wijndrufs hus och på Ryaås säkerligen en nödvändig förutsättning för att en sådan plan överhuvud kom till.

Konungen framförde som svar betänkligheter mot att nu besvära allmogen med att forsla fram timmer och byggnadsvirke och sade, att med saken måste anstå ”till frambättre”.

Först 1689 fattades beslut om den nya residensorten. Det blev Vänersborg. Vicken själv hade inlämnat ritningar till det tilltänkta Vänersborgs-residenset. Hans dröm att få bo i ett någorlunda ståndsmässigt hus blev emellertid aldrig förverkligad. Först mot sekelskiftet blev residenset i Vänersborg färdigt.

Den 11 april 1690 fick Henrik von Vicken lämna denna jämsdalen. 66 år gammal slöt han sina trötta ögon i Borås, staden som blott blev Vickers högst privata och mycket provisoriska residensstad.

Källor och litteratur:

Brev f. länsstyrelsen i Vänersborg t. Kungl. Maj:t. Riksarkivet.

Borås rådhus- o. kämnärsrätters protokoll. Borås stadsarkiv och Göta hovrätts arkiv.

C.-F. Corin, Vänersborgs historia, I (1944).

G. Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor.

R. Falk, Då landshövdingen ville flytta från Vänersborg. Vänersborgs Söners Gilles Årsskrift 1947.

N. Forssell, Borås stads historia, I (1952).

För läsning av det citerade brevet ha kapten jur. kand. C. T. Wersäll och docent Emil Schieche lämnat sakkunnigt bistånd.

BYGDEN OCH FÄDERNA

GLIMTAR FRÅN TVÅ ÅRHUNDRADEN,
ÅTERSPEGLADE I NÅGRA VÄSTGÖTSKA SLAKTMINNEN

AV

MARTIN IVARSSON

Farfars farfars farfars farfar hette Lars och levde vid mitten av 1600-talet eller något senare, med all sannolikhet i en socken i mellersta Sjuhäradsbygden. Med honom börjar släktens historia på fädernet, just så fattigt och fragmentariskt, som all historia börjar. Därbortom är idel mörker; inte ens kyrkböckernas knappa notiser når längre tillbaka med sina sparsamma ljusglimtar. Släktens förhistoriska epok tar vid, och man endast anar det dunkelt förtonande perspektivet allt djupare inåt mot medeltid, fornsaga och uråldrig stenåldersbygd. — På mödernet skymtar ungefär samtidigt med Lars eller något tidigare en Oluf som ”stamfader”, troligen bosatt i samma härad, ett par kyrksocknar längre norrut.

I begynnelsen är alltså bygden och de två goda allmogenamnen — ingenting mer. Endast dessa namn antyder något av den okända historia, som når längre tillbaka än till åttonde led. När bonden lät kristna sin son till Lars eller Olof, dröjde nog ännu under det protestantiska 1600-talet en bleknad avglans kvar av det ”sankt”, som en gång givit namnen deras popularitet. Och Olofs son Torsten är uppkallad efter fäder, vilkas långa rad binder deras ättling samman med runstenarnas och domarringarnas fantasieggande Svearike eller kanske — Västgöta rike.

Om Lars och Olof själva ger oss källorna ingen upplysning. Det råder knappast något tvivel om att de var fattiga, strävsam-

"Gulnade och fläckiga köpebrev med formtraditioner ända från medeltiden." Foto av ingressen till ett köpebrev från 1769.

ma, vadmalsgråa bönder i gråa och låga stugor med smuts på golvet och löss i skinnfällarna. Nog kan man undra, vad dessa drottning Kerstins och de kungliga Karlarnas ringa undersåtar har tänkt om livet och världen, vad de trodde och visste i små och stora ting, men vår kunskap är i dessa stycken föga annat än okunnighet. Folktrons skumma visdom, hednisk eller halvkristnad, har de säkert känt och brukat, men troligen var de samtidigt och lika oreflekterat goda kristna i gammaldags trygg och naiv mening. Ett är tämligen visst: kyrkobesökens och skriftgångens officiella fromhetsyttringar har dessa 1600-talsbönder noga iakttagit, till åtlydnad för stadga och sed, vare sig i den ärvda vanans eller en varmare vördnads tecken.

Det lilla man sålunda kan sluta sig till, hör emellertid hemma

inom det opersonligas och allmängiltigas sfär, bär tidens, bygdens och samhällsklassens kännetecken men icke den enskilde individens. Skulle vi känna igen fäderna på deras efterkommande? Fanns redan hos dem något av de släktdrag i gång och gestalt, som nu karaktäriserar den ene eller andre av deras ättlingar i sena led? Sådana frågor kan endast gissningen besvara. Stamfädernas bild saknar ännu varje urskiljbart drag, ej ens det mest bristfälliga porträtt står oss till buds, blott vaga konturer och ovissa kulturbilder från det längesen förgångna och glömda.

*

Ett gott stycke in på 1700-talet ter sig källorna alltså lika fattiga, men därefter blir dokumenten så småningom något talrikare och mera givande, särskilt för mödernesläktens vidkommande. Det är gulnade och fläckiga köpebrev med formtraditioner ända från medeltiden, det är brukningskontrakt och bo-uppteckningar, testamenten och domboksutdrag, som avlägger sina ofta intressanta vittnesmål. Visserligen är det allt fortfarande över livets mera officiella tillfällen och tilldragelser, som ljust huvudsakligen faller, men ett stycke in över vardagens liv och den svenske bondens historia når dock ibland även denna belysning.

Vad säger oss exempelvis det gårdsköp, som på 1730-talet förvandlade "Crono-Augmentet" Riset i Murum till skattehemman och dess åbo från kronobrukare till skattebonde? Man skriver 1738, d. v. s. sista året av Arvid Horns långa och landsgagneliga regemente. Tack vare den snart 20-åriga freden har det tydligen blivit bättre tider igen, och det stora nordiska krigets ekonomiska efterverkningar är på väg att övervinnas. Man vågar på nytt göra affärer och planera för framtiden, och tillfället har väl också varit särskilt gynnsamt för morfars farfars far. Det är de talrika s. k. skatteköpens tid, som har börjat. Tiotusentals

adelsbönder hade genom Karl XI:s reduktion förvandlats till kronobrukare, och det är bl. a. dessa arrendatorer, som nu med företrädesrätt börjar friköpa sin jord. Den köpesumma Jon Olufsson betalar för Riset, 77 daler 7 öre silvermynt för en gård om $\frac{3}{8}$ mantal, är beräknad lika med 6 års räntor — d. v. s. arrende eller skatter — och måste av allt att döma anses mycket måttlig för att ej säga billig, men för den kroniska penningnöd, som följt den svenske bonden genom tiderna, har nog även en så begränsad utgift känts betungande nog. Det är säkert ganska belysande, när i en bouppteckning sjuttiofem år senare boets samtliga kontanta tillgångar anges till 1 riksdaler 8 skilling banko! Att bli skattebonde innebar väl för övrigt inte någon så avgjord fördel ur rent ekonomisk synpunkt, att detta skäl ensamt skulle räcka till att motivera gårdsköpen. Man tar knappast fel, om man gissar, att det varit krav av mera ideell natur, som fällt det avgörande utslaget. Att bli skattebonde, det var först och främst att bli självägande och självständig, att förverkliga ett gammalt svenskt bondeideal, det som i Geijers Odalbonden fått sitt klassiska uttryck: sin egen man på sin egen grund.

Hur denna ”grund” i det aktuella fallet varit beskaffad, där-om ger för övrigt köpebrevet oväntat goda upplysningar; med frapperande åskådlighet framträder ur dess juridiska formuleringar bilden av en 1700-talsgård, som säkert haft många likar. De ”någorlunda behåldne” husen, som det med en troligen ganska förskönande omskrivning heter, har nog i verkligheten varit både gamla och bristfälliga, kanske rent av från förfäderna Torstens eller Olofs tid om inte ännu äldre. Humle- och kålgårdarna är självskrivna detaljer i tavlan, men att inte ens en liten trädgård saknas, är mera ägnat att förvåna. Hemmanet låg dock enligt ett annat dokument ännu 60 år senare ”enstakadt och omgifvet af skog på alla kanter” och utan annan kommunikationsled än gångväg på en halv mils avstånd. Någon ny-

Mormors far, "resehandlaren" Johannes Hallgren, f. i Knätte 1807,
† i Brunn 1880, "under välmaktens och välmågans tid". Foto efter
daguerrotypi, troligen från omkr. 1850.

modig inrättning kan denna trädgård i en avkrok av bygden knappast ha varit. Varifrån dess anläggning en gång inspirerats, undandrar sig vår vetskap — måhända kan man gissa på någon av socknens herrgårdar som impulsgivare. — Även gårdens ägor är åskådligt beskrivna: ängen med sin blandade lövskog och sin "stenfulla" jord och de vidsträckta madmarkerna — "i våta år nästan otillgängliga", som det kompletterande och uttrycksfullt heter i ett nyss citerat brukningskontrakt från 1800-talets början. Bilder ur arbetslivet skymtar: den svårbärgade höskörden på de vattensjuka markerna, lövtäkten på ängarna, som får komplettera det skrala "muhlebetet", den stenbundna åkerjorden, som inte ger mer än halvtredje kornet, och slutligen gårdens

egen "bäckevarn", som mal den nödtorftiga skörden till mjöl.

Om människorna får vi veta mindre; de har enligt det gamla talesättet "blivit i sitt land och gift sig i sin socken" eller åtminstone i grannsocknen, och deras lugna men strävsamma liv har sällan löpt ur de upptrampade spåren, fast reglerat som det varit av sed och tradition, av årets gång och "tecknens behagliga tid" både för sådd och skörd, för åderlåtning och giftermål. En och annan nyhet har dock ingripit förändrande i åldrig hävd och urminnes vana. När den förut nämnde Jon Olufssons äldste son 1769 köper gården för 150 daler smt, förpliktar han sig att efter föräldrarnas död utbetala köpesumman till syskonen, enligt faderns "gjorde fördelning, 50 dr (= daler) till hvarje Son eller Broder och 25 dr till mine Sustrar". Ingen har väl ännu ens i tanken vågat rucka på den femhundraåriga lagbestämmelsen om bröders och systrars olika arvslott. Men redan i början av 1800-talet står likväl en ny tid på tröskeln. Det är ett märkligt vittnesbörd om en ändrad rättsuppfattning, när samme man, som 1769 köpt sin gård med brorslottens privilegium, 1813 bestämmer, att hans egna söner och döttrar "går i lika arf". När detta händer, är Fredrika Bremer ännu ett tolv års barn, det är 32 år, innan den svenska riksdagen ger kvinnan i de jordägande stånden lika arvsrätt, och föregångsmannen är en enkel och okänd västgötabonde på ett avsides skogshemman i en avlägsen bygd. Han har säkert inte varit ensam bland sina likar om denna framskridna ståndpunkt, och ett sådant faktum utgör förvisso en nyttig historisk tankeställare.

Djupare än kanske någonting annat har dock skifteslagarna och skiftesförrättningarna ingripit i bygdens liv, och i detta fall har tvärtom den nya lagstiftningen uppenbarligen haft en hård kamp att bestå både mot en rättsuppfattning, som alltjämt höll på det gamla, och mot ett mänskligt, alltför mänskligt begär att tillskansa sig fördelar på andras bekostnad, vilket trots allt inte

ttekade att för *sitt* ändamål begagna sig av det förhatliga nya. Först kommer storskiftet — det är 1779 — och den gången är det kvarnen, förut gemensam för augmentshemmanet och den egentliga rusthållaregården, men numera belägen på det förras ”enskilta skogslott”, som blir orsaken till tvist. En förlikning kommer till stånd, men ett och ett halvt årtionde senare blossar trätan upp på nytt och ger betecknande nog anledning till den första rättegång, som släktens historia känner till, en flerårig, utdragen process, vars slutliga resultat de bevarade dokumenten förtiger. Det kunde varit en liten början till Jan Ersas och Per Persas historia, men det stannar tydligen vid ansatsen. Så blir det lugnt igen ett halvt hundra år framåt, ända tills laga skiftet kommer med sina nya påfrestningar på grannsämjan. För andra gången figurerar en process i släktrönikan: det är det utlopp, som missnöjet med den nya ordningen måste ta sig. Listan är lång på alla de orättvisor eller ”olagligheter”, som de rent ut kallas i inlagan till ”vällofl. ägodelningsrätten”, vilka man anser sig ha blivit utsatt för och fått en skrivkunnig nämndeman att nedteckna på sin halvlärda och trögtuggade juristsvenska. Alla dessa klagomål — de må gälla kallelsen till förrättningen, jordvärderingen, utflyttningsbeslutet, rågångarna eller skogslotternas skiftning — ger i det hela en god provkarta på alla de vanskligheter i tillämpningen och på alla de tusen och en konfliktanledningar, som följde den betydelsefulla jordreformen i spåren. Och ändå är det här inte fråga om en stor och svårskiftad by utan om en gård med endast två lotter och två ägare!

Mindre plötsligt revolutionerande till sina verkningar, mera långsam och lugn ter sig en annan förändring, varom belysande siffror talar. Det är penningvärdets oavlåtliga fall eller kanske mera exakt jordvärdets kontinuerliga stegring. Det är redan i annat sammanhang vidrört, att samma gård, som 1738 betingat ett pris av 77 daler 7 öre smt, trettio år senare anses värd 150

eller snarare 200 daler, eftersom köparens beräknade arvslott väl också bör läggas till köpeskillingen. År 1813 säljs gården på nytt för 666 rdr 32 sk. banko, vilket omräknat i daler silvermynt vid denna tid åtminstone torde ge dubbla siffervärdet — alltså en 6- eller 7-dubbling av jordvärdet på mindre än 50 år! När hemmanet slutligen 1850 går ur släkten genom auktion, når köparens bud så högt som till 3353 rdr riksgälds, vilket i sin tur måste betyda en dryg tredubbling av värdet under en enda generation. En sådan utveckling, som i historiskt perspektiv nästan erinrar om den rullande snöbollens, har givetvis för samtiden tett sig mindre lavinartad än för oss, men icke desto mindre är en ekonomisk omdaning påtaglig, som icke ens i dessa tider av alltjämt övervägande natura- och självhushållning kan ha gått spårlöst förbi.

*

Så berättar de gamla dokumenten för den som ger sig ro att lyssna sin historia om det stora och allmängiltiga, som också sker i det lilla och enskilda, som omedelbart synes ske. Med 1800-talets inbrott träder emellertid den muntliga traditionen snart i förgrunden med mormor som främste förmedlare och med barndomsminnets särskilda nimbus kring berättelser och släktreliker. Från och med nu måste framställningens strävan till objektivitet definitivt uppges. Det blir den personliga livsbilden, formad i de efterlevandes minne och mun, som tränger undan den mera allmänna kulturteckningen, och nedskrivaren varken kan eller vill hindra, att så sker.

Allra först är det nu mormors far, som dominerar bilden, och med honom kommer inte bara ett nytt yrke in i släkthistorien, nämligen handelsmannens, utan också ett nytt element: rörligheten i stället för ron, kanske också nytt blod i mera markant mening än i fråga om den vanliga släktblandningen inom bygden — mormors far var "oäkta" född, modern var herrgårds-

Morfars far (se sid. 69) och mor, Anna Stina Johansdotter Berglund,
f. i Tvärred 1811, † i Brunn 1880, jämte dotter (mormor; se sid. 77).

Foto från förra hälften av 1870-talet.

piga, och det talas om en fader med adligt namn. Horisonten vidgas under hans tid och sträcker sig långt utanför den egna bygdens gränser. Det är den västgötske "resehandlaren" från 1800-talets förra hälft vi nu möter, en mera aristokratisk variant av den forne och samtida knallen med påsen över axeln, en representant för 1800-talets västgötska gårdfarihandel i dess förnämligaste utformning. Framför mig ligger hans gamla "handelsbok" från 1850-talets början, en stor och tung volym med skinnrygg och skinnremmar i pärmkanten att knyta till, när boken slagits igen. På en tid, som varit föga aktsam om fädernearvet, och i en miljö, där man dessutom haft ont om papper till barnens skrivövningar, har den rånats på större delen av sina

blad, men åtskilliga finns ändå kvar med namnen Stora Thuna eller Thorsång i prydlig skrift överst på varje uppslag. Kommentaren till dessa namn, som tjusade barnasinnets med sin främmande och välljudande klang, fick man den gången i mormors korta förklaring: "Min far han hade si handelsböjd i Bärlaga". Det är en sats, som i sin knappa självklarhet säger åtskilligt om den gamla västgötahandelns utsträckningsradie och självorganisation.

Följer man de bevarade debetsidornas anteckningar, får man en ganska fyllig bild av innehållet i den resande västgötens manufakturlager. Där har funnits både "räck"- och "böxtyg", "målskin" och "bojj", "orlians" och "kallico", "catuns"- och "bommulsdukar", "liftröjor" och "utascharlar", "rullegardins-tyg" och "tröckt scherting", "drälsväfna" dukar, grått kläde och grönt vadmal. På Erik Andersson i Stora Tuna har t. o. m. köpt en näsduk för 12 skilling, men han tycks också ha varit så gott som den ende, som haft något behov av denna moderna lyxartikel. Den folkliga skämtgåtans ord om det som den fattige kastar bort men den rike stoppar i fickan, ger kanske den riktigaste förklaringen till den ringa efterfrågan på varan, även om denna efterfrågan torde ha mer att skaffa med kultur än med ekonomi. På den senare har det knappast varit något fel inom en kundkrets, där den verkliga modevaran 1851—1852 tycks ha varit sidendukar, vilka ingalunda lockade genom billigt pris. Det vanliga är 6—8 riksdaler stycket, t. o. m. 9 ibland, och vare sig det nu är riksgälds eller banko, vilket inte framgår av anteckningarna, så har det sannerligen inte varit småsmulor på en tid, då man i bouppteckningar finner en ko värderad till omkring 30 rdr banko! Ändå köptes de i var och varannan gård, och på det år man kan följa affärerna i några få byar, såldes sidenvaror — dukar och ett par gånger förkläden — för inemot 200 riksdaler, vilket givetvis betyder, att den totala årsomsättningen

endast på denna vara gick upp till mångdubbla summan. Det var kanske inte så underligt, att den framgångsrike handelsmannens bröder lär ha varit övertygade om att "Johannes allri kan bli fatier".

Men det var bl. a. just sidenet, som skulle bli hans olycka. Siden var en givande smuggelvara, och den som tog risken kunde göra sig god förtjänst. Men mormors far hade oturen att bli upptäckt — med beslag och dryga böter som följd. I släkttraditionen framställes detta — kanske något överdrivet — som en av de förnämsta orsakerna till att rikedomen hastigt smälte bort; det talas emellertid också om oärliga "handelsdrängar" och om ett högt liv.

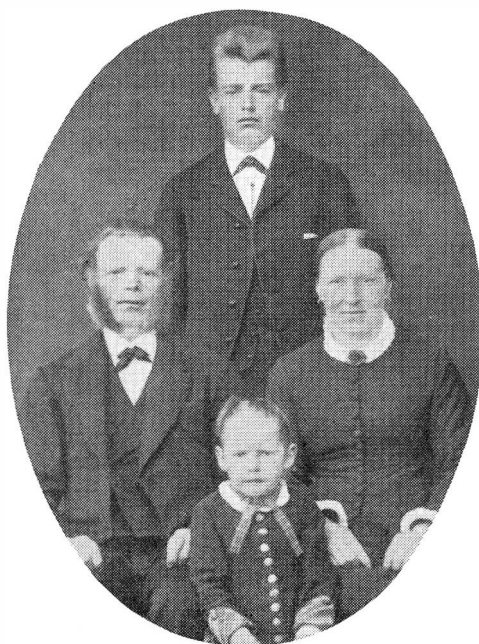
Under hans välmakts dagar, när han med hela foror — "aldrig mindre än tre lass" — kunde ligga borta i åratal på sina handelsresor, fick hans hustru gå hemma vid gården, styra och ställa med dess skötsel, bära ansvaret för gröda och djur och för en uppväxande barnskara, som krävde fostran och underhåll. Då och då kom husfadern hem med sitt följe av snobbiga "resebetjänter", som den mest eleganta beteckningen lyder, och då fick allt annat stå tillbaka för de sällsynta gästernas värdiga mottagande. Kontrasten var stor mellan den enkla bondhustrun i sin redbara torftighet och den efter allmogebegrepp bereste och belevade herreman, som emellanåt gjorde visit på sin gård. Mormor gav en ganska upplysande form åt sina intryck i orden: "Min far såg ut som en fin patron, men min mor fick gå som en torparekäring".

Men rikedom förgår, och redbarhet består. Det kom alltså en dag, när sedlarna inte längre prasslade så stolt och förmöget i den vackra franska plånboken med dess signifikativa värdshusscen i gammal läderplastik, vilken ännu finns bevarad. På sin ålderdom sitter mormors far som småbonde på sin gård, och det är inte längre varuposter och fordringssummor han antecknar

Farfars far, soldaten Anders Johan Kärr, f. i Hällstad 1816, † i Hällstad 1901, och mor, Maja-Lena Svensdotter Stål, f. i Blidsberg 1817, † i Hällstad 1889, med en dotterdotter. Foto troligen från 1880-talet.

med sin alltjämt vackra men ibland litet darrande handstil; det är almanackan, som nu får tjänstgöra som minnesbok för de vardagens onera, som bör särskilt ihågkommas, eller vad som eljest kommer inom hans intressesfär. Notiserna nämner om skjutsbrickan, som anlänt, erinrar om husförhör och tingssammanträden, om "Vår Swarte Gris", som är pålagd, och skållingen, som väger 14 lispund, rapporterar väderleken vid månskiftena och ger recept mot gammalmanskrämpor som hosta och gikt eller mot koleran, vars hemiska minne ännu var fullt levande. Men här finns också ett och annat vittnesbörd om intressen, som ännu kunnat sträcka sig utanför den närmaste räjongen, anteckningar både om moderniteter som "Artificiela gödningsemnen"

Morfar, hem.-äg. Johan Petter Johansson, f. i Murum 1832, † i Hällstad 1887, och mormor Fredrika Hallgren, f. i Tvärred 1834, † i Hällstad 1914, med familj (flickan förf:s mor, se sid. 87). Foto troligen från 1882.

och om värdet av utländska mynt — t. o. m. ett ”märkligt domslut om äktenskaps skilnad” noterar den gamle sig till minnes ur sitt Svenska Weckoblad, men så hade ju också hans juridiska intressen belönats med en fjärdingsmannasyssla på gamla dar.

Eljest var det nog en på livet besviken man, denne gamling, det visar hans porträtt från senare år ganska oförtydbart. Det har sitt intresse att jämföra med detta den daguerrotypi från mitten av 1800-talet, som visar oss hans utseende under välmaktens och välmågans tid. Det lite för fylliga ansiktet har ett uttryck av myndig självmedvetenhet, som passar väl tillsammans med den konstlat strama hållningen på detta konterfej från

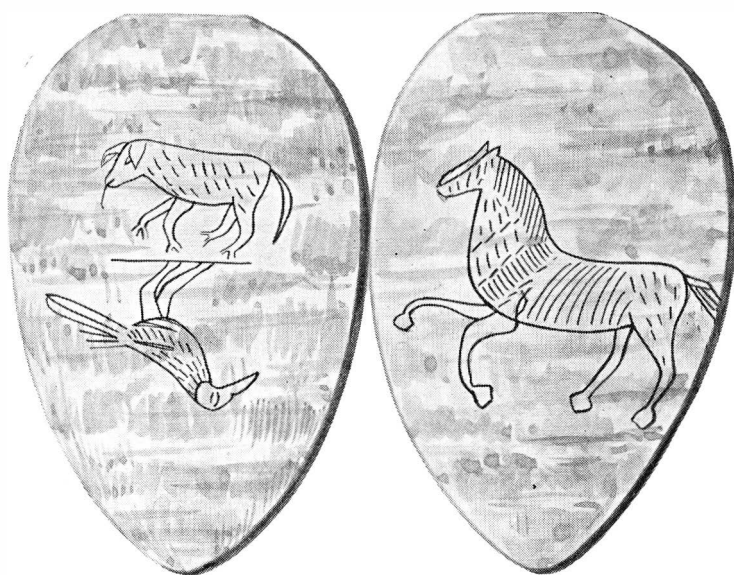
fotograferingskonstens barndom. På det andra fotografiet av en åldrande gubbe är förändringen påtaglig. Något av den breda myndigheten finns visserligen kvar, men ansiktsuttrycket är ett annat: den trygga självsäkerheten har ersatts av en butter och tung gammalmansmin, där besvikelse och vantrivsel grävt djupa fåror kring den slutna munnen.

Bredvid honom sitter mormors mor, hopsjunken och liten med händerna i knät, en snäll och rar gumma med vänliga ögon och en mun, som säkert kunnat läsa sin aftonpsalm på kvällen efter en strävsam dag. Hon har räddat genom åren sitt förnöjsamma sinne, hon är beredd att åldras i frid och gå den stora vilan till mötes efter livets dagsverke. Men just till henne skulle döden komma i sin vidrigaste gestalt, med mördarfingrar skulle han gripa om hennes hals, där hon låg sovande i sin säng, och mördarhänder skulle kasta den döda kroppen över axeln som ett slaktat djur och bära henne till gropen, där hon skovlades ned.

Det är det dystraste inslaget i släktens historia, detta råa mord på en värlös gammal kvinna, som inte gjort annat ont än att hon levde på undantag i sitt eget gamla hem, sedan det blivit främlingars egendom. Ändå är det bara ett enda av de många girighetens och råhetens dåd, som i svensk bygdehistoria följt undantagssystemet som en hemsk skugga, ett av de kanske jämförelsevis få, som blivit uppdagade — man var ganska övertygad om att mördaren också hade mormors fars liv på sitt samvete, eftersom den gamle hade dött hastigt ett halvår tidigare under omständigheter, som kunde tyda på giftmord. Men brottslingen gick rättvisan i förväg, och det blev aldrig utrett, om också mormors far fått sluta sitt växlingsrika liv i förtid som ett offer för en lömsk giftblandare. Vid bouppteckningen efter hans död befanns det, att skulderna översteg tillgångarna med 7 kr. och 75 öre. Det var om honom det en gång sagts, att han aldrig skulle kunna bli fattig.

Utom handelsmannen fanns det i forna tider ännu ett yrke, som erbjöd vissa möjligheter att komma ut och se sig om i världen — nämligen soldatens. Men medan "resehandlaren" otvivelaktigt stod något pinnhål högre på rangskalan än bonden, var det tvärtom med knekten. Hans samhälleliga ställning nådde inte upp till de besuttna böndernas plan, även om han inte precis räknades i jämbredd med vanliga torpare och själv nog var ganska medveten om sin värdighet som tjänare åt Kungl. Majestät och Kronan. — På fädernesidan dominerar fr. o. m. senare delen av 1700-talet den samhällsgrupp, till vilken man nog brukade räkna, kanske efter en något stigande skala och med vissa individuella avvikelser, både torpare, hantverkare och knektar. Längre tillbaka träffar man också här bönder. Denna ståndsförskjutning neråt sammanhänger tydligen med att jorden, den egentliga egendomen, enligt gammal tradition i regel gick till äldste sonen, medan de övriga barnen i familjen löstes ut på olika sätt. Där burgenheten från början inte varit så stor, har det då lätt kunnat hända, att "för den son, som sist blev född, fanns knappt en smula kvar". I varje fall inte större smula, än att den på sin höjd räckte till ett nödtorftigt uppehälle på ett litet torp inne i skogen. Så har det gått för farfars farfars far.

Det förefaller, som om hans son haft ambition att vilja bli självägande igen, och kanske hade försöket lyckats, om han inte kort efteråt vid helt unga år ryckts bort av döden. Hans änka får därefter, "utfattig och bräcklig", som det heter i ett husförhörsprotokoll från 1820-talet, flytta in i en liten backstuga, där hon har tre barnamunnar att mätta. Äldste sonen blir vid 11 års ålder enligt samma källa "upptagen såsom fattig" på en större gård i socknen och får stanna där under uppväxtåren, tills han 21 år gammal tar värvning och får knektnamn, som han senare behåller. Så litet startkapital fick farfars far med sig ut i livet. Bortom hans tid når icke släkttraditionen på fädernet.

"Konstverk" av morfar: djurbilder ristade med kniv
 på båda sidor av en tunn träskiva; hästens typ är,
 som synes, allmogemålningens.

Han tjänar för roten i de år, då skandinavismen första gången sattes på prov i den dansk-tyska konflikten om Slesvig-Holstein. Han är också med bland de svenska krigare, vilka sommaren 1848 skickas till Fyen för att ligga i beredskap, om svensk hjälp skulle behövas. Ombord på ett danskt örlogsfartyg gick färden sjöledes från Göteborg direkt till Nyborg — helt visst en ovanlig och märklig resa för dessa västgötska bonde- och torparesöner, som aldrig i sitt liv sett en skymt av det mäktiga havet. Man må hoppas, att den första bekantskapen inte blev alltför oangenäm. Farfar var vid denna tid bara sex år, och med honom och hans syskon, det äldsta ett par år äldre, de övriga yngre, satt nu den 31-åriga knekthustrun hemma i ovisshet och väntan. Skulle hennes Anders Johan någonsin mer komma tillbaka? Det var säkert inte så gott att förstå, varför han skulle ut

emot tysken, när ingen fara hotade Sverige. Men kungen hade ju så befallt, och då var det väl också det rätta. Och ödet var nådigt: det blev inga soldatänkor i Sverige den gången, de svenska knektarna slapp att lukta krutrök på allvar, och i början av hösten sågs Dannebrog åter vaja på Göteborgs redd, dit den svenska hjälpkåren oskadd blivit återförd. Men att ha varit utomlands och där under några månaders tid gått i väntan på ett uppbrott, vars allvarliga innebörd var allom uppenbar, det var förvisso en upplevelse, som kunde ge stoff till många kvällars berättelser, och det var väl också farfars fars märkligaste och stoltaste minne.

Efter avskedet bodde han uppe i hagarna i en liten "lycka" med det halvt bibliskt klingande namnet Paradisbacke, och därifrån anträdde han till sist en decemberdag i det nya seklets gryning den stora resa, som till skillnad från hans mannaålders krigarfärd var utan återvändo. Nu är stugan, där han bodde, för länge sedan riven, men dess öde och övergivna tomt har sin givna plats bland de dokument, ur vilka släktens historia talar, och kring vilka det förgångnas anda ännu dröjer i stillsam mystik. I mina barnaårs minnen har den lilla halvförfallna trädgården kring stugans fattiga murrester sin särskilda skyddade vrå. Smultronen växte röda och lockande på den gamla husgrunden, och några årtionden senare har jag i skuggan av aplar och syren också hittat den vita nattviolen med sin doft av nordisk sommarkväll. Det fanns gott om sådana små övergivna och förfallande täppor runt om i hagarna, men denna var på något sätt liksom mera levande än de andra med sina hägnande fruktträd och buskar, som ännu blommade och bar, sina alltjämt skönjbara häckar och gångar, sin milda kyrkogårdsaktiga ro kring minnenas osynliga helgedom. Och när jag nu tänker tillbaka på den gamle knekten och ser framför mig hans fridsamma och milda drag, sådana hans porträtt från äldre år visar dem,

undrar jag, om inte denna fredliga idyll kanske ändå bevarar något av den svenske soldatens innersta själ.

*

Säkert är det mer än en tillfällighet, att det är handelsmännens, soldaternas och hantverkarnas mera rörliga släkter, som först ger sin tribut till emigrationen, redan när den första stora vågen går västerut mot frihetens och den drömda rikedomens förlovade land. Både i farfars, farmors och mormors generation finns det redan åtskilliga amerikafarare, men morfars släkt och släktled är ännu hembygden trogna. Det är den mest genuina bondeätten av dem alla.

Men denna jordbundenhet, som sällan sträckt färden utanför bygdens gränser, har kanske rymt en hemlig åtrå av djupare art, en hjärtats oro, som bortom alla oceaner sökt en kust, vilken intet öga sett. Det finns en liten detalj i traditionen om morfars mor, död i 60-årsåldern vid mitten av 1800-talet, som tyder på att redan hon har känt stugan för trång. Hon har ägt en sångbok, som numera är förlorad, men som troligen varit någon av pietismens klassiska sångböcker, och hennes älsklingssång lär ha haft många och långa strofer, som alla började med ordet Jerusalem. Det är om längtans stad hon har sjungit, om det salighetens Jerusalem, vars gyllne murar hägrat för så många trötta jordevandrare, men endast den torftiga och monotona melodin har traditionen bevarat, och den säger oss föga om den känsla, som kanske en gång gett lyftning åt dess fattiga tongångar.

I bouppteckningen efter henne står också antecknad en bok med namnet "Petterssons postilla". Kyrkoherde Abraham Petterssons "Christelige predikningar" utkom första gången 1764, året efter förf:s död, och upplevde sex upplagor fram till 1823. En kännare av svensk andaktslitteratur karaktäriserar hans förkunelse med orden "upplyst ortodoxi". Dock antydes även pietistiska inslag. Det låter nästan som ett försök att "vara all-

om allt", och "Petterssons postilla" hörde tydligen också till de mest spridda och uppskattade andaktsböckerna under 1800-talets tidigare årtionden. Till de stora folkväckarna eller religiösa folkuppfostrarna hörde emellertid inte Abraham Pettersson, och den populära predikosamlingens förekomst i ett allmogehems torftiga bokbestånd ger oss tyvärr ingen nyckel till någon personligt färgad livsåskådning.

För övrigt finns endast brudpsalmboken bevarad, som skulle kunna berätta något om morfars mors religiösa liv. Men inte heller den har mycket att förtälja. Morfars föräldrar gifte sig 1815 eller 16; redan 1819 kom den Wallinska psalmboken, och eftersom en av dess medarbetare, den betydande psalmdiktaren Johan Hjertén, var kyrkoherde i församlingen, har den kanske här haft lättare än på andra håll att undantränga bruket av den gamla. I varje fall saknar Brita Andersdotters psalmbok nötningens och tumavtryckens talande vittnesbörd. Det vackert pressade skinnbandet, där två brinnande hjärtan ses under en krona, förmodligen att tolka som livsens oförgängliga krona, är ännu alldeles oskadat, och under den symboliska bilden läser man orden: "I fridsamhet och ro Är kärleks rätta bo". Det är ett gammaldags anspråkslöst och innerligt livsprogram, som man gärna vill sätta i samband med verkligheten, men någon personlig prägel har inte heller detta. Endast den tillfogade bönboken utgör ett undantag. Det är tydligt, att de av ålder brunfläckade bladen på några ställen är mera tummade och lästa än eljest. Det gäller kanske särskilt vid bönerna "för de barn, som beredas till Herrans Hel. Nattvard". Själv hade morfars mor sju barn, som nådde vuxen ålder, och det är måhända hennes "trogna förböner" för dessa, som ännu talar sitt tysta språk från bokens fingersolkade blad. Vi möter också den gamla aftonbönen "Waka öfwer oss Herre Himmelske Fader" och andra morgon- och aftonböner. Men vilka yttre eller inre upplevelser har kommit

henne att så ofta stanna inför botpsalmens ångestrop: ”Herre, straffa mig icke i din wrede och förkasta mig icke i din förtörelse”?

Det förefaller inte otroligt, att morfar redan genom sin andliga barndomsmiljö var förberedd för en religiositet av annan art än den trygga eller tröga vanefromhetens. Men framför allt var det väl hans eget flammande temperament, hans hetsiga, lätt-rörda, känslostyrda lynne, som predestinerade honom att gripas av väckelsen, när dess heta vind drog fram över bygden. Hans liv har i minnets dager fått en sällsamt patetisk glans, som inte liknar någon annans i släkten. Den har vuxit fram ur hans egen personlighets intensiva intryck på de närmaste, och kanske särskilt ur en 11-årig flickas aldrig helt övervunnna smärta vid hans tidiga död. Dokument och relikier berättar, men deras röster får nästan alltid förr eller senare något av samma gripna och gripande klang.

Där berättar först och främst ett levande dokument i grönska och grenar, i blom och frukt: min barndoms trädgård, som till största delen var morfars plantering. Under de efterkommandes vård blev den ett monument över hans liv, det enda han har fått, men också det vackraste han kunde önska sig. Det var under 80-talets första år alla dessa träd och buskar som späda sticklingar sattes i jorden. Morfar hade köpt sig en ny gård, troligen inte av egen drift och önskan. Han var född i skogen, och hans barndomshem hade haft trädgård hundra år före hans födelse. Nu kom han från en annan skogsgård till de flacka och fula ”blåsarebackar”, där mormor velat slå sig ned för att komma till en by med bättre läge vid stora ”kungsvägen”. Han vantrivdes. Och han gjorde det enda, som kunde göras: han planterade — planterade allt han kunde få tag i, ibland kan det tyckas utan urskillning, med det enda målet i sikte att få en smula grönt kring sina knutar. Det räcker inte med ask och rönn, med

Mormor (se sid. 77) — traditionsbärskan —
i 70-årsåldern. Foto från omkring 1905.

apel och klarbärsträd, stickelbär och syren. Han har brått, och han väljer utan betänkande sälgen, inte därför att den är vacker, men därför att den växer fort — det är, som om han redan kände tidens allt snabbare flykt, som om han anade, att de få år, som ännu skulle skänkas honom, börjat hasta mot sitt slut.

Samma oemotståndligt frambrytande iver präglar också hans framträdande i andra ting. Som han älskade skog och träd, så älskade han också musik och toner. Han var enligt det Karl-feldtska ordasättet en ljungande man och en sjungande man. Själv ackompanjerar han sig på psalmodikon och spelar senare orgel, så gott de styva arbetshänderna tillåter, och körsången är hans stora intresse. I ett litet handskrivet nothäfte för basstämma, som varit hans, finner man inte bara religiösa utan också åtskilliga profana melodier nedtecknade: Stilla skuggor, O, yngling, om du hjärta har o. s. v. Mot denna bakgrund av

praktiskt utövad musik blir det lättare att förstå en episod ur morfars liv, som är värd att minnas. Han hade en lördag rest till Ulricehamn och kom inte hem i vanlig tid på kvällen. Timme efter timme gick. Oron växte i hemmet, man var övertygad om att en olycka hade inträffat. Äntligen hörs dock vagnsbullret, och den saknade är helt oväntat välbehållen hemma. Vad hade hänt? Bara det, att studentsångare från Uppsala på en turné kommit till den lilla staden för att hålla konsert i kyrkan på kvällen, och morfar hade helt enkelt inte kunnat avstå från detta aldrig återkommande tillfälle att höra och njuta av en konst, som han älskade och förstod. En fattig västgötabonde på studentsångarkonsert för 75 år sedan — synen är inte alldaglig. Långt in i vår egen tid har han troligen haft få efterföljare bland sina sparsamma sockenbor.

Från morfars tid härstammar också de första böcker i huset, som ej hör till den religiösa treenigheten katekes, psalmbok och bibel med almanackan som enda världslig drabant. Frånser man dessa outhärliga ledstjärnor för livsföringen, har nog den uppfattning av litteraturen längre dröjt kvar hos allmogen, som fått ett kanske ofrivilligt uttryck i en bouppteckning från 1880, där det alldeles på slutet kommer två poster efter varandra i betecknande ordningsföljd: ”diverse skräp 2 kr., diverse böcker 1,50”.

Inte heller morfar hade säkert någon överdriven uppskattning av annan litteratur än uppbyggelseböckerna. Den stora livsfrågan för honom och hans samtida trosfränder var den waldenströmska brandfacklan: ”Hur står det skrivet?” Den följde honom ut i arbetet på åker och äng, ja, förföljde honom med sitt ständiga krav på självsyn och undersökning — det berättas, att han en gång kom rusande hem från gårdsgårdslagningen, som om en olycka hänt, endast för att ta fram sin bibel och slå upp ett ställe, vars exakta lydelse undfallit hans minne.

Förf:s mor, Emma Fredrikson, f. i Hällstad 1876, † i Hällstad 1951, som gett morfars bild liv och under senare år kompletterat mormors berättelser. Foto från 1946.

På ett eller annat sätt hade dock en enda profan skildring smugit sig in i bokbeståndet redan på morfars tid. Det var en liten "pennteckning" av den kände Pehr Thomasson med titeln "Kung Oscar och Skogvaktaren". Den lilla öreskriften har sitt intresse som exempel på folklig förströelseläsning för 70—75 år sedan. Den blekingske allmogediktaren berättar ledigt och underhållande, och det sönderlästa häftet bär vittne om att det fått släcka mycken undertryckt sagotörst hos ett yngre släkte.

I det gamla bokskåpet stod också en smula undangömd en liten volym i sedesformat och blått omslag med den obestämt lockande titeln: "Twenne Skildringar. 1. Flickan på Inderskär. 2. Twillingbarnen", tryckt 1860 hos Strehlenert & Comp. i Jönköping utan angivet författarnamn. Som jag sedermera utrönt, är boken skriven på 1840-talet av en finländsk kapellan, E. O. Reuter, en litterärt begåvad prästman, till vars populäraste arbeten det lilla berättelsehäftet tycks ha hört. Hans produktion har tydligen haft god spridning även i vårt land; det är kanske symptomatiskt, att "Flickan på Inderskär" fanns också i ett annat bondehem i min födelsesocken, där bokförrådet inte var större, än att beteckningen "den lilla boka" var fullt tillräckligt, när hufadern en stund ville fördjupa sig i denna sin älsklingslektyr.

För ett läshungrigt barn var emellertid innehållet i stort sett en besvikelse: öknar av teologiska och religiösa resonemang spärade vägen till den enda lilla oas av obestridlig komik, som boken rymde, en skildring av en friares olycksöde, avsedd att förlöjliga företrädaren för en bekämpad livssyn. När man vid mognare år läser om skildringen, slår det en dock, att den är skriven med en oförneklig talang. Den formella förebilden har snarast varit Almqvists Folklivsberättelser, och liksom flera av dessa är den skriven i ett bestämt aktuellt syfte, ehuru tendensen här är långt mera ohöljd och polemiken alltför ofta slår ihjäl de konstnärliga ansatserna. Händelsen utspelas på Åland, och författarens skottavla har tydligen varit en finländsk gammalpietistisk sekt i strängt lagisk och mörk anda, en likartad religiös riktning, som den Runeberg angriper i "Den gamle trädgårdsmästarens brev". Hur boken kommit i morfars ägo, är dunkelt; dess "luterska" tendens med stark tonvikt på döpelsenådens omistlighet har svårligen passat samman med hans waldenströmska åsikter. Man lär också i familjen ha hyst en — tämligen onödig — fruktan för att den yngre generationen ur den skulle

insupa några farliga villomeningar, och av den anledningen satt den halvt om halvt på index. Här är den omnämnd som ett belysande exempel på den lekmannateologiska diskussionens dominerande plats under 1800-talets religiösa omvälvningsskeden. Det är en besläktad miljö man återfinner i träffsäker och levande teckning i Fabian Månssons märkliga roman Rättfärdiggörelsen genom tron.

Men det är tid att ånyo samla de spridda trådarna och återknyta skildringen till morfars gestalt. Det är slutscenen, som återstår: bilden av den plågans bädd, där hans korta liv slutade i synlig måtto. Och de sammanfattande slutorden är hans egen, mödosamt framvisade uppbrottsparoll: "O, hur saligt att få vandra hemåt vid vår Faders hand . . ." Understrukna med dödens mörka streck får orden ur väckelsens trohjärtade vallfärdsång en oemotståndligt gripande klang, som bryter udden av allt angrepp mot melodiens tarvlighet och talar om människoandens seger över mörkret och fasorna i själva dödsskuggans dal.

*

När mormors minne till sist kommer i blickpunkten, strömmar de olika bilderna fram i sporadisk rikedom, såsom de en gång fångats på hennes ögas näthinna och formats i hennes levande erinring. Hon hade också varit en av de rörligas släkte, likväl inom hembygdens begränsade krets. Från officershus och herrskapskök, från småstadsgator och bondgårds-"gator", från vargavintrar och rödsotshöstar stammade hennes berättelser, i vilka ett stycke förgånget 1800-tal levde upp på nytt.

Jag minns plötsligt den rörande historien om den trogne vallhunden, som två stora vargar släpade bort med ett bett i var sitt öra, när han med sitt förtvivlade skall kallat folk till betesmarken och räddat fåren från deras dödsfiende — en liten sann berättelse ur det grymma livet, vilken tyvärr saknar både varnande och tröstande moral. — Där kommer plötsligt i minnet

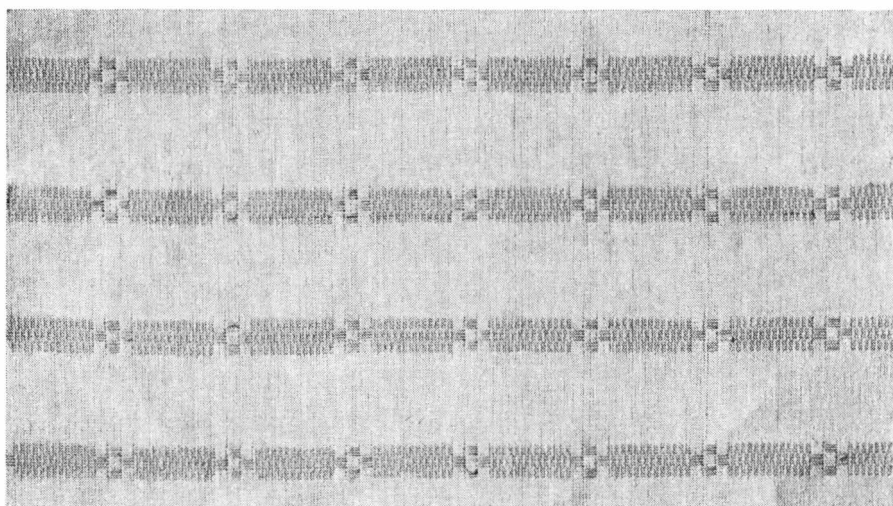
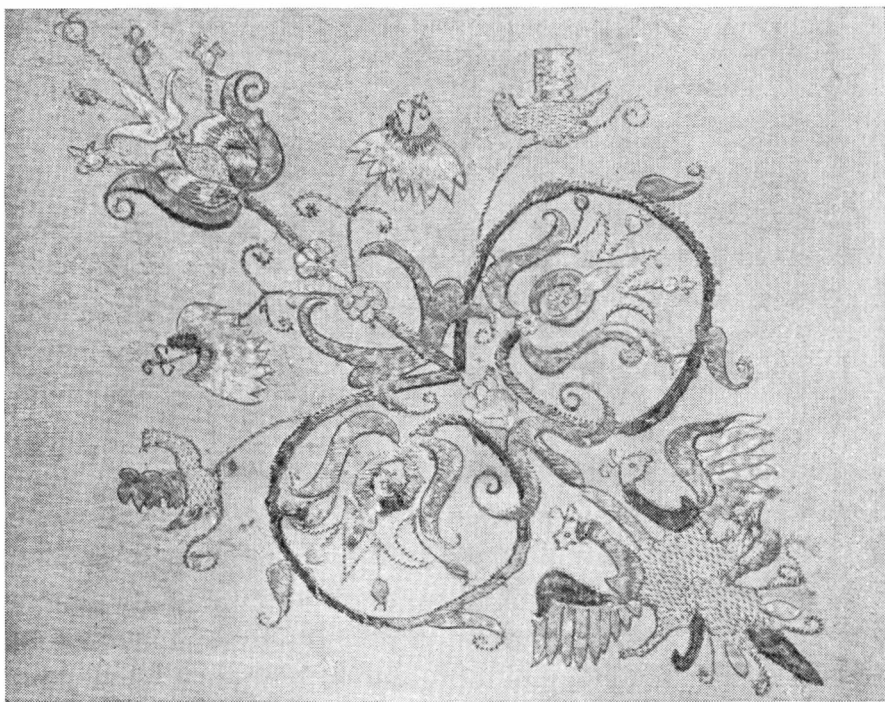
den vittbereste och fantasifulle Johannes Eriksson, han som hade varit, ”där molnen går ner”, och där bergen är alldeles glatta av den ständiga slipningen mot molnkanten! Där är också gumman Lotta, som på närmare håll hade gjort lika märkliga erfarenheter, hon som i sin ungdom hade sett drakar med eldtungor i Vistbergen nära Ulricehamn. — Det hemlighetsfulla och skrämmande möter i annan gestalt i mormors skildring av sitt besök hos gubben Fin i Tvärred med den intensivt upplevda och återväckta känslan av något beklämmande och hemskt, som mötte vid själva rågången och släppte först då man åter kommit utanför detta den trollkunniges maktområde. Men grisen, som var sjuk, blev botad, och det var ju huvudsaken.

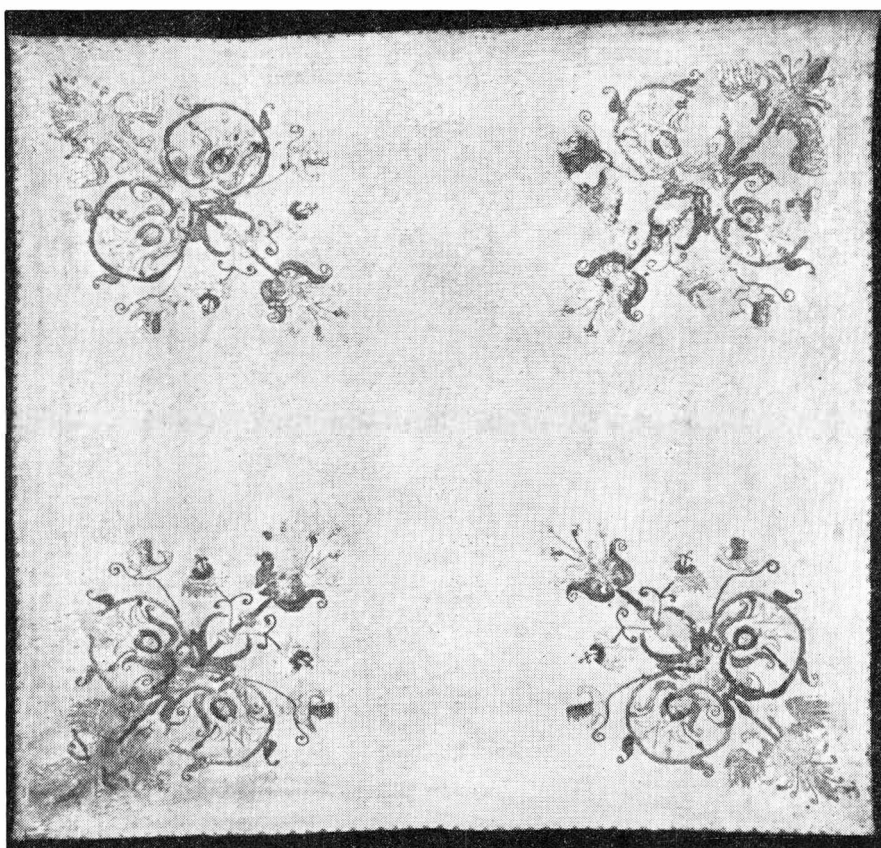
Det är en främmande och fjärran tid, som möter oss i dessa bilder ur det förflutnas fantasi och verklighet. Men plötsligt framträder på minnets vita duk en syn av annan art: det är det lilla Ulricehamn, som illumineras för att fira den genomförda representationsreformen 1865. Ur nattmörkret kring ensliga byar och slingrande, backiga vägar strålar den festligt upplysta staden som ett stycke av morgonrodnaden till ett nytt Sverige. Men det är mer än en människoålder sen dess, och det nya riket var som alltid långt borta.

Berättarskans egen arbetsdag, den gråa varpen under händelsernas brokiga väft, kommer föga till synes, som naturligt är. Men också hon var en av dem, som aldrig grävt ner sitt anförtrordda pund. I ett ännu bevarat brev från en av hennes forna husmödrar står hennes orlovssedel skriven med en omisskännlig värme i de hjärtliga orden: ”Tack för att du varit en snäll, vilig, trogen och omtänksam sköterska”. Allra sist, innan hon för alltid gick in i de goda och trogna tjänarnas vila, blev hon för det yngsta släktet en sagans kärva men dock vänliga fe, en levande minnesbok över det förflutna, som alltid är saga för nya tider och nya barn.

Nu sover också hon sedan länge i högtidens natt, och snart skall fyrti somrar ha gått i blom på hennes grav. Ännu ett släktled har börjat närma sig eller har redan överskridit mänskollivets utmätta gräns. De sover, alla de gamla, gräset susar sprött över de namnlösa förfädernas alla glömda gravar, som det susat i hundra år och hundra av år bortom dessa. Men i tusen röda rännilar strömmar ännu blod av deras blod genom nya ådror och levande hjärtan. Och allt vad de velat och verkat, försummat och brutit, trott och lidit, är på en gång saga och arv, hemlighetsfull evighet och fordrande liv. Nu bereder sig också den mark och den bygd, som var deras, att än en gång gå till vinterro under de korta dagarnas bleka sol och de mörka nätternas tunga skyar. Senhöstskymningen faller kring gårdar och gravar, och i denna stund, när så många tysta gestalter skymtat för min blick, på en gång fjärran och underligt nära,

då ville jag böja, av vördnad stum,
för de sovandes minne mitt knä.

OM KYRKDUKAR OCH ANDRA DUKAR

Till Hajoms kyrka har under det gångna året en gammal kalkduk återbördats. Under många år följde med kyrkvårdslådan en söndrig och smutsig duk, som låg löst och förlorat bland de andra inventarierna. När Albert Henriksson i Hajom Skattegården blev kyrkovärd tog han vara på duken, som sedan förvarades i hans hem i många år. När Hemslöjdsföreningen hade textilvårdskurs i Hajom passade Hajomsflickorna på att vid av-

slutningen också ha en uppvisning av gamla textilier och smycken. Där fanns bland annat denna duken med. Den lånades sedan in till museet i Borås, där man var angelägen om att duken skulle bevaras och helst komma tillbaka till kyrkan. Vid en resa i fjol var jag bl. a. i Statens Historiska Museum i Stockholm för att höra deras utlåtande om duken. De trodde att den var från 1600-talet och möjligen ett polskt arbete, och de tyckte att den var såpass värdefull att den borde restaureras. Sedan Hajoms församling beviljat medel till detta är nu duken återkommen och förvaras åter i kyrkan.

I Hajoms kyrka förvaras en annan duk, som troligen också den har varit en kalkduk. Den är av brunt siden med kavelfrans av brunt bomullsgarn. Ett utomordentligt välsytt broderi finnes på denna duk. En slinga omkring inramar en bild av tvenne madonnor. Mellan dessa båda en bild av lammet och under detta ett kors och en törnekrona. Fragment av metalltråd och pärlor finnes kvar. Initialerna S. E. H. och den 29 maj 1825 var sydda under broderiet. Om det var givarens namn eller om duken möjligen är skänkt till minne av någon födelse eller ett dödsfall är ej gott att veta.

Vid den förut omtalade kursavslutningen uppvisades också en gammal hundrafemtioårig, sliten linneduk, som tillhörde fru Anna Johansson i Askersred, Hajom. Hemslöjden lät sedan väva upp detta mönster och nu säljes dylika dukar över hela landet, bl. a. i Stockholm, under namnet "Hajoms dräll" fast det råkar vara ett vanligt enkelt munkabältemönster.

Vid en vävkurs i Hyssna ville flickorna där ändra namnet till Hyssnadräll, då Anna Johansson ärvt duken av en släkting i Hyssna, men sedan det upplysts om att duken ursprungligen är vävd i Seglora av Anna Johanssons (nu 70-årig) mormors mor Kerstin Nätt från Seglora fick Hyssnaborna giva sig tillfreds och duken får heta Hajomsdräll i all framtid.

Ellen Carlson

EN FOLKSÄGEN FRÅN HAJOM

I Friared, på gränsen mellan Hajom och Hyssna, ligger ett stort flyttblock. Sägner berättar, att en jätte stod på Gunnareds berg (1 km. från Friared) och skulle kasta denna sten på Hyssna kyrktorn. Men han orkade ej längre än till Friared där stenen ligger än i dag. Det finns ett märke efter en jättetumme på denna sten (bild ovan, vid × är märket efter tummen). Och på berget i Gunnared finnes märken efter jättens fötter och käpp.

C. M. Bergstrand har i sin bok "Västgötasägner" efter berättelse av den gamle Andrias i Hundakärr, Hyssna, givit en annan version av historien. Där heter det: Det bodde en jätte i Gallås i Fotskäl. Han kastade en stor sten därifrån för att slå ned Hyssna kyrktorn men han orkade ej längre än till Friared där stenen blev liggande. Han var smed den jätten. Han hade

huggit in sitt namn och hammare och tång i stenen och på båda sidor syns märken efter hans händer.

När jag nyligen besökte Nödinge fick jag höra talas om en sten som kallades Hammarhall och där skulle vara in-hugget hammare och tång. Då tänkte jag att där kunde vara en förväxling av den gamle Andrias. Sedan har jag besökt och fotograferat stenen.

Tecknen på Hammarhall.

Denne är en gränssten mellan Nödinge och Mellby byar.

Hammarhall omnämnes på en gammal karta som nyligen upptäckts i Mölnebacka, Hajom. Där flera andra karaktäristiska namn på gränsmärken nämnas såsom Kanehall, Söasten, Ålgårdsklev, Jämnebackes rös, Ålkiste rös, Varpåhs rös vise, Vargahög, Borjeråhs, Hyssna kulle, Kattaklev eller Attaklev.

Nödinge har också ett jättekast, Klovstenen, en väldig sten till synes delad i två delar, därav namnet Klov eller Klyvstenen. Huruvida detta hände när jätten kastade stenen förmåler inte historien.

Ellen Carlson

Den i texten ovan omtalade kartan med tillhörande beskrivning följer här:

Förmedelst den Twistepark som Åboerne i Nödinge By och Fendricksgården jemte Lun-nagården i Berghems Sokn, anhålla få tilägna Hajums Sokn, och deremot Hajums Sokne-boar påstå, at samma tract bör lyda och wara inberäknad om Berghems Sokne sträng, är, i anledning af Häradshöfdingens Wälborne Herr Daniel Lagerqwists ankomne skrif-welse, uti samtelige wederbörandes och Nämдемänner Måns Börjessons i Bohlabygd och

- A. En efter längden uprest stor hall nedanför Borgeråhs kulle derest Parterne å båda sidor äro samhällige om rätta sokneskilnaden, sedan påstå Nödinge boerne och deras med — In ——— (oläsligt) till Hyssnakulles wise Lit:a.
- B. som består af en öfwerst i kullen stående bergfast Sten, synes wara deruti huggne några små refwor i östra ändan. Sedan till Lit:a.
- C. Attaklef och vidare till Lit:a.
- D. Hammarhall, en slät och jämn bergshall, hwaruti lätteligen kan finnas är liksom en Hammare huggit jemte ett Korss och någre andre små streckar, dädan till Kanehall Lit:a.
- E. Som består af en på bergsklint liggande stor sten. Vidare till Söasten Lit:a.
- F. och derifrån till Lit:a.
- G. Älgårdsklef, består af 3 när intil hwarandra liggande stora och nästan runda Stenar. Sedan till femstena Röset Lit:a.
- H. Jämnebacken, hwilken Rös med sin wisning åtskiljer Sätilla och Fotskjäls soknar; och så sist till femstenaröset Lit:a.
- I. Älkistan, hwilken allenast med sin wisning åtskiljer Sätilla och Hajums soknar. Här från J: Älkiste Rös påstå Hajums soknemän at få gå till Lit:a.
- J. Älkiste Rös påstå Hajums soknemän at få gå till Lit:a.
- K. Warpåhs, en stor upstående och nästan 3-kantig sten, wisar Nordost långt förbi Lit:a.
- L. Wargahög, som består af åtskillige och långt särskilte upsatte stenar, uti en hög Ljungkulle wästan Landswägen, och sedan i rätt streck till Lit:a. A. Borgeråhs, hwarest denna tract eller twistepark slutas. Härjemte påstå åboerne i Fenedricks- och Lunnagårdar, at blifwa inberäknade med Hajums sokn, både uti skog och Mark, helst som en del af deras Gjärdesägor ligga inom den Rågång, hwilken Hajums sokn will stödja sig wid, som synes wara mycket billigt, emedan icke allenast deras hemman äro belägne när intill Hajums Kyrka, utan ock deras ägor äro uti gjärdeslag med sjelfwa Kyrkobyns; och som desse, så wäl som Nödinge By. består till största delen af Kronohemman, allenast $\frac{3}{4}$ frälse, hwilka icke ringaste tillgång hafwa hwarken till Timmer, Gjärdsle eller Brändsle utan äro från andra Skogelag uteslutne, så synes at sådant skulle lända Kongl. Maj:st och Kronan till märkelig nytta, om de fingo någon understöd uti Hajums Sokneskog, emedan den ändock kan finnas tillräckelig. I annor händelse är osäkert, at desse hemman utom ödesmål kunna blifwa i framtiden behållne.

Sålunda wara mätt och befunnit, attesterar

E. Datan

At ofwanstående Charta och Beskrifning är enlig och likalydande med Originalen, som finnes uti Ortens Landtmäteri Contoir; betygat. Wenersborg den 24 Decembr 1778.

Hans H. Lindsbog

DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING

50-ÅRSJUBILEET

1903 bildades De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening. Vid Föreningens årsmöte den 21 maj 1953 högtidlighölls 50-årsminnet.

På middagen nedlades en krans på Gunnar Blomgrens grav. Han var föreningens intendent i 36 år, dess aldrig förtröttade samlare, katalogiserare och vårdare. Med inlevelse och djup kunskap berättade han om bygdens liv. Borås Museum är framförallt hans skapelse.

Vid högtidssammankomsten i Ramnakyrkan sågs de flesta av föreningens nuvarande styrelseledamöter samt ett flertal personer, som under längre eller kortare tid ägnat Sjuhäradsbygden och dess kulturminnen ett intresserat och fruktbärande arbete. Riksantikvariern Bengt Thordeman var närvarande liksom kapten Måns Mannerfeldt, vars far var en av föreningens initiativtagare; Gunnar Blomgrens dotter, fru Ragna Jörnmark, med make, dir. Ivar Westfeldt, föreningens förste kassör, representerar för Borås stad, Ulricehamns stad, Älvsborgs läns landsting m. fl.

En erinran om den utveckling, som ägt rum under det gångna halvsekllet, fick man före årsmötet. Deltagarna samlades i det vackra majvädret ute på museiplanen, där Kgl. Älvsborgs Regementes musikkår spelade. Plötsligt smäller ett par skott från de små signalkanoner, vars avfyrande på Borås torg förr i världen

Landshövding Richert nedlägger en krans på Gunnar Blomgrens grav och kamrer H. Jörnmark talar.

varslade om eldsvåda och sammankallade borgarbrandkåren. Strax därpå körde brandkåren fram. Först en splitterny specialvagn, sedan följde en uppvisning av utrustning och resurser under olika epoker.

I kyrkan följde därefter årsmötesförhandlingar, inramade av musik under ledning av musikdir. V. Lundquist. I sitt hälsningstal erinrade landshövdingen Richert om Gunnar Blomgrens insats och om alla andra, som medverkat vid stiftandet av föreningen och senare fört arbetet vidare. Otto Mannerfeldt, Johannes Erikson, Thor och Eleonore Odencrants liksom Fritz Brusewitz och Sven Sandwall nämndes särskilt. Till hedersledamot kallades major Sven Edv. Engdahl, Kinna, och förtjänstplaketter utdelades. Riksantikvarien Bengt Thordeman framförde ämbetets tack till de frivilliga krafter, som arbetat och arbetar inom föreningen och överlämnade Vitterhets, historie och antikvitetsakademiens medalj till föreningens vice ordf., dir. Alex. Engblom. Från Västergötlands fornminnesförening i Skara överlämnades genom landsantikvarien Gunnar Ullenius en bägare av Boråssilver. Därpå följde professor Sven Tunbergs högtidstal. Dagen avslutades med middag på Stadshotellet.

RIKSANTIKVARIE BENGT THORDEMANS TAL

Mina damer och herrar!

Ett par år efter kriget kom det till Sverige en 4-mannadelegation från staden Liverpool med uppdrag att studera svenskt museiväsen som en förberedelse till återuppbyggnaden av stadens museer, som skadats under kriget. Denna delegation lät trycka en rapport om sina iakttagelser, som erbjuder en mycket intressant lektyr för en museiman. Den översvallar av beröm åt våra museiinstitutioner, men den sticker heller inte under stol

Från Borås brandkårs uppvisning av äldre och nyare utrustning.

med kritiska anmärkningar, när man har funnit anledning till sådana. Den sammanfattar sina intryck i det omdömet att "Sweden is probably the most museumminded country in Europe". En svensk museiman måste rodna av stolthet över denna sats. Men en smula eftertanke gör honom snart fundersam. Ligger inte här förborgat något av denna dubbelbottnade ironi, som är så karakteristisk för engelsk humor? Är detta verkligen en helhjärtad komplimang? Är det verkligen något att vara odelat stolt över, att vara vår världsdelens mest museisinnade nation? Svaret måste bli både ja och nej.

Visst är det något att vara stolt över att hysa vördnad och aktning för fädrens insatser och att vårda och bevara spåren av deras gärning. Men om detta museisinne tar sig överdrivna och kanske befängda uttryck, då är det skäl i att göra en självrannsakan. Hur är det med alla dessa hembygdsgårdar, som växer upp runt om i vårt land på initiativ av någon entusiastisk person eller krets av personer men som ofta visar sig sakna den förankring i bygden som krävs för samlingens vård och upprätthållande? Ett vanvårdat museum är värre än inget museum alls. Det är sådana samlingar, som har givit upphov till talet om de dammiga museerna och om de döda museiföremålen. Ett museum behöver varken vara dammigt eller dött, det vet vi alla, men att hålla det dammfritt och levande, det kräver organisation och pengar. Det går inte längre som i doktor Blomgrens dar att lita till enskild offervillighet av tid och penningdonationer. Ett museum måste tas hand om av det allmänna, det måste få en tillräcklig stab av tjänstemän och tillräckliga anslag. Därför är det bättre att koncentrera museiverksamheten på ett fåtal, planmässigt skötta museer än att ha ett litet museum i varje socken.

Jag lyckönskar Borås till att museitanken här under 50 år befordrats av entusiastiska och kunniga medborgare och att den

alltjämt har entusiastiska och inflytelserika förespråkare, som nu blickar fram mot det nya halvseklet med kloka och genomtänkta planer på den kommande utvecklingen: ett museum som avspeglar den för denna bygd karakteristiska bilden av industrins och hantverkets mäktiga hävstång för den sociala utvecklingen.

Vi får emellertid inte glömma att det inte är tillräckligt att samla föremål till ett museum och att åstadkomma en förstklassig museibyggnad som en värdig ram kring dem. Föremålen är i sig själva döda ting och för att levandegöra dem krävs det ett betydande mått av högt kvalificerat vetenskapligt arbete som sedan skall omvandlas i allmäntillgänglig kunskap. Det finns en liten elegant fransk sonett från 1500-talet, som utgör en nyttig tankeställare för varje museiman och arkeolog. Den handlar om Rom, den eviga huvudstaden för varje arkeolog. Om man i Rom söker det antika levande Rom blir man bedragen säger skalden och fortsätter enligt Emil Zilliacus' kongeniala tolkning:

För Rom ruiner äro minnesstoder,
och lik sig själv är endast Tiberfloden
där den i långsamt lopp mot havet går.
Hur outgrundligt faller ej vårt ödes
nyckfulla dom! Det som är fast förödes
av tidens makt. Det flytande består.

Om jag rätt har förstått skaldens tanke så är det den att tingen obönhörligt går mot förändring och förstörelse, men att det finns något annat värdefullare och viktigare som man trots allt kan fånga och levandegöra: det är atmosfären kring tingen. Det som är fast förödes av tidens makt. Det flytande består.

Vad jag i denna stund, i detta festliga ögonblick av tillbaka- och framåtblickande vill tillönska Borås och Sjuhäradsbygden

är, att dess museum icke blott skall kunna bevara tingen men också den levande atmosfären omkring dem.

Jag tillåter mig utbringa en skål för Sjuhäradsbygdens 50-årsjubilerande kulturhistoriska förening och riktar denna skål till föreningens utomordentlige, för föreningens lyckosamma utveckling varmt nitälskande ordförande.

Landshövding Richert överlämnar plaketten till direktör Clas Erikson.

FÖRENINGENS FÖRTJÄNSTPLAKETT

har 1953 tilldelats:

Guld:

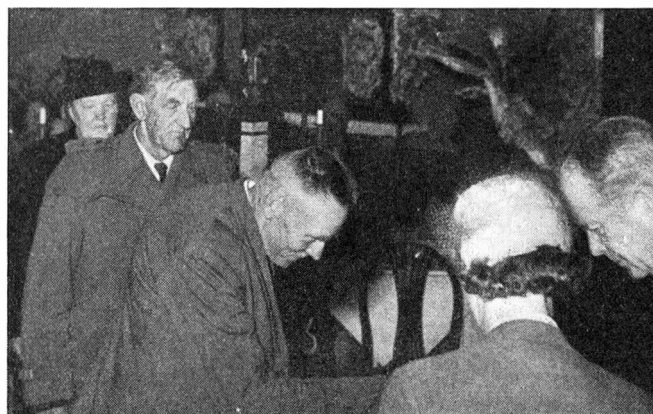
Clas Erikson
John Hedæus
Miles Stenström
Ebba och Fritz Zethelius

Silver:

Torsten Ek
Oskar Lidén
Linnar Linnarsson
Magda Planck
Ivar Westfeldt

Fr. v. Magda Planck, Oskar Lidén, Torsten Ek, Linnar Linnarsson, främst Ivar Westfeldt.

Fr. v. Olga Jacobsson, Axel Johansson och Axel Henriksson vid plakettutdelningen.

Brons:

Sven Andersson, Hedared
 Fridolf Arnell, Hyssna
 Gustaf Boger, Ulricehamn
 F. W. Carlsson, Vänga
 Torsten Edlund, Borås
 Bertil Freidlitz, Månstad
 Axel Hellström, Toarp

Axel Henriksson, Kinnarumma
 Olga Jacobsson, Nittorp
 Axel Johansson, Sexdrega
 A. O. Johansson, Sandhult
 Hilding Julander, Ljushult
 Olof Kirsten, Toarp
 Gustaf Källman, Hällstad
 Carl Öman, Kärråkra

STYRELSE:

Landshövding ARVID RICHERT, ordf.
Direktör ALEX. ENGBLOM, v. ordf.
Konsul KNUT EVERS, skattmästare
Landsantikvarie INGEGÄRD VALLIN,
intendent och sekreterare
Doktor LENNART ANDÉN
Direktör ARTHUR ANDERSON
Överlärare CARL ANDERSSON
Verkstadsarb. TORSTEN EDLUND
Fru ANNA EDLUND-HANSSON
Major SVEN ENGDAHL
Köpmän DAVID ERLANDSSON
Bankdirektör VIKTOR FAGRELL
Konditor AXEL FORSMAN
Bankdirektör BIRGER HÖGSTRÖM
Byggmästare OSCAR JOHANSSON
Fabrikör SVEN KARLSSON
Fil. dr IVAR MOBERG
Direktör ROBERT NILSSON
Häradsskrivare MILES STENSTRÖM
Doktor SETH TINGVALL
Överste GUSTAV ÅKERMAN
Disponent GÖSTA ÖSTLUND

Valda av Borås Stadsfullmäktige:

Biblioteksassistenten LILIAN PERSSON
Centralbibliotekarie GÖSTA ÖSTLING

Arbetsutskott:

Herrar ENGBLOM (ordf.), EVERS, HÖGSTRÖM och STENSTRÖM
samt fröken VALLIN.

ÅRSBERÄTTELSE

I femtio år har De sju häradernas kulturhistoriska förening arbetat. Synliga resultat finns i Borås museum, i de byggnader och samlingar som äro tillgängliga för allmänheten. En stor del av det material, som samlats, finns i magasin, i museets arkiv och kataloger. Museets inventarium upptar nu 23.343 nummer. Över 40 hembygdsföreningar äro verksamma inom De sju häraderna. Det är många som under det gångna halvseklet med entusiasm och energi arbetat för föreningen och dess syften. Deras insatser bevaras i tacksamt minne.

Av den första styrelsens medlemmar lever endast dåvarande kassören, direktör Ivar Westfeldt, av de stiftande ledamöterna fru Adèle Vennersten och direktör Clas Erikson.

På en halvsekelsdag gå tankarna inte bara tillbaka utan även framåt. Trots de uppnådda målen finns många önskemål. Uppehållandet av löpande göromål liksom kostnader för museianläggningens bibehållande kan väl anses säkrade genom anslag, men för alla de angelägna forsknings- och insamlingsuppgifterna räcker varken personal eller medel. De mest brännande önskemålen äro en heltidsanställd amanuens samt ytterligare utställnings- och magasinlokaler. Men också andra göromål äro aktuella: en flygelbyggnad, som kan komplettera Fällhultsgården, kartritningsinstrument, en större kamera, samt naturligtvis gåvor till samlingarna, anslag till inköp av böcker nödvändiga för arbetet vid museet, anslag för filmning av hantverk o. s. v.

Rörande verksamheten hänvisas till landsantikvariens redogörelse till Kulturminnesrådet.

Museets samlingar har även under 1952 genom gåvor och inköp utökats med ett flertal föremål.

Synnerligen vackra och värdefulla är de två målade julbonader som fru Hildur Pettersson, Lerbäcksbyn, skänkt. Den ena är daterad 1809 och visar "De tre vise männen" samt "De visa och fåvitska jungfruarna". Den är målad av Johannes Nilsson från Gyltinge, Breareds socken. Halland. Bonaden är 3,35 m. lång och väl bevarad. Den andra bonaden bär årtalet 1841 och kommer från Sunnerbo i Småland. Här illustreras "Drottningen af rika Arabien kommer til Konung Salomon", "Jefta och hans dotter", "De två systrarna" (Marta och Maria) och "Det stora gästabudet". Denna bonad är 4,25 m. lång och målad på lärft medan underlaget till den förra delvis utgöres av en drällduk med stiliserade träd.

Ett bolstervar i linne med ränder i blått flamgarn i 1700-talstyp har museet fått av hemmansägare Eric Ericson, Backa, Sättila. Äntligen kan museet också i samlingarna visa en rya från bygden, då familjen Claes Brunander, Kärre, Sättila, t. v. som deposition överlämnat en sådan med kors och rutor i mönstret.

Dräktavdelningen har utökats bl. a. med en klänning, buren av fru Maria Muhl på ett bröllop i Göteborg (gåva av fru Elsa Norlind, Lund), en bonjourkostym sydd och buren av skräddaren Anders Börjesson, Berghem (gåva av fröken Hanna Börjesson, Berghem), samt en bruddräkt från 1900-talets början av vitt ylle och med tillhörande slöja, krona, handskar och skor, som inköpts.

En bomullsduk, ett syskrin, hårklädsel m. fl. dräkttillbehör har överlämnats av intendenten Efraim Lundmark, Bromma, tillsammans med en matsked, en strösked och teskedar i silver samt en reskarta och några almanackor. Dr Lundmark har även skänkt två färgarslantar. Ännu in på 1800-talet brukade färgare märka till färgning inlämnat gods med på detta sätt numrerade värdelösa, icke gångbara kopparmynt. Senare, när dylika mynt icke längre kunde anskaffas av färgarna för ringa

kostnad, märktes godset med nummerpoletter. De båda slantar museet fått är ett kvartsöre från 1634 och ett öresmynt från 1720 försedda med hål och nummer.

Till de senaste nyförvärven hör också en halvmekanisk vävstol, konstruerad på 1800-talet av fabrikör Fritz Sterner, Överlida, för hemvävnad och nu iordningställd och överlämnad till museet tillsammans med en tygpress som vrides till med en lång stång och som tidigare använts på Lillegården i Östra Frölunda och sedan många år på Halla Textilfabrik, Överlida. Båda utgöra välkomna bidrag till textilhistoriska avdelningen. Med denna avdelning har även införlivats en symaskin av gammal typ, som skänkts av direktör Axel Nylander, Strömsfors, en garnhaspel, som mottagits av AB Merinos, och en jubileumstavla från 1896 med bilder från Almedahls Fabriker, överlämnad av ingenjör Walter Friberg, Västervik. Av doktorinnan Magda Planck har mottagits en damastduk med "hovbegärning" och bottenmönster av blommor samt en serviett från 1700-talet även i damast.

En ståtlig ekkista och ett skrin med årtalet 1833 har skänkts av Karl Anderssons sterbhus, Trandared Backgården, Borås.

En ljuskrona av bleck från Sibbarp, Månstad, visar prov på bleckslagerislöjden. Här skulle säkerligen flera modeller kunna letas fram.

En stor samling hemgjorda snickarverktyg och en svegasvarv tillverkade av Samuel Andersson (född på 1820-talet) har inköpts på auktion på Bossgården, Ryd, Molla socken.

En hel del jordbruksredskap finns bland nyförvärven: en trägrepp, en järngrep, en trösketjuga och en skära från hemmansägaren Axel Nilsson, Kråkhult, Toarp, en fällekratta från hemmansägaren Mårten Olsson, Trollås, Håcksvik, samt ett ok och en ljusstake att fästa mellan stockarna i väggen från Emil och Hanna Larsson, Tubbekulla, Fristad.

En pris- och turlista och ett reklamtryck för Amerikan-Linien 1902 har skänkts av kamrer Eric Zachrisson. Museet emotser gärna gåvor, som kan belysa emigrationen och amerika-svenskarnas liv. En paddel, påträffad i en skadad stockbåt som bärgats i Västersjön, har skänkts till museet av herr Viktor Andersson, Västra Boda.

Civilingenjör Oskar Lindén har kompletterat den sändartavla från Borås radiostation som tidigare överlämnats med en kristallmottagare, en högtalare, radiolicenser m. m.

Gåvor ha också överlämnats av fru Gurli Borgström, ingenjör R. L. Lövgren, civilingenjör Axel Uno Nylander, Strömsfors, herr August Johansson, Rosendal, Ljushult, herr Karl Nilsson, Holmarör, Falkenberg (släktbok över Bäckarpssläkten), fru Anna Jonsson, Upptröst, Seglora, fru Berta Carlsson, Holsljunga, redaktör Hilding Elg, fru Karin Brette, född Wettervik, Åmål, notarien G. A. Westfeldt, direktör Iwar Westfeldt, köpman Åke Pedersen, direktör Leif Erikson, lantbrukaren Emil Larsson, L. Pedersen, direktör Leif Erikson, lantbrukaren Emil Larsson, Molla, herr Karl Andersson, Molla och ingenjör Wadhe.

Till alla dessa givare, liksom till de anslagsgivande myndigheterna, till de företag, som bl. a. genom annonsering i årsboken stött arbetet, samt till ortens tidningar får styrelsen uttala sitt varma tack för det intresse som visats för föreningens arbete och för den ökade kontakt med bygden, som därigenom vunnits. Ett varmt tack vill styrelsen rikta till alla enskilda medlemmar, som genom sitt intresse och sina årsavgifter hjälpa till att nå det mål som är föreningens: ökad kunskap om och intresse för livet i De sju häraderna i gången tid samt bättre skydd och vård åt våra minnesmärken av olika slag.

Borås den 20 maj 1953.

Arvid Richert

/ Ingegärd Vallin

REDOGÖRELSE FÖR 1952 AV LANDSANTIKVARIEN
I DE SJU HÄRADERNA

Under 1952 har landsantikvarien i Sjuhäradsbygden haft 89 resdagar, av dessa har 13 varit sön- och helgdagar, varjämte ytterligare fyra söndagar varit upptagna av tjänsteärenden i Borås. Semester har uttagits den 20—26 juni och 9—28 september eller tillsammans 27 dagar.

Ett flertal fasta fornminnen eller förmodade sådana har besiktigats. Sålunda besöktes 7/1 Tumarp, Toarp socken, 2/5 bronsåldersrösen i Kinna köping samt förmodade fornlämningar i området väster om Ginkalunda. Den 7/5 och 4/6 besöktes ett flertal fornminnen inom Månstads socken i samband med en inventering som kommittén för deras sockenbok utfört. Viskafors besöktes den 7/5 och Skephult och Öxabäck 11/5. En brandgrav, påträffad vid grustäkt i Toarpsdal, besiktigades och undersöktes 16—17/7. Roasjö besöktes den 15/7, Tvärred den 16/7 där bl. a. nära Rude by ett bronsåldersröse med en ståtlig fura kallad "Mose fur" besöktes. I Finnekumla påträffades vid rövning på en tomt någrastensättningar, som besiktigades den 21/7. Av samma anledning besöktes Mossebo den 3/10 och en förmodad gravhög intill ett grustag i Kinnarumma besiktigades den 5/12. Den 15/8 besiktigades fornminnen i Kvinnestad. Några omkullstötta stenar inom fornminnesområdet vid Sjötofta station restes den 4/6. Resterna av en skadad domarring i Fristad undersöktes den 28/8 och vid Hofsnäs, Långhems socken, undersöktes den 25—26/8 en hållkista. Vid stenbrytning på åkern norr om gården iaktogs några hållar som stod i rad. Vid undersökningen visade det sig att de utgjorde ena sidan av en hållkista 6,5 m. lång och 2,5 m. bred. Inga takhållar fanns kvar, en mellanvägg hade haft en rund öppning. Ett flertal föremål påträffades vid undersökningen: 5 flintdolkar, 4 pilspetsar, 1 spjutspets jämte spån och skrapor av flin-

ta, 4 lerurnor, ett hängsmycke m. m. På platsen för Gällstads nya ålderdomshem besiktigades den 3/10 och undersöktes en rösebotten den 20 och 22/12. En stockbåt som tillvaratagits i Bodasjön uppmättes och fotograferades den 6/8. Båten var i dåligt skick, men en väl bevarad paddel fanns liggande i den samma, och har nu införlivats med museets samlingar. Tomt-ärenden har föranlett resor till Kinnarumma, Örby och Mårdaklev den 3/4, Fristad 17/4, Liared 6/5, och områden där byggnadsplaner uppgjorts ha besökts i Klåddegärde 1¹⁰ den 10/6 och Buagärde Stora 1¹ den 30/6 båda i Björketorps socken, Tranemo 2/6, Fristad 5—6/8, Ölsremma 3/10, Ljungsarp 24 10 och Marbäck den 22/11.

Följande kyrkor ha besökts: Brämhult 18/3, 22/4, 26/5 och 10/10, Björketorp 22/4 tillsammans med 1:ste antikvarien Berthelson, Tämta 15/8, Horred 21/8 och Kölabý 12/12. På det sistnämnda stället undersöktes en grav som påträffats vid grävning för förstärkningsarbeten för kyrkans sydvägg.

Äldre allmogebyggnader ha besiktigats och fotograferats i Ramslätt, Fritsla den 9/3, Upptröst, Seglora 26/7, Germundared, Toarp 1/8, i Sätla och Horred 12/10. I Grimmared ha gårdarna Hult Västergården och Märkedal uppmätts och fotograferats tillsammans med intendent A. Sandklef i Varberg 19—20/7, 14 och 21/8. En del gamla föremål inköptes från Berghem 2/5 i samband med en auktion. Uppteckningar angående plogar och svedjebruk m. m. gjordes tillsammans med lektor R. Jirlow i Ljushult 12/6, Håcksvik 13/6, Gällstad 18/6. Inventarier från en snickareverkstad inköptes vid auktion i Molla den 15/7. Toarpskistor fotograferades och uppmättes 11/7 och 27/8, gamla textilier i Sätla 28/8.

En bro besiktigades i Torestorp 6/7. Kindaholms fästning i Ö. Frölunda besöktes 12/1 och den gamla försvarsanläggningen vid Ömmesala i Långhem 24/10.

Ett flertal hembygdsföreningar ha besökts, nämligen den i Björketorp, Rävlanda, där bandinspelningar gjordes 28/2. Inspelning gjordes också i Toarp 9/5, varvid tre syskon 80, 75 och 70 år berättade om gamla tider. Vid Toarps hembygdsförenings årsmöte den 27/5 fick deltagarna höra resultatet.

Skene hembygdsförening besöktes 3/6 för rådgivning angående möjligheten att rekonstruera den målning, som funnits på de rappade väggarna i deras stuga. I Tranemo diskuterades också väggbehandling med flera inredningsdetaljer vid besök 4/7. Här beslöt man att dekorera stugans ena rum med färger och mönster som i en gammal byggnad i Stufvered. I Dalstorps-Nitstorps hembygdsförening höll landsantikvarien föredrag den 17/8 i samband med en fest, som ordnats i deras trevliga byggnad, belägen på sin ursprungliga plats nära intill kyrkoruinen. I samband med en föreläsning i Länghem den 16/10 beslöt man att bilda en hembygdsförening i socknen. Bredareds hembygdsförening besöktes den 29/12 för rådgivning angående en ryggåsstuga. Utom distriktet har landsantikvarien varit kallad till Skepplanda hembygdsförening, där i samband med en föreläsning föreningens medlemmar samlades i deras stuga och man diskuterade inredning, möblering m. m.

Tillsammans med fru Westman besöktes stugan i Gingri 27/8 för inventering och konservering. Fru Westman besökte sedan föreningarna i Töllsjö, Hyssna, Västra Mark och JUF i Månstad samt arbetade en dag på museet i Borås. Brandkårens i Borås museisamlingar besöktes 30/5.

I Skene har fotograferats några möbler som tillhört talmanen i bondeståndet Joseph Hansson, nämligen en chiffonier av ek och en spegel med förgylld ram. Genom medlemmar av släkten i Hyssna har fotografier erhållits från Kanada av Hanssons yxkäpp, hans sigill och snusdosa av bärnsten, som omtalas i hans bouppteckning. Hos en annan gren av släkten familjen Köller-

ström-Gustafsson, Björkholmen, Gällstad, bevaras en silverpokal, en gåva till J. Hansson 1775 från drottning Sofia Magdalena, fotografier har erhållits även därav.

Samarbete har skett med bl. a. Borås folkskolors olika lärareorganisationer. En kortfattad vägledning för besök på museet har utarbetats. Länets vävlärlarinnor höll sitt årsmöte på museet 16/3 och en del av dem har sedan studerat textilsamlingarna. En studiecirkel från Borås Husmodersförening har under våren sysslat med Vedens härad och under hösten studerades några av våra husgeråds historia och utveckling.

Tillsammans med Lars Madsén från Radiotjänst besöktes hemsömmerskor i Borgstena den 29/3. Samarbete har vidare ägt rum med Turisttrafikförbundet, Naturskyddsföreningen, Hemslöjdsföreningen, Swedish American Association i Borås och Idrottsfrämjandet där landsantikvarien medarbetat med kulturhistoriska notiser i publikationen: Boråstraktens sevärdheter. Västergötlands Fornminnesförening hade förlagt sitt årsmöte till Sjuhäradsbygdens landsantikvariedistrikt och samlades på Torpa den 25/5.

Vänersborg har besökts för Kulturminnesrådets räkning 26/3, 9/4, 15/8, 14/11 och 20/11 samt den 29—30/8 vid Västergötlands landsantikvariers årliga sammanträde. Riksantikvarieämbetet besöktes 25—26/2, 3—4/11 och i samband med Svenska Museimannaföreningens årsmöte 27—30/11, Landsarkivet i Göteborg den 28/7. Förutom föredrag i samband med demonstrationer på museet har landsantikvarien talat i Borås Rotary klubb, på Hemgården i Borås, för länets Vävlärlarinneförening, pressrepresentanter från Bondeförbundet samt i Hedared, Mossebo, Skepplanda, Högerns Kvinnoförening i Fristad, Istorps JUF, Kvinnliga Akademiker i Göteborg och Borås Husmodersförening.

Årsboken Från Borås och de sju häraderna, årgång 7, utkom

under våren och årgång 8 redigerades under hösten, vilket föranlett besök i Göteborg den 19/1.

Stiftelsen Seglora gamla prästgård höll sitt årsmöte i Seglora den 23/5. En utställning från Redvägs härad i Trädet med bl. a. fornfynd och hemslöjdsalster besöktes 30/5. Textilutställningar på Röhsska museet i Göteborg har besökts 18/5 och 8/10.

De sju häradernas kulturhistoriska förenings årsmöte hölls den 19 maj i Mossebo och Tranemo med landsantikvarien Gunnar Svahnström, Jönköping, som talare och vid höstmötet den 13 oktober föreläste intendent Stig Roth, Göteborg. Arbetsutskottet har sammanträtt 25/4, 18/6 och 31/10. 1.243 skrivelser ha diarieförts under 1952. Vid Borås museum har fröken Dagny Johansson tjänstgjort som kanslibiträde, delvis avlönad av Kulturminnesrådet. Under sommaren har fil. kand. Folke Andersson tjänstgjort vid museet och därvid demonstrerat samlingarna för besökande och ordnat större delen av biblioteket. Medlemsantalet i föreningen visade även under 1952 en ökning och utgjorde vid årsskiftet 1952—53 2.432.

Landsantikvarien har använt sin semester vid midsommar till besök på Öland, där bl. a. fornminnen och gammalt byggnadsskick studerades. I september utnyttjades ledigheten till en resa i Skottland. Här besöktes bl. a. en glasfiberfabrik i Glasgow, museer och hemslöjdsorganisationer i Edinburgh. Den skotska handvävnaden av tweed och tartans studerades i Inverness och på den vackra ön Skye. Växtfärgning brukas här fortfarande liksom handspånad av garner, vilka dock ofta maskinkardas. Även korgslöjd förekommer på Skye.

Hemresan skedde över London, där museernas rika textilsamlingar nu åter är tillgängliga för studier.

Borås i mars 1953.

Ingegärd Vallin

NÅGRA NYFÖRVÄRV

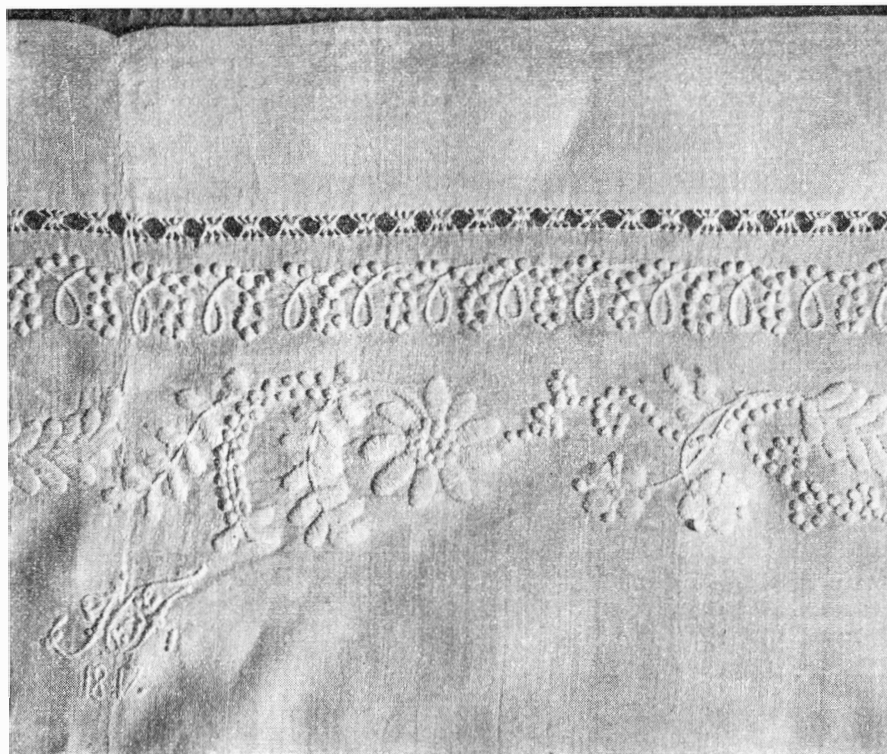
SILVERBÄGARE, tillverkad 1739
av Petter Andersson Kindberg (Kin-
berg), mästare i Borås 1735—42.
Gåva till 50-årsjubileet av Västergöt-
lands Fornminnesförening.

Inv. nr. 23.475.

SOCKERSKÄLAR, ett par, silver,
tillverkade 1818 av Anders Boström,
mästare i Borås 1817—20.

Inv. nr 23.472—73.

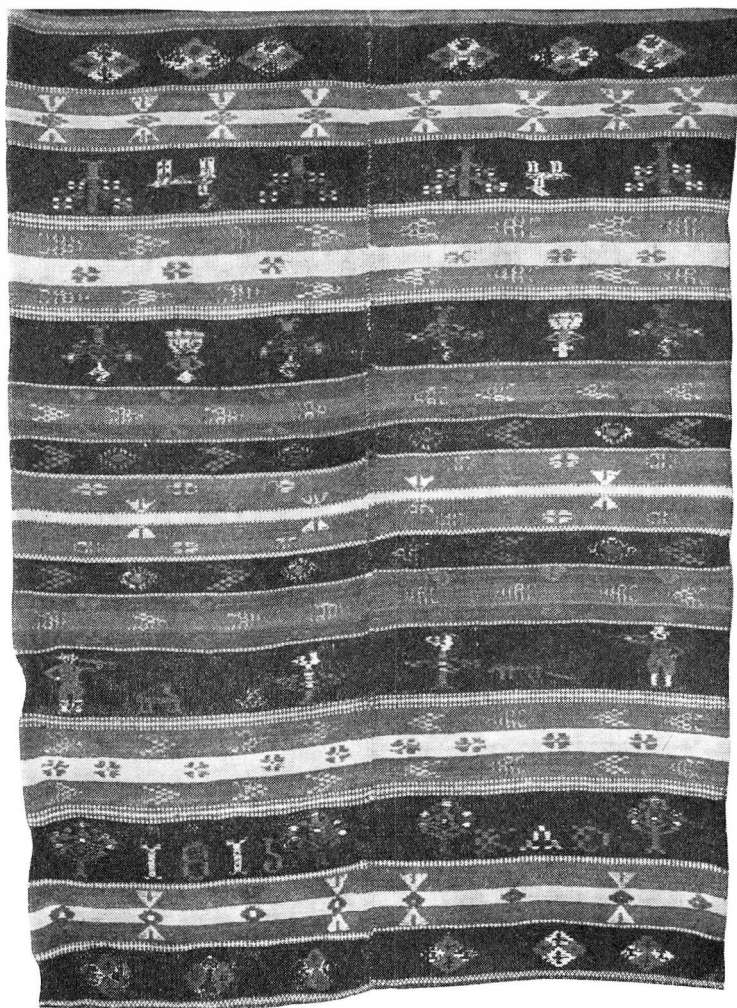

LAKAN OCH ÖRNGOTT, 2 av varje, linne med bård i vitbroderi och hålsöm. På lakanen monogram: H. F. 1817. Lakanen 245×175 cm, örngotten 86×78 cm. Ha tillhört doktor A. V. Holmer med fru, Borås, mormors far och mor till givarinnan, fröken Elin Wahlbom, Kristianstad.

Inv. nr 23.352—55.

TÄCKE, krabbasnår, från Lövaskog, Åspered. Invävt 1815 K. A. D. (Kerstin Andersdotter, f. 1791). Varp lingarn, inslag ullgarn, färger: svartbrunt, rött, blått, grönt och vitt. I två våder, tvåskyttlade ränder begränsa bårderna. Kerstin Andersdotter har troligen själv vävt täcket. Hon var fars faster till doktorinnan Magda Planck, Borås, som överlämnat täcket till museet. Inv. nr 23.356.

BARNKLÄNNING, av tunnt bomullstyg med tryckt mönster i rosa och tillhörande "mamelucker", byxholkar, och krage med vitbroderi. Klänningen buren på ett bröllop 1856 av Hilda Maria Hansson, f. 1850, dotter till vävnadsförläggare Johannes Hansson, Lerbäcksbyn, Östra Frölunda. Gåva av dottern Fru Anna Fahlgren, Lönnarp, Böne. Inv. nr 23.421—23.

BARNKLÄNNING, av tunt ylletyg, barége, randigt i vitt och svart och garnerad med svarta spetsar. Buren 1876 av Anna Palm, g. Wahrenberg, Borås. Gåva av Fru E. Norlind, Lund. Inv. nr 23.300.

BARNKLÄNNING, av jacquardvävt ylletyg i blågrönt och svart med besättning av ljus blågrönt siden. Buren på 1880-talet av doktorinnan Elsa Wahlstedt, f. Bergengren, Borås, som också skänkt den till museet. Inv. nr 23.439.

KLÄNNING i rockmodell med turnyr, av blå- och vitrutigt hemvävt bomullstyg. Garnityr av vita bårder med virkad spets och kråkspark. Buren av Fru Anna Munthe, Limmared. Gåva av Fru Brita Munthe, Borås.

Inv. nr 22.631.

FÄRGARSLANTAR, kvartsöre från 1634 och ett öresmynt från 1720, försedda med hål och nummer. Ännu in på 1800-talet brukade färgare märka till färgning inlämnat gods med på detta sätt numererade värdelösa, icke gångbara kopparmynt. Senare, när sådana mynt icke längre kunde anskaffas för rimlig kostnad, märktes godset med nummerpoletter. Gåva av Intendent Efr. Lundmark, Stockholm.

Inv. nr 23.256—57.

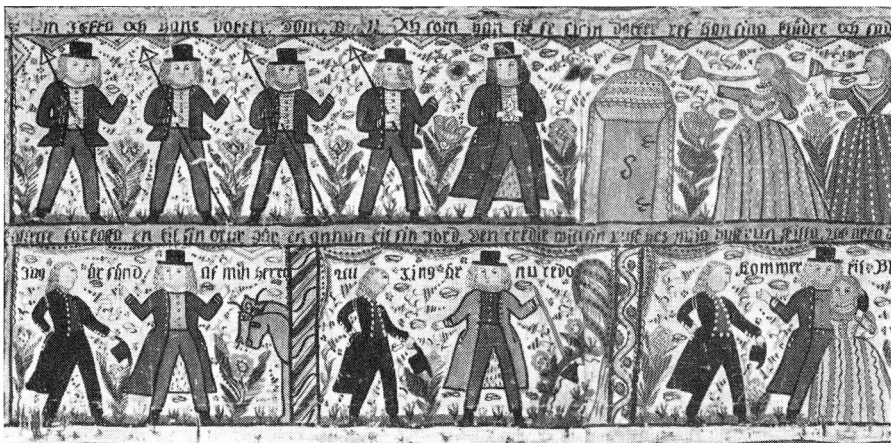
"BÖSTNING", piskning av nöthår, demonstrerat av Karl Johansson, Backa, Rångedala. Man använde tregrenade, grövre och finare björkkäppar för att piska nöthåret rent och poröst, så att det sedan kunde spinnas till garn och vävas till täcken. Böstningen var ett dammigt arbete och man höll vanligen till ute på logen.

FATTIGBRICKA, en svarvad träbricka, 7 cm diam. En sådan skulle medföras av de fattiga inom Vesene socken vid sockengång som legitimation. Dep. från Vesene kyrka.

Inv. nr 23.450.

Foto 1953, I. Vallin.

JULBONAD, detalj, målad på väv, h. 1 m. Märkt: N. A. S. I. O. D. 1809. Målad av Johannes Nilsson, Breared, Halland. "De vise mäns offer" och "De visa jungfrurna".
Inv. nr 22.668.

JULBONAD, detalj, målad på väv, h. 70 cm. Märkt 1841. Utförd i Sunnerbo, Småland. "Jefas hemkomst" och "Inbjudan till gästabudet". Båda skänkta av Fru Hildur Petersson, Lerbäcksbyn, Östra Frölunda.
Inv. nr 22.667.

FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA

BOLLEBYGDS HÄRAD:

Björketorps sockens hembygdsförening: Ordf. kantor Arvid Åblad, kassör fru Anna Magnusson. Samlingarna sköts av kontorist Malte Eurenus.

Bollebygds hembygdsförening: Ordf. landstingsman Gösta Johansson, Kråketorp, v. ordf. banmästare A. Nätt, kassör f. d. banvakt Sven Alfredsson, Forssa. Föreningen bildades 1927 och var de första åren mycket livaktig. Efter en mellanperiod återupptogs arbetet för några år sedan. År 1952 inköptes den gamla mangårdsbyggnaden på Högsjärde, uppförd 1720 och påbyggd 1836. Den torde vara Bollebygds äldsta byggnad och innehåller två förstugor, kök, ett större rum och kammare i första våningen. Två trappor leder till andra våningen med en större och en mindre vind och ett rum med eldstad. Byggnaden har under 1953 flyttats till Hedebergs park. De omkring 200 föremål, som tidigare förvarats i gamla tingshuset, skall flyttas över dit, liksom gåvor som hittills fått stanna kvar på gårdarna. Invigningen planeras till sommaren 1954.

Töllejä förnminnesförening: Ordf. lantbr. Reinhold Olsson, Sjögared, v. ordf. lantbr. John Andersson, Horsared, kassör slöjdlärare Erik Carlsson, Henå, samt lantbrukarna Fritz Johansson, Björkered, och Evert Johansson, Gantarås. Under sommaren har föreningens stuga invändigt renoverats.

GÄSENE HÄRAD:

Gäsene hembygds- och fornminnesförening: Den 14 okt. hölls ett sammanträde varvid landsantikvarie Ingegärd Vallin talade om hembygdsarbete. En interimstyrelse tillsattes som kallade till nytt sammanträde den 9 dec. varvid följande styrelse utsågs: Ordf. Artur Florén, v. ordf. Olle Norgren, Allan Skog, Bertil Björkenor, Herbert Carlsson, Jällby, Helmer Andersson, Artur Florén, Allan Eckervald, Algot Andersson, Karl-Erik Brodén, Gustav Johansson, Sven Svensson, Göran Ahlgren, Sigvard Landén, Allan Torbjörner, Gösta Kyrkander, Oskar Elfving och Herbert Karlsson, Skölvene.

Hudene hembygdsförening: Ordf. f. folkskoll. Linnar Linnarsson, Alingsås. Artur Carlsson, Fåglavik, är kassör och sköter stugan från Grimstorp. Stugan har nyligen målats utvändigt.

Hudene hembygds- och fornminnesförening: Ordf. lantbrukare Helmer Ljungkvist, Fägreä, v. ordf. fröken Hulda Gustafsson, Grimstorp, sekr. Karl-Gustaf Williamsson, Västergården, kassör Olof Lundblad, Ölanda. Tillsyningsman för parken och stugan är Filip Gustafsson, Grimstorp. Hyberget — den vackra hembygdsparke i Hudene, som drygt ett år tidigare donerades till Hudene hembygds- och fornminnesförening — invigdes söndagen den 2 aug. av länet's höv-

ding under stor tillslutning från ortsbefolkningens sida. Samtidigt invigdes den från Källunga flyttade stugan.

Jällby hembygdsförening: Ordf. Herbert Carlsson, Jällby, Ljung, kassör Paul Fredriksson, Jällby, Ljung.

Källunga hembygdsförening.

Närunga missionshistoriska museum: Föreståndare pastor J. Alb. Johansson, Ljurfalla.

Skölvene hembygdsförening: Ordf. kyrkoherde Herbert Karlsson.

Svältornas fornminnesförening: Ordf. och kassör folkskoll. Nils Rydler, Asklanda, v. ordf. f. hemmansägaren A. H. Svensson. Skog. Museet visas av handl. Ellen Jonsson, tel. Asklanda 7. Svältornas fornminnesförening bildades 1905 för att kunna bevara Ornunga gamla kyrka med stapel, vilka då, enligt kyrkostämmans beslut skulle rivas och virket försäljas. Underhållet av kyrkan har varit föreningens främsta uppgift, men genom gåvor och en del inköp har under årens lopp i kyrkan och hembygdsgårdens byggnader samlats omkring 1200 föremål från svunnen tid. Underhållet av kyrkan är för föreningen mycket betungande och föreningens kassa svag. Reparationerna av kyrkan har under föreningens 50-åriga tillvaro belöpt sig till över 20.000 kr. och ändå är inte något av allt det frivilliga arbete bygdens folk utfört medräknat. 1953 har kyrkan och stapeln utvändigt konserverats och målats.

KINDS HÄRAD:

Dalstorps-Nittorps hembygdsförening: Ordf. Carl Kjellén, Dalstorp, sekr. och kassör Mats Josefsson. Övriga ledamöter David Andersson, Harald Larsson och Anders Alexandersson. Stugvärd är Gustaf Johansson och stugvärdinna fru A. Josefsson. Flera gåvor ha tillförts samlingarna som nu omfattar omkring 150 nummer. Bland nyförvärven märks ett golvur. En hembygdsfest har hållits i augusti. Medlemsantalet är något över 100.

Grönahögs hembygdsförening: Ordf. trävaruhandlare Fritz Karlvall.

Hillareds hembygdsförening: Ordf. Harry Bernholm, v. ordf. fröken Nanna Larsson, kassör Gustav Good, sekr. Sture Svensson, v. sekr. Olof Stomberg. Tjugonedag Knut dansades julen ut vid hembygdsstugan med folklekar och ringdans, julklappar till barnen och kaffe. Valborgsmässoafton sjöngs våren in av Hillareds sångkör, medan ett stort majbål flammade på höjden och ordföranden i ett kort anförande hälsade våren välkommen. Brasorna i hembygdsstugans öppna spisar värmdes gott i vårkvällen, och snart fylldes hela stugan av glada allsånger från allmänheten, som bänkat sig vid de dukade kaffeborden.

Den 30 augusti var den traditionella sommar- och hembygdsfesten anordnad vid hembygdsstugan, som erhållit namnet Nättlegården, då den är flyttad från Nättlebo i Hillared. Vid festen medverkade spelmännen Torsten Edlund, Borås, och Elis Andersson, Hillared, samt Sexdrega-Hillareds folkdanslag. Västgöta-Bengtsson höll ett mycket uppskattat föredrag "Bland gammalt folk i åldriga västgötabygder". Hillareds studieteater gav Vilhelm Mobergs pjäs "En löskekarl".

Brasaftnar har hållits i hembygdsstugan liksom tidigare år. Några intresserade växtodlare i föreningen har planterat gamla perenna växter utmed stugans fasad. Medlemsantalet är 119.

Kalvs hembygdsförening: Ordf. Mauritz Jedheim, Kalvsjöholm, kassör Viktor Johansson. Stugan har under året reparerats och flera gåvor ha lämnats till samlingarna, bl. a. en hemkvarn och en spinnrock från 1770-talet.

Ljushults hembygdsförening: Ordf. Olof Hagborg, v. ordf. Einar Rånge, sekr. Gösta Kruse, kassör Folke Gabrielsson.

Långhems hembygdsförening: Styrelseledamöter: Kom.-kamrer Carl Holmberg, John Broman, Martin Andersson och Mats Westberg. Föreningen underhandlar om förvärv av en för bygden typisk bondstuga.

Sexdrega hembygdsförening: Ordf. Åke Jacobson, St. Salarp, sekr. Gunnar Svensson, kassör Tore Hjelm. Samlingarna visas av Erik Andersson, Gustavsberg.

Svenljunga hembygdsförening: Ordf. redaktör Rune Gedda.

Tranemo hembygdsförening: Ordf. J. Bexell, v. ordf. Knut Palmkvist, kassör Arvid Stigsén, sekr. Arvid Pettersson, museiförest. Helge Pettersson, samtliga från Tranemo socken. Representanter för Mossebo äro: Simon Kjällerström och Ivar Pettersson, för Ambjörnarp: Einar Johansson och J. Forsberg och för Sjötofta: Axel Lövquist och Axel Melkersson.

Ölsremma hembygdsförening: Ordf. byggmästare Hjalmar Hulander, v. ordf. Oscar Gabrielsson, kassör Anders Johansson.

Örsås hembygdsförening: Stugan har ännu ej kunnat tas i bruk av föreningen.

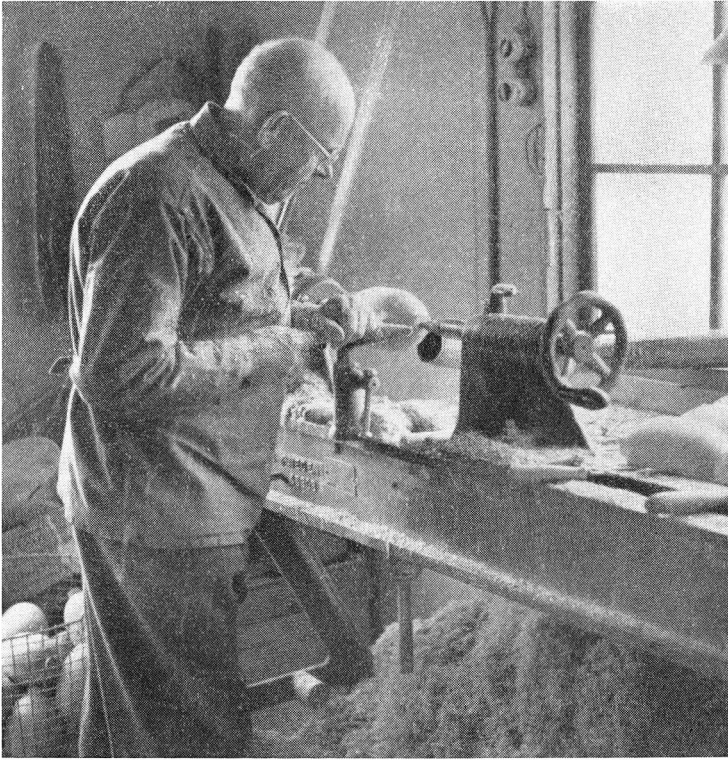
MARKS HÄRAD:

Bergbems hembygdsförening: Ordf. handlanden Erik Carlsson, Bäckäng, kassör folkskollärarinnan Inga Andersson, Karlsro, sekr. länsskogvaktare Gunnar Särnmark, som även har tillsyn över samlingarna.

Horreds hembygdsförening: Man beslöt bilda en förening vid ett välbesökt möte i bygdegården den 22 okt. 1953, varvid hembygdsören sjöng, landsantikvarien höll ett föredrag och några av museets hantverksfilmer visades. En interimsstyrelse tillsattes med följande medlemmar: Anders Skarin, Gottfrid Ljungström, I. Dahlstrand, Oskar Andersson och Knut Hansson.

Hyssna hembygdsförening: Ordf. överlärare Wolmar Arvidsson, v. ordf. lantbrukare Fridolf Arnell, sekr. handelsbiträdet Hugo Johansson, v. sekr. fröken Maj Persson, kassör målaremästare John Karlsson. Våren 1953 utlystes en tävlan för bygdens fotografer i akt och mening att få fram trevliga bilder av bygdens arbetsliv, landskapsbilder och bilder som belyste en äldre tids kultur. Då fotointresset just nu är mycket stort i Hyssna tack vare studiecirkel i ämnet och genom att många ungdomar skaffat sig fina småbildskameror med bra utrustningar, kom det in ett ganska stort antal bra bilder. För de bilder som prisbelönades, ombesörjde fotograferna egenhändigt förstoring till 18×24 cm. och dessa bilder ingår nu i föreningens fotoarkiv i Hembygds-museet.

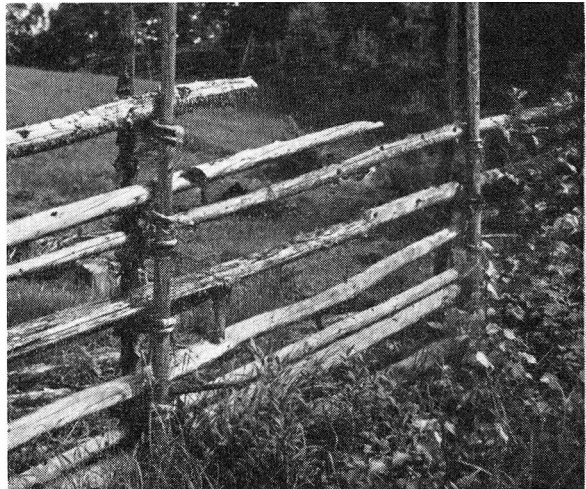
Föreningen har under sommaren ombesörjt renovering av gamla landsvägsbron över Surteån vid Hyssna gamla kyrka. Träräcken av samma typ som fanns

Bilder från Hyssna hem-
bygdsförenings foto-
tävlan.

Svarvningsarbete i Ekhaga.

Snedgårdsgård vid
Torstensered.

Skördearbete.

Plöjning vid Nordbacka.

här vid sekelskiftet har uppsatts, liksom även en träbom strax väster om bron. Medlemsantalet är 103. Samlingarna har även i år besökts av många sällskap och enskilda intresserade.

Kinna hembygdsförening: Ordf. Evert Svensson, Svensborg, kassör Mats Johansson, Tureborg, Hede.

Kinnarumma hembygdsförening: Styrelse: Ordf. Otto Olofsson, v. ordf. Inge Lust, sekr. Nils Eriksson, kassör personalkonsulent Bertil Bengtsson, fru Annie Gustafsson, Valter Ekelund samt John Andreasson. Intendenter Inge Lust och John Andreasson. Föreningens ryggåsstuga med dess värdefulla samlingar kommer under årets lopp att flyttas till av Rydboholms AB skänkt tomt.

Kungsäters hembygdsförening: Styrelse: kantor Andin Svensson, dr T. Brodin, fabrikör Einar Karlsson, Dalbo, Kungsäter, fru Ebba Karlander, Grubbegården, kantor Tage Rohrman, Gunnarsjö, lantbrukare K. E. Johansson, Gunntorp, Gunnarsjö, kantor Seth Larsson, Karl Gustav, fru Elisabeth Johansson, Torsäng, Karl Gustav, lantbrukare Gunnar Johansson, Hakatorp, Karl Gustav, samt lantbrukarna Johan Abrahamsson, Djupadal, Grimmared, och Johan Johansson, Märkedal, Grimmared. Årsmöte har hållits i oktober med samkväm och föredrag av professor Lennart Rönmark, Göteborg, om: Bygga nytt eller bygga om, varvid särskilt landsbygdens aktuella problem behandlades.

Seglora hembygdsförening: Ordf. lantbrukare Sven Bengtsson, Sälgered, kassör handelsföreståndare Hugo Fransson, Seglora, och sekr. herr Karl Julius Johansson, Svaneholm. Intendent Hadar Johansson, Svaneholm. En hembygdsfest har hållits i gamla prästgården, varvid folkskollärare Robert Hylander talade om "Några hembygdstankar i svensk litteratur". Föreningen har fått goda tillskott till sina samlingar.

Skene hembygdsförening: Ordf. Holger Johansson, sekr. Gustav Larsson, kassör Filip Karlsson. En 1700-tals ryggåsstuga är uppförd ehuru ej fullt färdig, och ett antal äldre föremål har under året tillförts föreningens samlingar. Vidare har under året beslutats om utgivandet av en sockenbeskrivning, vilket arbete redan påbörjats.

Västra Marks hembygdsförening: Ordf. banmästare Eric Strandberg, kassör fru Agnes Larsson.

REDVÄGS HÄRAD:

Blidsbergs hembygds- och fornminnesförening: Ordf. vakant, kassör Fritiof Hulander, Berghov, sekr. Astrid Berger.

Brunns hembygdsförening: Ordf. fabrikör Sven Karlsson, sekr. kyrkoherden Carl Skog och kassör kyrkvården Artur Andersson.

Kölaby hembygds- och fornminnesförening: Ordf. Sigvard Kroon. En skifteslada från Lundby har flyttats till det område där föreningen tidigare har en ryggåsstuga, också den från Lundby. Man har planer på att också flytta dit några av marknadsbodarna sedan Trädets marknad numera upphört.

Strängsereds hembygdsförening: Ordf. Sven Larsson, v. ordf. Bertil Hermans-

Kölaby hembygdsförenings skifteslada.

son, sekr. Vitalis Kruse, kassör Ernst Andersson samt Fredrik Carlén, Sture Lind och Knut Gustavsson.

Timmele samhällsförenings fornstugekommitté: Ordf. fabrikör Hugo Axelson, Lyckäng, kassör herr Filip Melkersson, Säter. F. hemmansäg. Haldor Andersson visar samlingarna vid tillsägelse.

VEDENS HÄRAD:

Bredareds hembygdsförening: Styrelsen består av socknens tidigare kommunalfullmäktige. Till arbetsutskott har utsetts herrar Hans Adrielsson, Torsten Nilsson och Oskar Magnusson. Under året har föreningens ryggåsstuga, som står på sin gamla plats nära vägen mot Borås, reparerats och fått nytt torvtak.

Älvsborgs läns folkhögskola, Fristad: Uppmontering av samlingarna har påbörjats.

ÅS HÄRAD:

Gingri hembygdsförening: Ordf. disp. Dag Rydin, Fristad. Stugan och samlingarna tillses av herr Albin Karlsson.

Hällstads socken, skolmuseum: Samlingarna skänkta av herr Gustaf Källman.

Härna hembygdsförening: Ordf. folkskoll. John E. Bränneby, Hökerum.

Kärråkra (samling i kyrkan): Herr Carl Öman.

Toarps hembygdsförening: Ordf. bankkamrer Olof Kirsten, Dalsjöfors, kassör f. mätaren Artur S. Johansson, Dalsjöfors.

Södra Vings hembygdsförening: Ordf. direktör Alex. Engblom, Borås, v. ordf. kyrkoherde Sune Åhrby, sekr. folkskoll. Valter Dahlén, kassör godsägare Sigurd Gustafsson.

ULRICEHAMN:

Ulricehamns hembygdsförening: Ordf. Ivar Molin, kassaförvaltare Fritz Kållberg, sekr. Gustav Boger.

BORÅS:

Hembygdsföreningen Westergyllen: Ordf. herr Gösta Holmberg, sekr. Olof Andersson, kassör Britta Wingqvist. Folkdanssektionen har varje måndag sina övningar, och har deltagit vid fester med uppvisningar på flera platser under året. De ha vidare deltagit vid den traditionella midsommarfesten i Ramnsparken. Vår vävsektion har vuxit ut och blivit en av föreningens största sektioner, kurserna samlas varje torsdag för arbete. Leksektionen har deltagit i de flesta större fester under året som har varit arrangerade av våra hembygdsföreningar.

Föreningen förfogar även över en ungdomsavdelning som varje måndag har cirka 70 till 80 medlemmar i lekar och dans på Sleipnersalen.

Föreningen har en livlig kontakt med vänortstäderna samt danslag i Tyskland. En 14-dagars resa är planerad för nästa sommar i Norge, med Molde som mål.

STYRELSEN FÖR DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING
 BER ATT TILL NEDANSTÄENDE INDUSTRIER, FÖRENINGAR OCH SAM-
 MANSLUTNINGAR FRAMFÖRA ETT TACK FÖR GOTT SAMARBETE OCH
 FÖR VALVILLIGT EKONOMISKT STÖD, SÅ BETYDELSEFULLT VID GENOM-
 FÖRANDET AV FÖRENINGENS KULTURELLA ARBETSUPPGIFTER

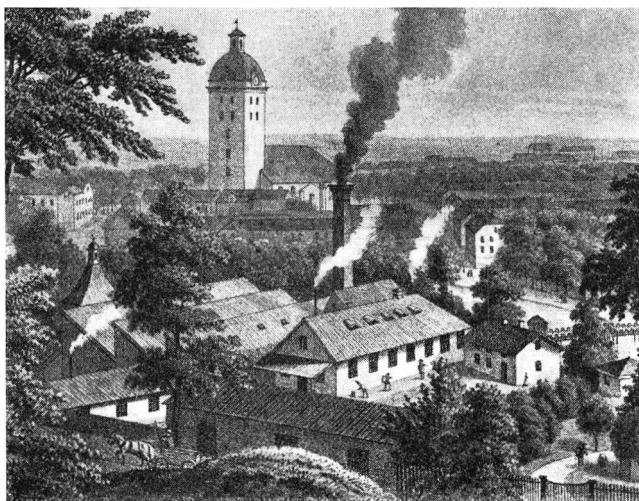
Ahremarks Konfektions A.-B.
 A.-B. Allmogevävnader
 A.-B. Ludvig Anderson
 A. J. Borgs Väfveri A.-B.
 A.-B. Borås Appreturmedelfabrik
 A.-B. Borås Handvävnadsindustri
 Borås Hemindustri A.-B.
 Borås Kliché och Litografiska A.-B.
 A.-B. Borås Koksaffär
 Borås Mekaniska Verkstads A.-B.
 Borås Sparbank
 A.-B. Borås Spetsfabrik
 Borås Väfveri Aktiebolag
 A.-B. Frans Brunke
 Fabriks A.-B. Bröderna Alström
 A.-B. Bröderna Liljeros
 Bröderna Magnusson
 John A:son Byttner A.-B.
 A.-B. Corsettindustri
 A.-B. Dalhems Väfveri
 Alex. Engblom & Co. A.-B.
 Eol A.-B.
 A.-B. Erikson & Larson
 Haldens Färgeri A.-B.
 Halla Textil A.-B., Överlida
 Handväveriet Jacquard
 Föreningen Hemslöjden U.P.A.
 A.-B. Claes Håkansson
 Häggåstrands Väveri A.-B.
 Oscar Jacobson A.-B.
 Jagenburg & Medin A.-B.
 Algot Johansson A.-B.
 N. J. Johanssons Eftr., Apled
 E. W. Just A.-B.
 A.-B. Kamgarn
 Kilsunds-Koncernen

Kinnaströms Väfveri A.-B.
 A.-B. Klichécentralen Elit
 A.-B. Libokonfektion
 Färgeri A.-B. Lind & Co.
 A.-B. N. H. Ljungbergs Läderfabrik
 Magni A.-B.
 A. B. Manufaktur & Konfektion
 A.-B. Marks J. Emanuelsson
 A.-B. Marks Jacquardväveri
 Mönsterateljern vid Textilinstitutet
 Byggnads A.-B. Oscar Ohlson
 A.-B. Olssons Mössfabrik
 A.-B. J. A. Petterson & Co.
 W:m Rudell A.-B.
 Rydboholms A.-B.
 Sandwalls Ängbryggeri A.-B.
 Sjuhäradsbygdens Tryckeri A.-B.
 A.-B. Skyddskläder
 Sportkonfektion A.-B.
 Statens Järnvägar
 A.-B. Alf Stigens Fabriker
 Svensk Pappersindustri
 A.-B. Svenskt Konstsilke
 A.-B. Ludvig Svensson
 A.-B. Sveriges Förenade Trikåfabriker
 A.-B. Textilalex
 A.-B. Textilfabriken Merkur
 A.-B. Textilkompaniet
 Tranemo Cementvaru A.-B.
 Tranemo Yllefabriks A.-B.
 A.-B. Trikåfabriken Elit
 Atelier Wallander & Wernlund
 A.-B. Wiskadals Fabriksbod
 Viskafors Gummifabrik A.-B.
 A.-B. Vitvaruindustri
 Åkerlunds Bomullsspinneri A.-B.

GAMLA VÄFSKOLAN ÅR 1877

Mönsterateljern
vid
Textilinstitutet, Borås

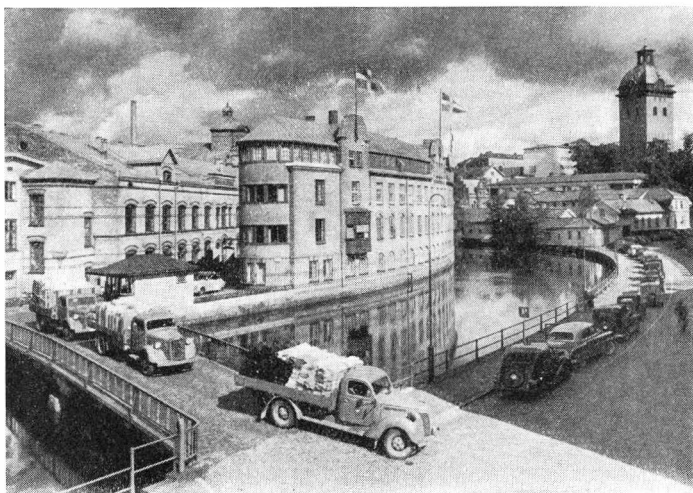

1870

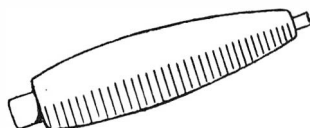

MED SJUHÄRADSBYGDENS TRADITIONER

MOT FORTSATT UTVECKLING

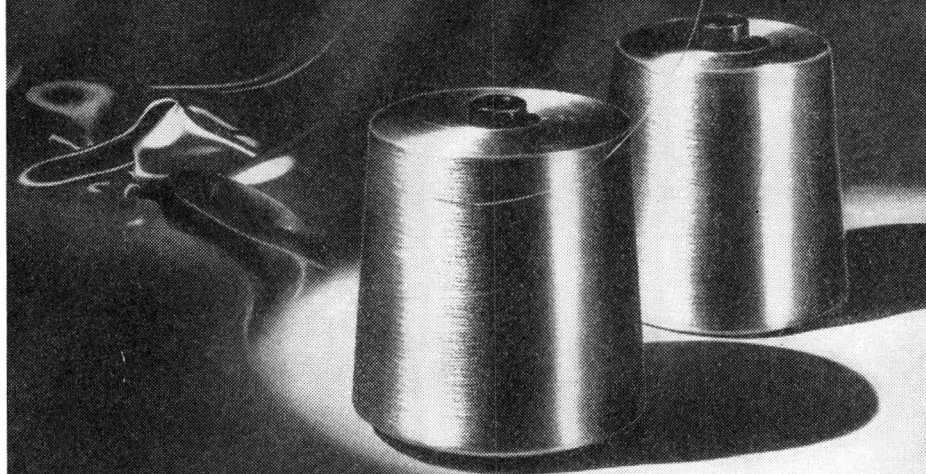
1954

SVEN ERIKSON grundlade Rydboholms fabriker 1834. Det är således mera än 100-årig erfarenhet i tillverkningen, som garanterar kvalitén. Yrkesskickligheten — och den har stor betydelse, när det gäller tillverkning av vävnader — har så att säga gått i arv. Det är nu ättlingar till Sven Erikson och hans första medhjälpare, som handhava de procedurer, som deras förfäder på sin tid skötte.

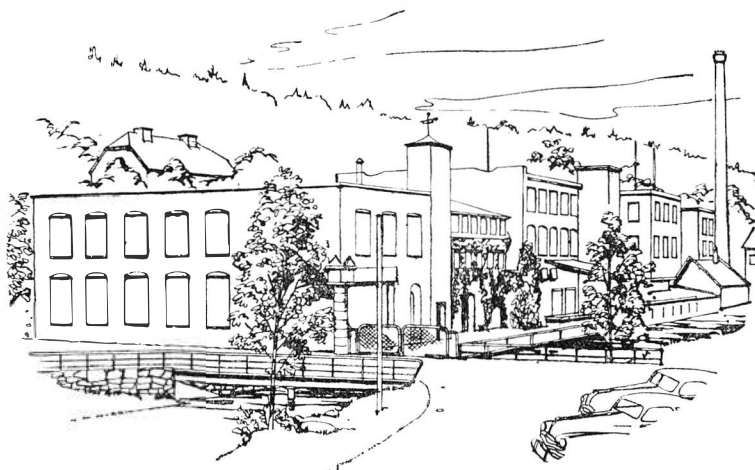
SKS
högklassigt svenskt
rayonsilke

AB SVENSKT KONSTSILKE

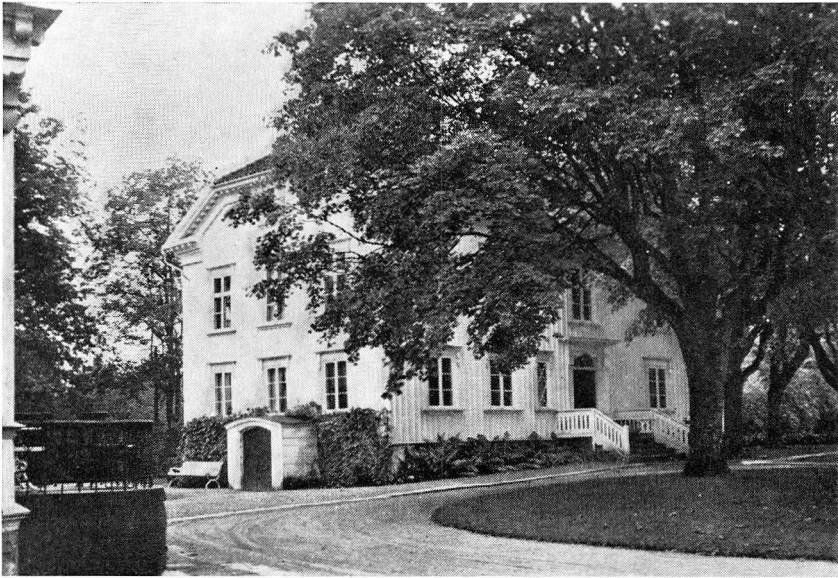
BORÅS

Viskafors GUMMIFABRIK AB

— ÄLDST I SVERIGE —

Grundad år 1890

Kinna Sandens

gamla traditioner omvandlade i moderna former
leva vidare hos

AKTIEBOLAGET

CLAES HÅKANSSON

KINNA

Tel. 173 20 växel

Borås Sparbank

Grundad 1831

ALLÉGATAN 55

Avdelningskontor:

KINNA

SKENE

KILSUNDS KONCERNEN

BORÅS

KILSUNDS AKTIEBOLAG
A.-BOL. BORÅS KLÄDNINGSTYGSFABRIK
AKTIEBOLAGET MERINOS

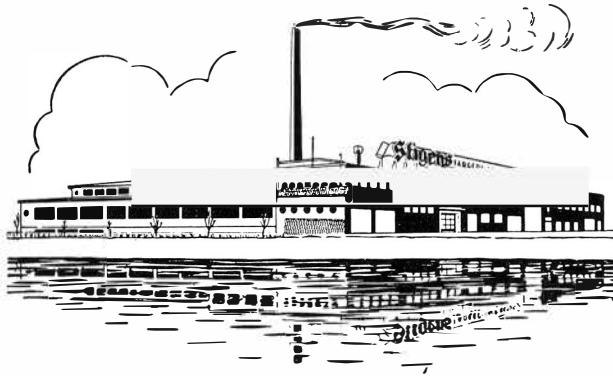
Dräkt-, Kapp- och Klädningstyger
Rayonsilkevävnader, Foder

***MODERNA
GARDINER***

för
textil
förädling

AB Alf Stigens Fabriker
SANDARED

SJUHÄRADSBYGDENS TRYCKERIAKTIEBOLAG I BORÅS

- har ett modernt utrustat civiltryckeri
- utför tryck i såväl rotation som boktryck
- tillämpar moderata priser
- håller träffade avtal om leveranser
- försöker på allt sätt vara till nytta för kunden

AB LIBO-KONFEKTION
BORÅS

ALEX. ENGBLOM & Co AB
AKTIEBOLAGET TEXTILALEX

BORÅS

Tranemo Yllefabriks AB

TRANEMO ÖSTRA

Tel. Svenljunga 701 40

Tillverkar:

JUMPERS, PULLOVERS, VANTAR m. m.

I sydda artiklar:

BARNOVERALLS, SPORTJACKOR,
SKIDBYXOR m. m.

Ahremarks

UNGDOMSKLÄDER

HOS

Ahremarks

BARNBEKLÄDNADSAFFÄR

ÖSTERLÄNGGATAN 33

En säkerhet för

GOD KVALITÉ

Med Kinnaströms märke på Edra varor har Ni en garanti för lättsålda nyheter i bomull och rayonull — mönstrade såväl som enfärgade. Försäljning endast genom grossister.

KINNASTRÖMS VÄFVERI AB

Kinna

Handväveriet
JACQUARD
(B. HÖÖG)

FUNNINGEN, BORÅS
TELEFON 52024, 52026

Halla Textil Aktiebolag
ÖVERLIDA

Halla gardiner hålla färgen

Aktiebolaget Textilfabriken

MERKUR

BORÅS

AB BORÅS KOKSAFFÄR

Evers & Persson

BORÅS

Eiser

det svenska kvalitets-
märket för strumpor och
trikåvaror av alla slag.

Tillverkare:

Aktiebolaget
Sveriges Förenade Trikåfabriker
Borås

SANDWALLS och
NYAS drycker

Rekommenderas

A. J. Borgs Väfveri

Aktiebolag

KINNAHULT

Aktiebolaget

N. H. LJUNGBERGS

LÄDERFABRIK

BORÅS

tillverkar klänningar, kjolar, pyjamas, förkläden, nattskjortor,
skyddsrockar, silkesunderkläder m. m.

Varumärken: "Abeve" och "Korall".

Fråga i Eder affär efter dessa märken, vilka garanterar god
kvalitet, god konfektion och god passform.

AB VITVARUINDUSTRI · Borås

Bröderna Magnusson

Damkonfektionsfabrik AB

BORÅS

Specialfabrik för herrkläder

GRUNDAD 1915

MAGNI AKTIEBOLAG · BORÅS

AB Erikson & Larson

BORÅS

Herrkläder - Sportkläder

BYGGNADSAKTIEBOLAGET

OSCAR OHLSON

En firma med traditioner

Grundad 1899

För Borås Museum ha vi återuppfört museets senaste tillskott av byggnader från äldre tid: Fällhultsgården

OSCAR JACOBSON

AKTIEBOLAG

Herrkonfektionsfabrik

BORÅS

RES INTE

förrän Ni kontaktat fackmannen

RESEBYRA

Österlånggatan 32, Borås
Tel. 178 00 växel el. 145 00

Bussbeställningen

Allégatan 39—41, Borås
Tel. 178 00 växel el. 205 50

*Tillverkare
av corsetter och behå*

AB CORSETTINDUSTRI

AB *Klichécentralen* ELIT

BORÅS

Guld- Silver- Brons-
märke

*garanti för kvalitet och slitstyrka
när det gäller arbetskläder*

AB TEXTILKOMPANIET
BOLLEBYGD

-affärerna

till busmödrarnas tjänst

INREG. VARUMÄRKE.

AB TRIKÅFABRIKEN ELIT
BORÅS

JOHN A:SON BYTTNER AB
GÖTEBORG

Linjeväljare: 13 73 89

13 73 90
13 73 91

ASON

TEXTIL
MASKINER . FÖRNÖDENHETER
GARNER

ASON

Hemslöjdsalster från Sjuhäradsbygden

Föreningen Hemslöjden u. p. a.

BORÅS

AB FRANS BRUNKE

LÅNGHEM

Tillverkning av sockor, vantar, strumpor, triksånder-
kläder i silke, bomull och ylle. Försäljning endast till
grossister. Tel. Svenljunga 400 28, 400 48.

AB Allmogevävnader

BORÅS

SVENSK PAPPERSINDUSTRI

JÄRNFORS & HALL AB

SANDARED

*Papperstuber — Spolpipor
Flänsrullar*

AB Marks Jacquardväveri

BJÖRKETORP - TEL. KINNA 60008

Rekommenderar sina tillverkningar

Häggåstrands Väveri AB

KINNAHULT - TEL. KINNA 10475

Tillverkar Gardiner, Draperier m. m.

AKTIEBOLAGET

Dalhems Väfveri

Tranemo Cementvaruaktiebolag

TRANEMO

Tel. Svenljungaområdet (325) växel: 701 50

Nederlag och kontor i Borås: Tel. 179 50

AB Borås Spetsfabrik · Fristad

Telefon 602 50 växel

Aktiebolaget Skyddskläder

Fristad

Fabriken grundad 1925

*Tillverkar skyddskläder
för alla yrken*

Borås Hemindustri

Aktiebolag

AKTIEBOLAGET **MARKS** J. EMANUELSSON

— Grundad 1909 — **BORÅS** — Tel. 271 40, Växel —

FABRIKATION AV SYDDA VAROR

ENGROSLAGER AV MANUFAKTUR OCH KORTA VAROR

Illustrerad katalog till handlande och återförsäljare

Aktiebolaget

Manufaktur & Konfektion

BORÅS

FÄRGERIAKTIEBOLAGET
LIND & Co

BORÅS

Åkerlunds Bomullsspinneri
Aktiebolag

BORÅS

Aktiebolaget Olssons Mössfabrik

BORÅS

MÖSSFABRIK

PÄLSFABRIK

Telefon och telegramadress: ABOM

Fabriks AB Bröderna Alström

BORÅS

*Herr- och gosskläder
Bättre herr- och gosskjortor*

Allt inom den grafiska branschen

OFFSET- OCH BOKTRYCK, BOKBINDERI,
KLICHÉER, RETUSCHER OCH TECKNINGAR

BORÅS KLICHÉ och LITOGRAFISKA AB

FABRIKSGATAN 10 - TELEFON VÄXEL 176 75

Traditionell arbetsskicklighet
är grunden för den höga standarden hos våra

ARBETSKLÄDER

och

SPORTKLÄDER

„Joflo„

Inreg. varumärke

N. J. JOHANSSONS EFTR. AB · APLARED

AB Bröderna Liljeros

BORÅS

PORTRÄTT-
INDUSTRI-
REKLAM-
SERIE-
SMALFILM

FOTO

ATELIER WALLANDER & WERNLUND
STORA BROGATAN 7 BORÅS TELEFON 142 01

HALDENS FÄRGERI AB

Fritsla

E. W. JUST AB

FÄRGERI och BLEKERI

Tel. 174 65 växel

Besök

AB WISKADALS FABRIKSOD

Skaraborgsvägen 21 BORÅS

Allt för Dig själv, för hemmet och familjen.

Goda varor till billiga priser.

Gammal firma med färg...

WM RUDELL AKTIEBOLAG

FÄRGHANDEL

Etabl. 1890

AB Ludvig Anderson

Kasthalls Mattfabrik

KINNA

Aktiebolaget Kamgarn

BORÅS

Grundat 1889

JAGENBURG & MEDIN

Aktiebolag

BORÅS

Aktiebolaget
Borås Handvävnadsindustri
BORÅS

Tillverkar handvävda möbeltyger

STADION *-kläder*

— kvalitetskläder

Företaget startat 1863

A.-B. J. A. PETTERSON & C:o — MÅLSRYD

SPORTKONFEKTION AB

TELEFON 17590

BORÅS

VÅRDEN AV GAMLA BYGGNADER

GOTTHARD GUSTAFSSON, Skansens handbok i vården om gamla byggnader, Stockholm 1953. Bokhandelspris 12: —.

Genom rekvisition hos De Sju Häradernas Kulturhistoriska Förening kan varje hembygdsförening eller intresserad hembygdsvårdare köpa boken för 10: — kr.

Bliv medlem i

DE SJU HÄRADERNAS
KULTURHISTORISKA
FÖRENING

För årsavgiften kr. 10: - erhålles årsboken gratis
samt fritt inträde på Borås museum.

Föreningens medlemmar kunna erhålla äldre år-
gångar av årsboken till nedsatt pris.

Årg. 1 - 3 (1943, 1945, 1947)	Kr. 4: — per ex.
„ 4 (1949)	Slutsåld
„ 5 (1950)	Kr. 4: — per ex.
„ 6 - 7 (1951, 1952)	Kr. 5: — „ „
„ 8 (1953)	Kr. 7: — „ „
„ 1 - 3, 5 - 8 tillsammans	Kr. 30: —

INNEHÅLL

STADS- OCH KOMMUNVAPEN	3
DET FÖRFLUTNAS RÖST. Av Nils Svensson	11
SJUHÄRADSBYGDEN. Av Sven Tunberg	15
BORÅS GAMLA BEBYGGELSE. Av John Åkerlund	25
”HUDA STRÖM” OCH KVARNAR. Av Linnar Linnarsson	35
NÅGOT OM INNEHÅLLET I PRÄSTBETYGEN PÅ 1800- TALET. Av C. V. Spens	45
LANDSHÖVDINGEN I BORÅS. Av Torgny Bondestam ...	51
BYGDEN OCH FÄDERNA. Av Martin Ivarsson	65
OM KYRKDUKAR OCH ANDRA DUKAR. Av Ellen Carlson	93
EN FOLKSÄGEN FRÅN HAJOM. Av Ellen Carlson	95
DE SJU HÄRADERNAS KULTURHISTORISKA FÖRENING	
50-årsjubileet	99
Riksantikvarie Bengt Thordemans tal	101
Styrelse	107
Årsberättelse	108
Några nyförvärv	117
FRÅN HEMBYGDSFÖRENINGARNA	125
ANNONSAVDELNING	133

